ЮБИЛЕЙНА КНИГА

СОФИЯ

1878 · 1958

ИЗДАНИЕ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНИЯ КОМИТЕТ НА СОФИЙСКИ ГРАДСКИ НАРОДЕН
СЪВЕТ ПО СЛУЧАЙ 80-ГОДИШНИНАТА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА СОФИЯ

съдържание

Д. Попов — Ознаменуване 80—годишнината от освобождението на София 5
А. Наков — Център на работническото революционно движение в България 7
Арх. Н. Бояджиев — Градоустройственото развитие на София — в миналото и сега 16
Ив. Палийски — Бюджет и финанси на Столичния народен съвет 13
Хр. Ботушаров — Прогресивно — демократични прояви в софийските училища . 39
Д-р Л. Стоянов — Здравеопазването — някога и сега 45
Д-р В. Самарджиева — София - център на социалистическата промишленост . . . 50
К. Зидаров — Театралното дело в столицата 60
М. Станчева — Новото в стара София 67
Ст. Дичев — Освобождението на София 74
Б. Божилов — стихотворение — Моят град 80
Н. Стайков — стихотворение — Златни думи 81
Проф. Л. Динев — Народонаселение 85

☆

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ: ВЪЛКА ГОРАНОВА, АНГЕЛ КАРАЛИЙЧЕВ, МИХАИЛ СМАТРАКАЛЕВ, НИКОЛАЙ ШМИРГЕЛА, МАРИЯ КОЛЕВА.

РАСТЕ НО НЕ СТАРЕЕ

ЮБИЛЕЙНА КНИГА

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

СОФИЯ

ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

1878 · 1958

ИЗДАНИЕ НА ИЗПЪЛНИТЕЛНИЯ КОМИТЕТ НА СОФИЙСКИЯ
ГРАДСКИ НАРОДЕН СЪВЕТ ПО СЛУЧАЙ ОСЕМДЕСЕТ–
ГОДИШНИНАТА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА СОФИЯ

Ознаменуване 80-годишнината от освобождението на София

ДИМИТЪР ПОПОВ

председател на изпълнителния комитет
на Софийския градски народен съвет

През тази година българският народ чествува една бележита годишнина — 80 години от освобождението си от турско робство. Всички ние с радост и удивление си спомняме за онази славна дата, когато братски руски войски след тежки зимни боеве, при невъобразим студ и мраз, разбиха турските орди и превзеха София, нашата сегашна столица. С цената на смели военни операции и масов героизъм, с цената на двеста хиляди убити доблестни руски синове България бе освободена.

Освобождението на нашата Родина от многовековното робство създаде благоприятни условия за развитието на София — вече като столица на младата буржоазна държава. Само за 3—4 десетилетия от малък търговски занаятчийски град той израсна в голям търговско-индустриален център. В него се съсредоточи целият политически и културен живот на страната.

Срещу икономическата и политическата мощ на българската буржоазия ,съсредоточена в София, трудещите се в нашата столица, ръководени от Българската комунистическа партия, трябваше да водят непрестанна борба за защита на своите жизнени интереси. Паметни ще останат в историята борбите на софийските трудещи се под ръководството на Партията срещу фашистката диктатура.

Както преди Освобождението, така и в годините на капиталистическото господство нашият народ и неговите най-достойни синове свързваха надеждите си за щастлив живот, за независимост и свобода с Русия. Българският народ продължи да обича все така дълбоко и искрено своята освободителка въпреки бруталните опити на немските агенти да го откъснат от нея. Слънцето на Великата октомврийска социалистическа революция разпали с още по-голяма сила тази обич. Звездата на Москва грееше в сърцата на всички честни хора у нас през мрачните години на монархофашисткото робство. Народът вярваше дълбоко, че пак Русия ще ни спаси от жестокото робство на българските монархофашисти и хитлеристките окупатори. И той не се излъга. През 1944 година славните съветски бойци минаха по пътя на дедите си и освободиха нашата страна от игото на капитализма и фашизма.

И сега звучат гордо думите на генерал Гурко, освободителят на София:

«Години ще се изминат и нашите потомци, като посетят тези диви планини, с гордост и тържество ще кажат: «Тук са минали руски войски и са възвишили славата на суворовските и румянцевските чудо-богатири».

След освобождението на страната от монархофашистката тирания, за нашия народ се създадоха прекрасни условия за всестранно развитие и разцвет. За кратко време бързо разцъфтя и нашата столица.

За десетина години народната власт извърши повече от това, което миналите режими бяха направили за повече от 60 години. София разрасна с големи, величествени сгради, благоустрои се и стана модерен социалистически град, столица на Народна република България.

Славната 80-годишнина от освобождението на София софийските трудещи се чествуват под знака на големи успехи в стопанското и културно изграждане на своята любима столица, преизпълнени с безгранична обич и признателност към великия руски народ — освободител.

За ознаменуване 80-годишнината от освобождението на София изпълкомът на Софийския градски народен съвет реши да издаде настоящата юбилейна книга, в която е отразен ръстът на нашата столица от Освобождението ѝ до днешни дни.

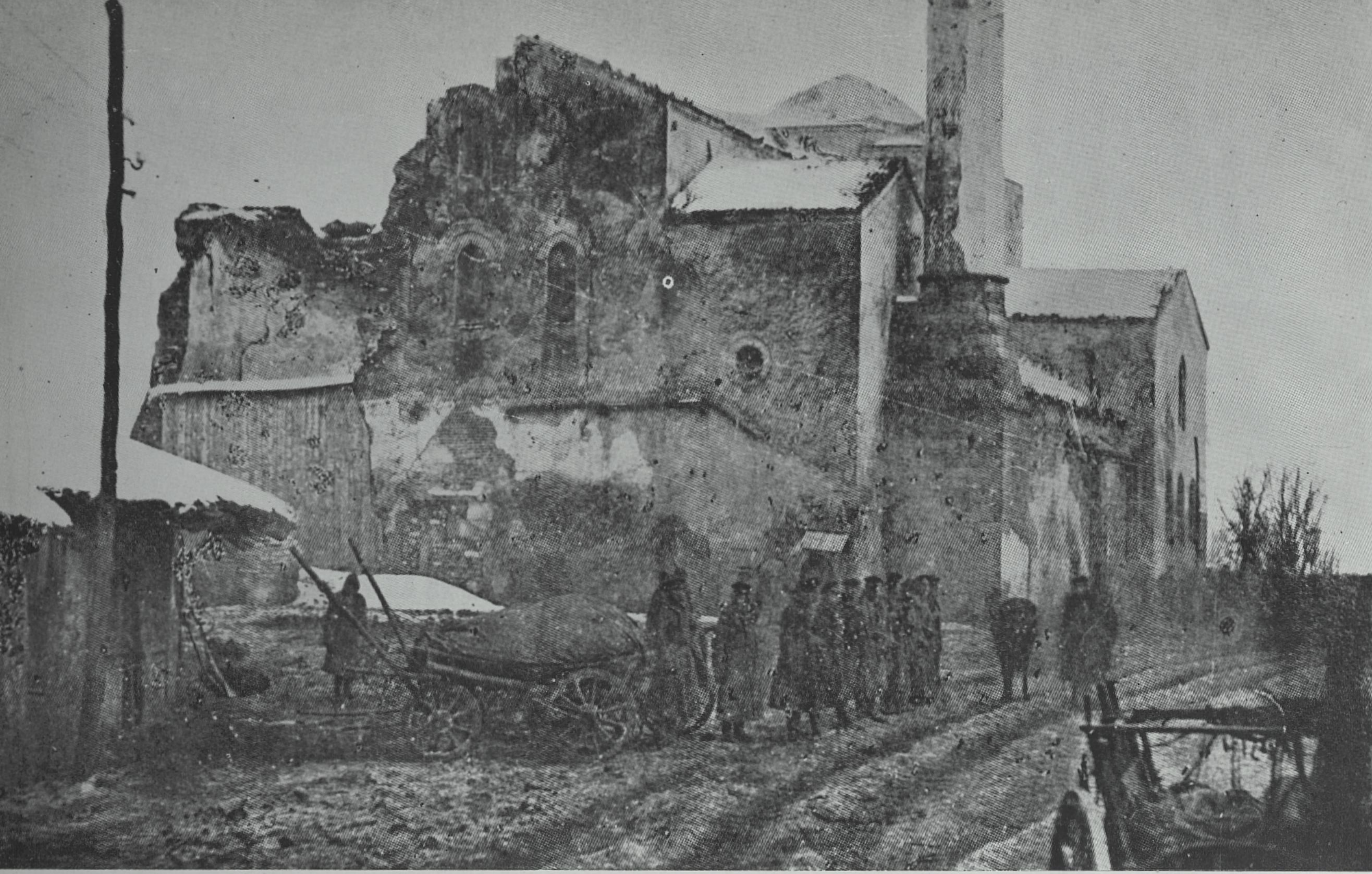

Руски войски през 1878 г. пред църквата „Света София“

Сегашният вид на църквата „Света София“ с паметника на народния поет Иван Вазов

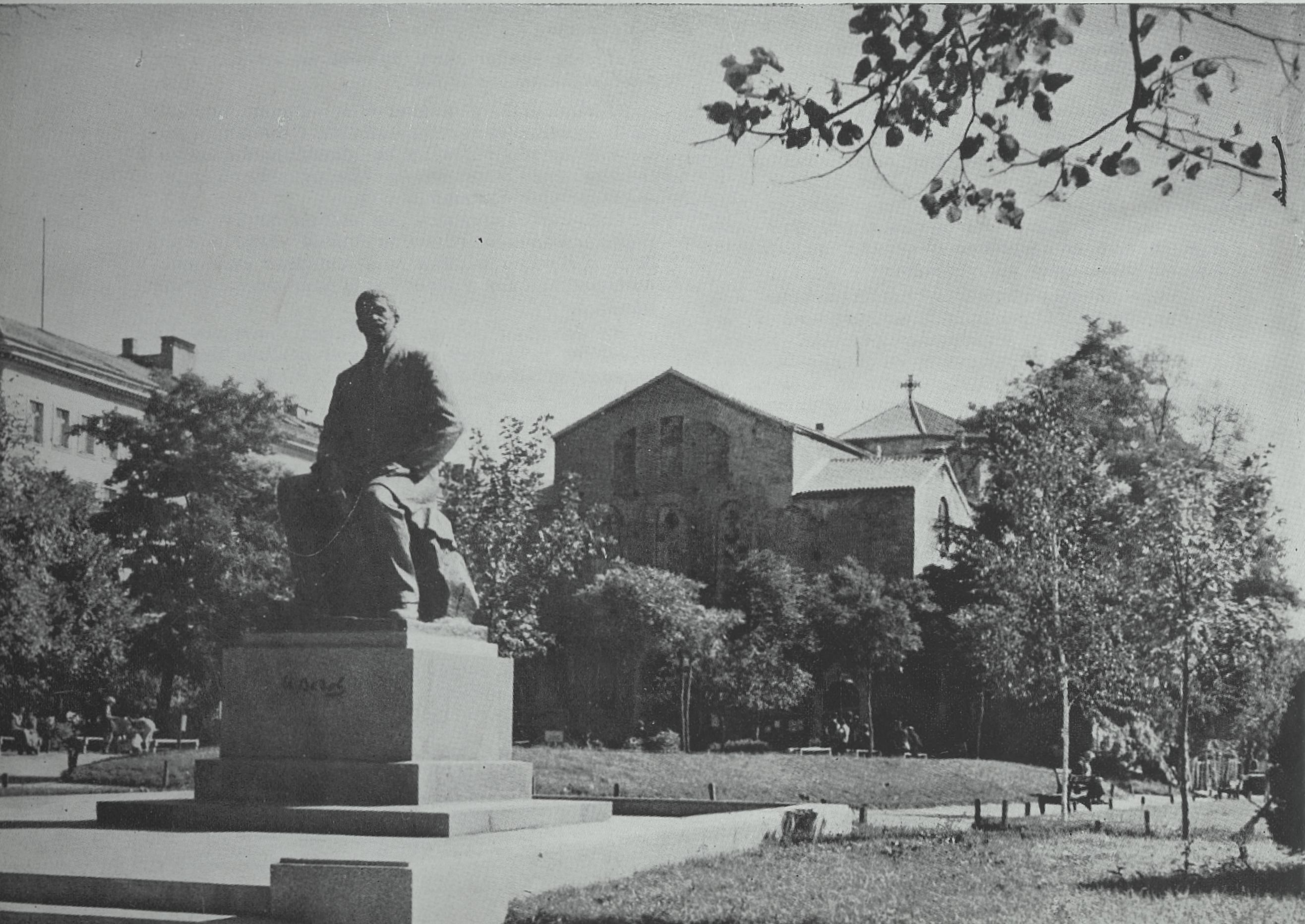

ЦЕНТЪР НА РАБОТНИЧЕСКОТО РЕВОЛЮЦИОННО ДВИЖЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

АНГЕЛ НАКОВ

След освобождението на България от петвековното турско иго град София стана столица на младата българска държава. До освобождението на страната София се развиваше като малък търговско-занаятчийски град с население около 20.000 души, който нямаше и железопътна линия. В един непродължителен период обаче от 3—4 десетилетия, като столица на новата българска държава, в която капитализмът вече се развиваше сравнително бързо, София се разрасна като търговски индустриален град. Появиха се малки и по-големи индустриални предприятия, банки ; железопътни линии свързаха града с различните краища на страната и Европа.

Успоредно с развитието на капитализма в България се формираше и развиваше българската работническа класа, една голяма част от която се концентрираше в нашата столица. Положението на работниците беше твърде тежко. Макар и да работеха по 16 и повече часове в денонощието, те получаваха мизерна заплата и водеха полугладно съществуване. В предприятията липсваха най-елементарни хигиенни условия за работа, а нямаше и никакво трудово законодателство. Жестоката експлоатация, голямото безправие и тежките условия на труда тласнаха работниците на борба за подобряване икономическото положение. За да могат успешно да водят борбата в защита на своите интереси, те започнаха да се организират в професионални дружества. Така още през 1883 г. в София бе образувано българско типографно дружество, което имаше клонове във всички по-големи градове на страната, издаваше свой вестник и бе влязло във връзка с Международния печатарски съюз.

През 80-те години на миналия век избухнаха и първите стачки на печатарските работници. По-късно през 1893 г. софийските работници основават общото работническо дружество «Братство», което си поставя за задача да защищава работническите интереси и да развива тяхното класово съзнание. Същата година членовете на дружеството празнуват за първи път в София (и в цялата страна) деня на международната работническа солидарност — 1 май. В края на 1894 г. и началото на 1895 г. избухват девет стачки на печатарските работници и стачката на дърводелските работници от фабрика «Бруха» в София.

Още в зората на своето развитие българската работническа класа попадна под благотворното влияние на идеите на научния социализъм, които бяха пренесени в нашата страна от Русия от родоначалника на марксизма в България и създателя на Българската комунистическа партия Димитър Благоев. Завръщайки се в България през 1885 г., той проникновено схвана тенденциите на нейното развитие, съедини току-що зараждащото се работническо движение с научния социализъм, основа самостоятелна партия на българската работническа класа, която се яви пламенен защитник на нейните жизнени интереси.

В началото на XX век развитието на капитализма в нашата страна напредваше бързо. С бързи крачки вървеше напред и работническото движение. Важна роля за неговото засилване по това време изигра борбата и дейността на марксисткото течение в БРСДП.

През м. юли 1900 г. съгласно решението на VII конгрес на БРСДП редакцията на «Работнически вестник» се премести в София.

През периода 1901—1903 г. се разрасна в широк мащаб стачното движение. Стачкуваха и трамвайните работници и работниците от вагонната фабрика в София. Най-характерна обаче беше стачката на работниците от Захарната фабрика в София през 1901 г., която, както писа «Работнически вестник» тогава, беше «първият явен симптом за пробуждане на нашия фабричен пролетариат.»

Тук в София през 1903 г. под напора и борбата на авангарда на софийския революционен пролетариат — софийската партийна организация — стана разцеплението на БРСДП. То беше от решаващо значение за нейното по-нататъшно съществуване и развитие като марксистка партия. Тесните социалисти скъсаха решително с общоделството и дребнобуржоазния социализъм и се оформиха в класова марксическа партия на българската работническа класа.

Жив отклик намери в сърцата на българските трудещи се и най-вече в сърцата на софийския пролетариат първата руска революция от 1905—1907 г. При първите известия за революцията Партията на тесните социалисти организира повсеместни събрания и сказки. Такова събрание софийската партийна организация свиква в цирк «България», на което Георги Кирков произнася пламенно слово за революционните събития в Русия. Още в първите дни на революцията Партията открива подписка за събиране на помощи за борещия се руски народ. Акция за събиране на помощи се провежда и в софийския партиен клуб, където работниците от столицата идват масово, за да дадат своята «посилна лепта». Под знака на пълна солидарност на българската работническа класа с руската революция преминава организираната от Партията голяма първомайска манифестация в София през 1905 година, а също така и първата политическа демонстрация на софийските трудещи се на 24 декември 1905 г., на която те издигат лозунги в защита на революцията. Пролетарска София тържествено чествува и годишнината от първата руска революция.

Първата руска революция повдигна борческия дух на работниците в България, укрепи тяхната

Митинг на софийския пролетариат през 1919 година пред Народния дом

воля за борба. Те започнаха все по-често да използуват в своята борба такова изпитано в руската революция оръжие като стачката. Под нейно влияние избухнаха забележителната стачка на пернишките миньори през юни 1906 г., ръководена от Георги Димитров, и стачката на българските железничари в края на 1906 и началото на 1907 г., най-масовата стачка у нас по това време.

В навечерието и по време на Балканската война Партията на тесните социалисти разви широка антивоенна пропаганда в страната и разобличи завоевателната политика на българската буржоазия. Тя беше единствената партия у нас, която се бореше смело и упорито за разобличаване на политиката на балканския буржоазен-монархически съюз. Партията критикуваше остро гръмогласната шовинистическа пропаганда за «Велика България» и за хегемонията ѝ на Балканите.

През август 1912 г. се състоя в София XIX конгрес на Партията, който се превърна в грандиозна манифестация против подготовката на войната и шовинистическата политика на монархизма. Конгресът предупреди трудещите се, че подготвяната война ще причини страшно стопанско разорение на балканските народи. Той призова българската работническа класа «да се сплоти под знамето на самостоятелната класова борба на социалдемокрацията, само чрез която. . . ще разчисти пътя на социалното развитие и ще даде нов тласък на социалната борба и ще приближи тържеството на социализма».

В изпълнение на конгресните решения на 9 септември 1912 г. софийската партийна организация организира голямо публично събрание против Балканската война, на което трудещите се от София решително подкрепиха миролюбивата политика на Партията.

След избухването на Първата световна война Партията с още по-голям жар разобличаваше нейния грабителски характер и се бореше против въвличането на България в нея.

Победата на Великата октомврийска социалистическа революция Партията на тесните социалисти и българските трудещи се посрещнаха с голяма радост и въодушевление. Чрез «Работнически вестник» ръководителите на Партията Димитър Благоев, Георги Кирков, Георги Димитров, Васил Коларов, Христо Кабакчиев и други разясняваха на народните маси революционното дело на руския пролетариат. Тя не само изрази своя възторг от победата на революцията, но вършеше и упорита пропагандна дейност в тила и на фронта сред войниците : «да последват примера на своите руски братя» и за приемане предложенията на съветското правителство за сключване на незабавен мир без анексии и контрибуции.

По инициатива на ЦК на БСРДП на 2 декември 1917 г. в София пред Народния дом бива свикан многохиляден митинг, на който Димитър Благоев, Г. Димитров и Христо Кабакчиев произнасят пламенни речи за всемирно-историческото значение на Октомврийската революция. На следващия ден в Народното събрание Димитър Благоев прочита резолюцията, в която се казва, че митингът «изпраща най-горещи братски поздрави на руския пролетариат и заявява, че българските работници и работнички считат делото на руския пролетариат за свое собствено дело и са готови да положат всички усилия за пълното му възтържествуване. . .»

Под лозунгите на Октомврийската революция се засили революционното движение на народните маси у нас. През септември 1918 г. избухна славното Владайско войнишко въстание, а по-късно Партията организира масови акции против глада и скъпотията, за политическа амнистия, против жестоките условия на Ньойския договор и др. С активното си участие в тези акции софийският пролетариат записа славни страници в нашата история. Незабравими ще останат и стълкновенията на софийските бездомници с полицията на 21 август 1919 г., когато те показаха непоколебимата готовност на широките трудещи се маси в София да се борят на живот и смърт против монархизма и крупния капитал, когато през декември 1919 г. избухна стачката на софийските железничари, която скоро обхвана цялата страна, БКП (т.с.) застана начело на героичната борба на нашия транспортен пролетариат. В подкрепа на стачкуващите железничари Партията проведе успешно и едноседмична всеобща политическа стачка, в която софийските трудещи се участвуваха активно. Макар и да претърпя поражение, героичната железничарска стачка беше първото мощно класово стълкновение в следвоенния революционен подем в нашата страна. През този период на революционен подем Партията израсна и укрепна като организатор и ръководител на борбите на трудещите се маси. Тя устройваше многобройни митинги, събрания и манифестации, нейното влияние растеше.

Вляво: На заседание на V конгрес на БКП — Георги Димитров изнася доклад

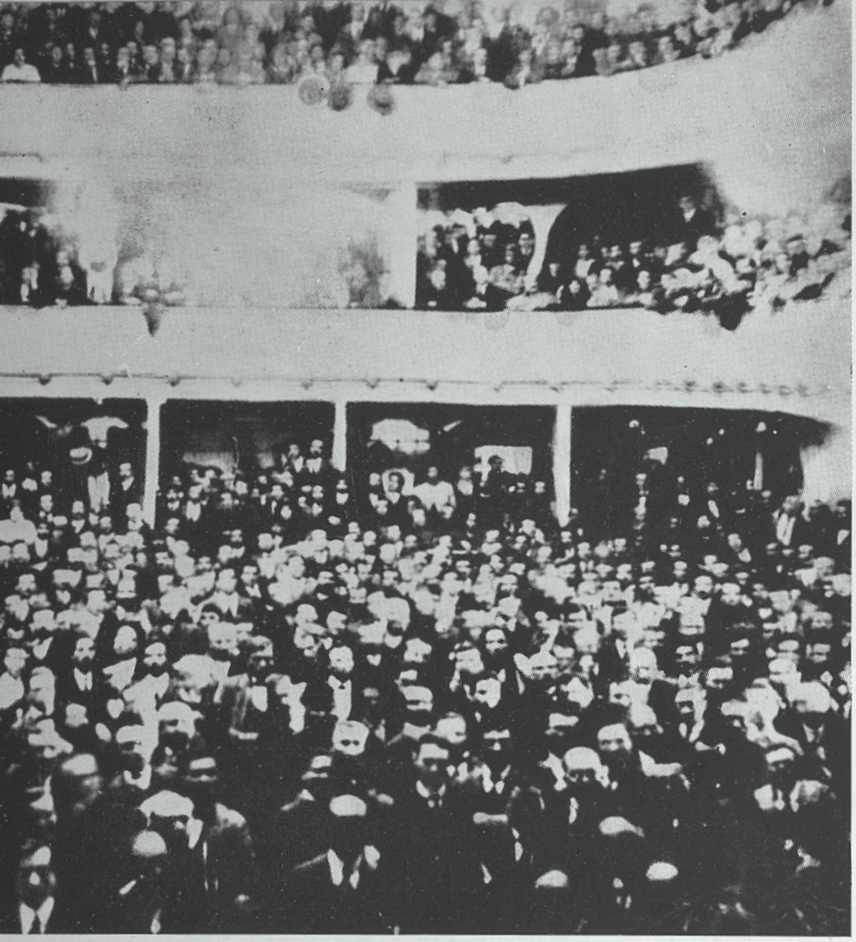

I конгрес на БКП (тесни социалисти) в София 1919 г.

Софийски трудещи се на площада пред съветската легация в очакване пристигането на съветски войски на 9. IX. 1944 г.

Цяла трудова София участвува в грандиозния митинг, състоял се на 13 август 1920 г. пред партийния клуб на улица «Кирил и Методий», на който Георги Димитров произнася възторжена реч в защита на младата Съветска република. На голямо публично събрание, устроено на 17 март 1922 г. от софийската партийна организация, софийските работници енергично настояват за установяване на търговски и дипломатически отношения със Съветска Русия и за изгонване на врангелистите от пределите на нашата страна.

Под ръководството на Партията, българските трудещи се чествуват годишнините на Великата октомврийска социалистическа революция въпреки забраната на буржоазните правителства и полицейския терор. Още през 1918 г. състоялата се в София партийна конференция поздравява победата на руския пролетариат и заявява, че в негово лице тя вижда предния отряд на европейския революционен пролетариат, а в руската революция-аванпостът на европейската социалистическа революция».

За пръв път публично софийските трудови хора чествуват втората годишнина от революцията през 1919 г. Софийската партийна организация устройва три събрания, на които ръководителите на Партията Димитър Благоев и Васил Коларов произнасят пламенни речи за делото на руските работници и селяни, а трудещите се от столицата изразяват своята готовност да последват техния пример.

Чествуването на IV-та годишнина софийската партийна организация провежда в градината на «Червен рак», на което говорят Васил Коларов и Христо Кабакчиев, и го свързва с разгръщането на акцията за събиране на помощи за пострадалото от сушата население в Поволжието.

Петгодишнината от Октомврийската революция бива чествувана в столицата под лозунгите «На борба за спечелване на общинските избори и завоюване на софийската община !», «За съдене виновниците за националната катастрофа !», а също така и за «борба против фашизиращата се буржоазия.»

По-късно след настъплението на фашистката реакция БКП, макар и да беше в дълбока нелегалност, намираше нови форми да чествува Октомврийската революция.

През септември 1923 г. българските работници и селяни, водени от Българската комунистическа партия, се вдигнаха на въстание срещу фашизма — за работническо селска власт. Септемврийското въстание беше сериозен опит на българския народ да се справи с фашизма още в неговия зародиш.

Макар в София въстанието да не избухна поради провал на революционния комитет, неговата цялостна подготовка беше проведена тук. В столицата бяха проведени важни заседания на ЦК, на които с помощта на изпълнителния комитет на Коминтерна беше превъзмогната погрешната деветоюнска тактика. В навечерието на въстанието тук се проведоха и историческите заседания на ЦК, на които бяха взети решенията за подготовката на въстанието, а също така и за датата на неговото избухване.

След поражението на Септемврийското въстание Партията не сви знамената. Тя мобилизираше и обединяваше трудовите маси в борбата срещу фашизма. Погребението на своя основател и вожд Димитър Благоев на 7 май 1924 г. тя превърна в изключително грандиозна манифестация на заслужена почит към ветерана на социализма в България и в същото време мощен протест срещу фашисткия режим.

Важна роля за разгръщането на борбата срещу фашисткия режим и изграждането на единния фронт изигра легалният и нелегален трудов печат, който се издаваше в София. Тук продължаваше да излиза органът на Партията «Работнически вестник», който се печатеше вече нелегално след потушаването на Септемврийското въстание. През 1926 г. в София знаме», «Червен студент», «Учителска борба», «Комсомолец» и други, които мобилизираха народните сили за борба срещу фашизма и защищаваха техните жизнени интереси.

С неотслабваща сила трудещите се в нашата столица под ръководството на Партията продължиха своята борба срещу фашистката диктатура. През

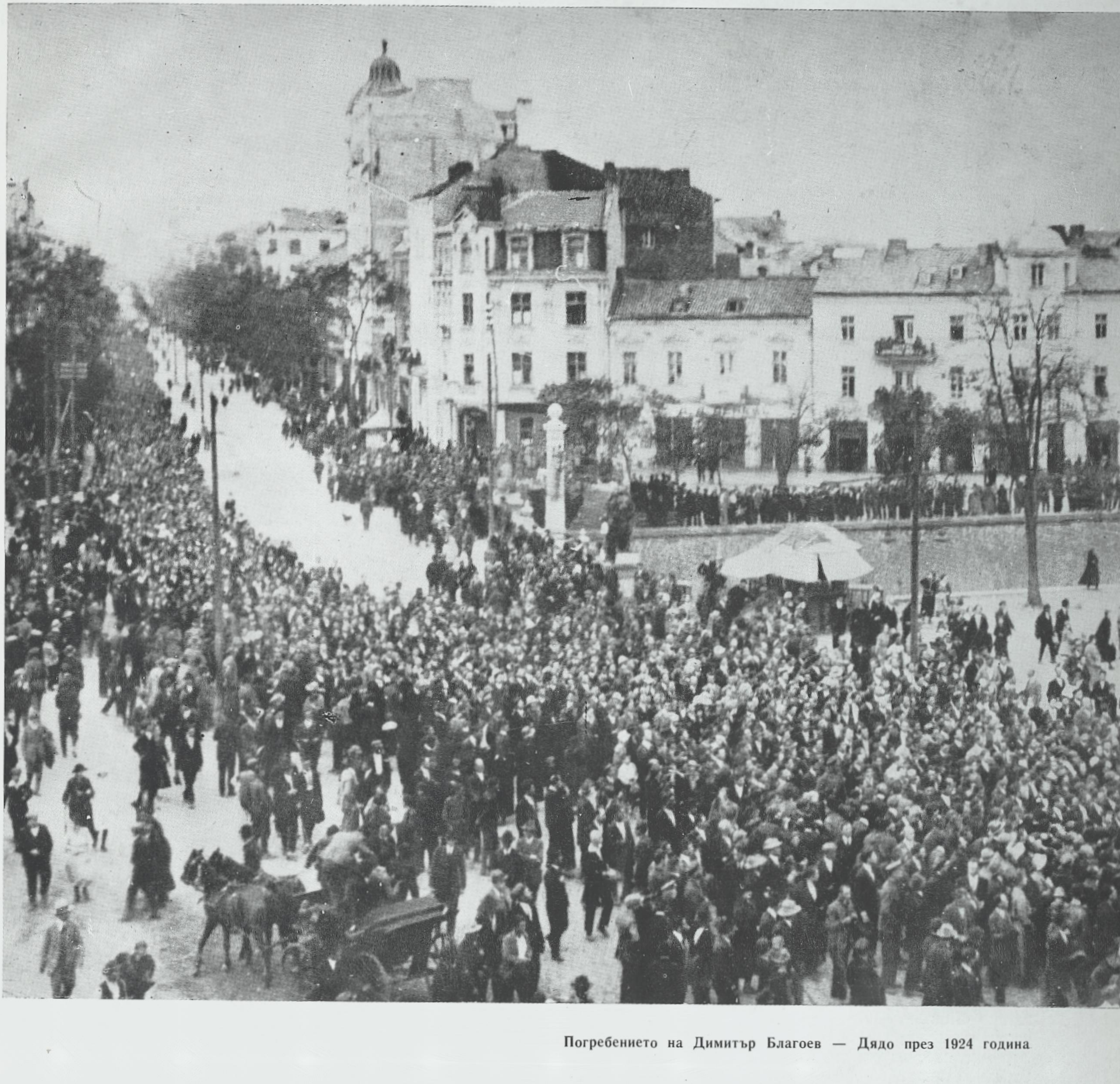

Погребението на Димитър Благоев — Дядо през 1924 година

започна да излиза в. «Червено знаме» — орган на Българския комунистически съюз, а следващата 1927 г. тук вече се печатеше и органът на Българската работническа партия — вестник «Работническо дело». По-късно през 30-те години в столицата излизаха редица още централни и низови вестници, като «Единство», «Релеф», «Работник», «Студентско 1932 г. в изборите за общински съветници, проведени при нечуван терор, Партията обедини антифашистките сили в Трудовия блок. Тя отдаваше голямо значение на изборите и особено за София, където една победа на работниците щеше да даде отражение върху целокупното работническо движение у нас. Благодарение на нейната упорита

Посещение на съветската партийна и правителствена делегация, начело с Н. С. Хрушчов и Н. И. Булганин през 1955 г. в София

работа, софийските избиратели масово гласуваха с листата на Трудовия блок, който получи повече от 20.000 гласа — най-много от всички партии и коалиции, взели участие в изборите. От 35 съветници — 19 бяха на Трудовия блок. С тези си успехи тя фактически превзе Столичната община. Това бе първият и единствен пример в тогавашната история на международното работническо движение, при който общинската управа на столица в капиталистическа държава да бъде овладяна от Комунистическата партия.

Във връзка с международния празник на труда — 1 май и годишнините на Октомврийската революция, под ръководството на Партията, в столицата и страната години наред се разгръщаше масово движение за изпращане на работническо селска делегация в СССР. В своя протест до министър-председателя от 1927 г. работниците от квартал «Коньовица» пишат: «Искаме настоятелно да пуснете работническа делегация в СССР. И защо не я пускате? Зер мислите, че ако не ни пуснете, ние няма да разберем истината за делото на великия пролетариат в СССР. Не, господин министре! Ловите се за сламка. Истината и неумолимият маршрут на живота никой не е в състояние да скрие и спре. Пуснете делегацията ни! Работници, на борба за заминаване на делегация за новия свят — съветския.»

Въпреки трескавата подготовка и големият ентусиазъм, който проявиха нашите трудови хора в тази благородна борба, българското реакционно правителство верно на своята антисъветска политика не позволяваше заминаването на делегациите. Но усилията на българската буржоазия да спре революционния подем на масите останаха безуспешни.

Нова ярка проява на волята на софийските трудещи се за дружба и установяване на нормални дипломатически отношения със Съветския съюз бе основаването на «Съюза на приятелите на СССР», през 1932 г. За негов председател бе избран изтъкнатият деятел на Комунистическата партия доктор Рачо Ангелов.

По-късно, въпреки трудните условия на военната диктатура, българската работническа класа съумя да изрази своята дълбока признателност и любов към СССР, като създаде българо-съветските дружества. Първото българо-съветско дружество бе основано в София на 1 септември 1934 г. То си постави за задача да популяризира у нас успехите на съветските народи в областта на строителството, науката, изкуството и културата. Незабравими ще останат за софийските работници и прогресивната интелигенция тържествените утра за Пушкин, Лермонтов и Шевченко, уредени от българо-съветското дружество, които се превърнаха в истинска манифестация на българо-съветската дружба.

Смело и самоотвержено се бореха народните маси в София под ръководството на БКП срещу фашистката диктатура през годините на Великата отечествена война на Съветския съюз срещу хитлеристка Германия. Свидни жертви даде нашата столица и в тези тежки борби. Фашистките палачи покосиха прекрасния живот на такива светли фигури, като Н. И. Вапцаров, Антон Попов, Атанас Романов, Адалберт Антонов, Цвятко Радойнов, Лиляна Димитрова и др. Трудещите се в нашата столица излъчиха стотици свои синове и дъщери, които се включиха самоотвержено в партизанското движение.

През 1942 г., като използува благоприятните условия, създадени от победите на съветската армия, по инициативата и указанията на Георги Димитров, Партията започна упорита работа по организирането на всички антифашистки сили в единен боеви Отечествен фронт за спасяването на страната от гибелта, към която я тласкаха монархофашистите. Така бе образуван спасителния Отечествен фронт, чиято програма радиостанция «Христо Ботев» възвести на 17 юли 1942 г. Още в края на юли и началото на август с.г. в София бе организиран градски комитет на Отечествения фронт, който започна скоро да развива активна антифашистка дейност. На 31 декември 1942 г. излезе и първият брой на в. «Отечествен фронт», орган на отечественофронтовците в III партиен район на София.

В навечерието на 9 септември 1944 г. под ръководството на Партията в столицата усилено се изграждаха бойни групи и се подготвяха трудещите се за въоръжено въстание. Софийската партийна организация вдигна масово работниците от предприятията и кварталите на революционни митинги срещу демагогията на фашисткото правителство Такива митинги бяха проведени в Барутната фабрика, ф-ка «Люлин» и други. Премина се към устройване на масови улични демонстрации и манифестации, в които вземаха участие и въоръжени бойни групи. Голяма беше демонстрацията, проведена на 4 септември на бул. «Витоша» (Сталин) пред Съдебната палата, срещу която правителството на Муравиев изпрати полиция. На 6 септември в София Партията нанесе нов удар на фашисткото правителство, като организира мощната стачка на трамвайните работници, а вечерта устрои масова демонстрация на ул. «Раковска» пред хотел «Славянска беседа», срещу която правителството отново изпрати полиция. На 7 септември в градината пред Майчин дом бе проведена последната демонстрация на софийските трудещи се срещу фашизма. На 7 септември, със силите на партизанските отряди и решаващата помощ на настъпващата съветска армия, София осъмна в ръцете на народното правителство. Завърши с успех епичната борба на нашия народ, ръководен от героичната Българска комунистическа партия.

На митинга по случай завръщането на българската правителствена делегация от Москва — 25. II. 1958 г.

Делегация на депутати от Върховния съвет на СССР — гости на СГНС през 1955 г.

Посрещане на вицепрезидента на република Индия д-р Сарвапали Радхакришнан в аулата на Държавния университет.

На прием в Министерския съвет по случай гостуването на корейската правителствена делегация през 1956 г.

Посрещане кмета на Атина и неговите помощници, гости на ИК на СГНС през 1956 година

ГРАДОУСТРОЙСТВЕНОТО РАЗВИТИЕ НА СОФИЯ

В МИНАЛОТО И СЕГА

АРХИТЕКТ НАНЧО БОЯДЖИЕВ

По своето стратегическо и географско месторазположение София е най-облагодетелствуваният град в юго-източната част на Балканския полуостров. Главният път, който свързва Средна и Западна Европа през Белград за Мала-Азия, минава през София. Селището с територията на днешния град съществува от антично време и има дълга история, затова градоустройствените принципи на различните епохи са залегнали в изграждането му от най-дълбока древност до наше време.

По писмени и археологични данни може да се приеме, че най-ранният културен пласт произхожда от неолита (младокаменен период), обаче образът на поселището от тази епоха не се покрива с понятието град. Може уверено да се приеме, че най-ранният град е тракийският. В 29 г. пр. н. е. в Софийско живеело племето серди и населявало града, който бил разположен главно в равнинната част — около минералния извор. По-късно, след уреждането на Тракия като Римска провинция и разделянето ѝ на стратегии (воеводства) всяка от тях взела името на главното племе, което е населявало. Така областта на сердите приела името стратегия «Сердика». Тогава римляните разрушили тракийския град и изградили нов, отговарящ на величието на империята. В потока на времето селището почнало да расте и процъфтява — установеният от римляните траен мир в провинцията спомогнал за това.

Своето величие Сердика дължи на великия римски император Траян, от когото градът получи и прекора «Улпия» и в латинските надписи се споменава името «Улпия-Сердика». Планировката на построения от Траян град, носела принципите на римското градоустройство — правоъгълна улична мрежа с посоки «изток-запад» и «север-юг». Градът се развива с голямо темпо.

В 809 г. Сердика пада в ръцете на българския княз Крум, а в 811 г., след голямото поражение и убийството на Никифора, българите заздравили владението над Сердика. По-късно при Пресиям, Борис и включването на голяма част от Македония към България, Сердика остава в средата на българската държава. Около това време се предполага и преименуването на Сердика в Средец. От тогава всички българи, византийци и западно-европейци започнали да наричат града с българското име «Средец».

През първото българско царство градът вече се съвзел, израснал като един от най-големите градове в България и играел първостепенна рол в културно и политическо отношение.

По-късно през византийското владичество Средец пак не загубил своята първенствуваща рол и бил важен възел на съобщенията между Дунава и Македония, между Цариград и Запада.

Във второто българско царство Средец цъфтял в мир до идването на турците. Тогава, през времето на последните български царе, наред с името Средец срещаме и името София. В цар Шишмановата грамота, дадена на Драгалевския манастир, в подножието на Витоша, четем името София.

При турското нашествие София представлява здрава крепост, снабдена с всички фортификационни съоръжения. Големите социални различия през епохата на турския феодализъм бил намерил ярък израз в строителството. Низките схлупени къщурки, потънали всред зеленина, били в контраст с величествените каменни джамии, бани и други обществени турски сгради. В края на XVII в., когато Отоманската империя е най-могъща, София е вече типичен ориенталски град. От далеч той бил много привлекателен, защото на силуета му откроявали снага многобройни тънки бели минарета, а оловните покриви на джамии, ханища и безистени лъщели отдалече. Обаче уличната мрежа е с характерните особености на турските градоустройствени традиции — малки криви

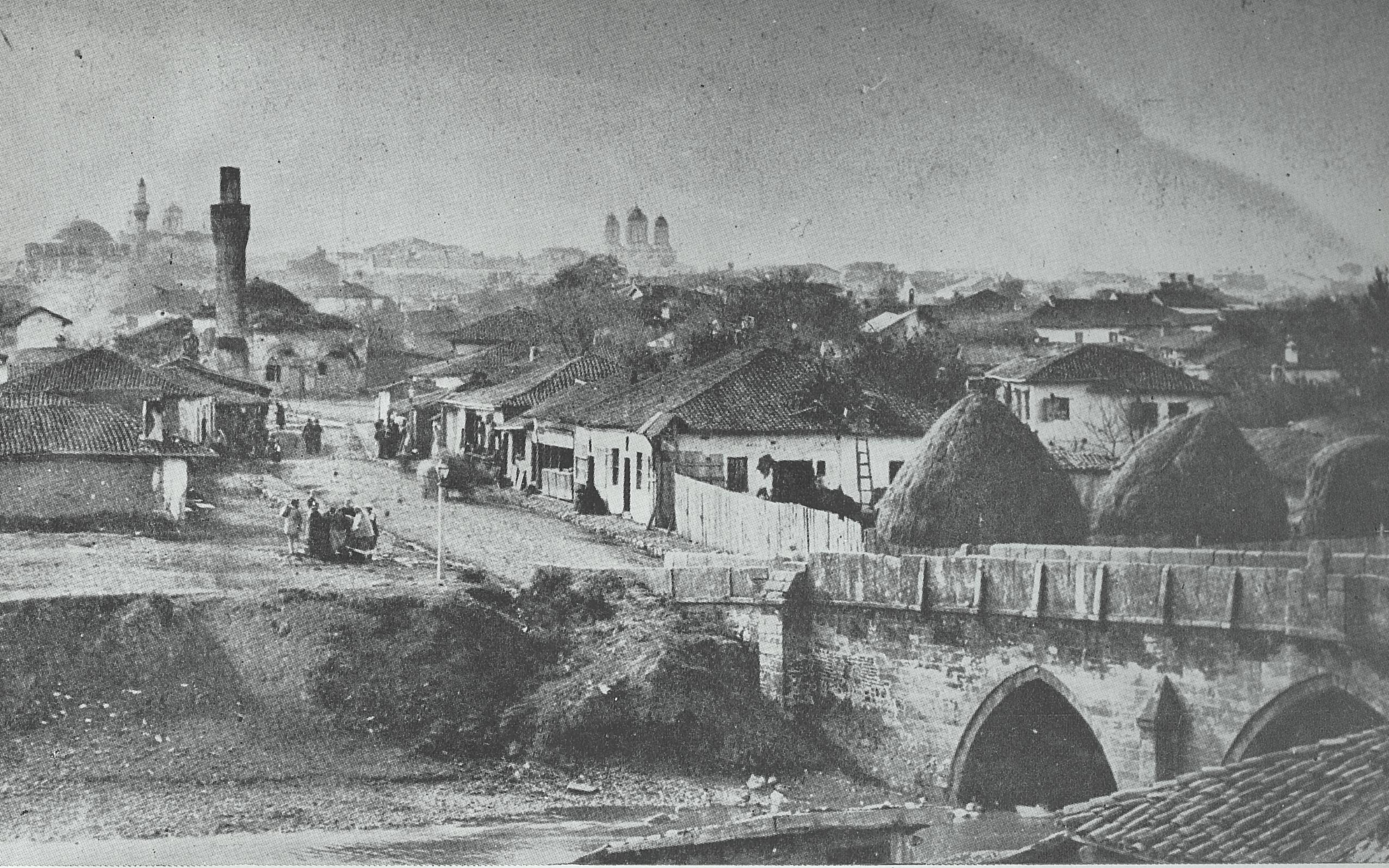

Някогашният вид на бул. „Георги Димитров (бивша ул. „Мария Луиза“)

Сегашният вид на бул. „Георги Димитров“

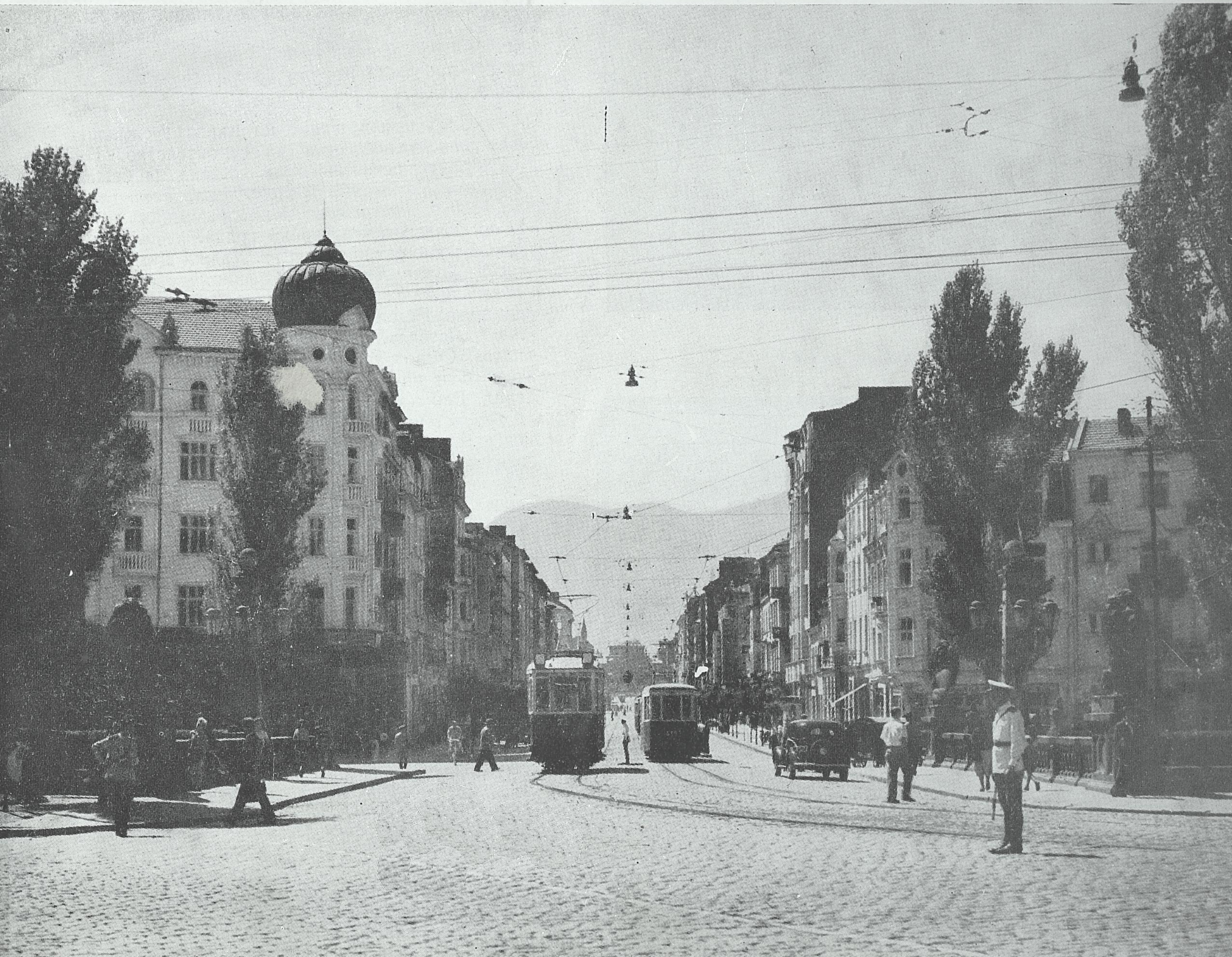

Градският народен съвет

Народната банка

Улица „Алабин"

улички, кьор-сокаци, без калдъръм, кални, по които мъчно дори се движели коли. Къщите били малки, дървени с големи дворове. В този период от време София се делела на седемнадесет махали. В това време били проведени градоустройствени реформи от Митхад паша, който пресича махалите с пет нови главни пътища, които излизали от площада пред минералната баня и джамията «Баня-баши», тъй като там е бил центърът на града. От тук те изхождали във формата на звезда и водели към петтях градски изходни точки: пътя през Ниш за Белград, презбалканския път за Лом-Видин, шосето за Кюстендил към югоизток — пътя за Цариград и пътя през Арабаконак за Плевен и Русе. Това оформяне на улиците е станало в 1860—1870 г. чрез събаряне на цяла редица къщи. Така Митхад-паша определи посоките на петте главни пътя, които продължават да имат голямо значение и сега. По-късно няколко пъти в града са навлизали кърджалийски орди и го ограбвали. Освен това, при големите две земетресения, както софийските летописци ги наричат «тресавища» — първото в 1818 г. и второто в 1858 г., голяма част от сградите и джамиите са били съборени. Затова след освобождението на София в 1878 г. София е малък провинциален град с около 20,000 жители.

За основа на първия градоустройствен план на София е заснета турска София 1879 г. В него се виждат тесни ориенталски улички, със случайно и необмислено израснали махали. Казаните по-горе големи артерии, направени преди Освобождението, образуват скелета на града. Те обаче служат само да дадат посоката на новите главни артерии на движение. Начиная от 1881 г. се започва едно пълно изправяне на новите главни артерии на движението и на новата улична мрежа. Това се дължи на огромната градоустройствена дейност на тогавашния кмет на града Димитър Петков, който провежда първия градоустройствен план на столицата.

След привършване на първата световна война започва нов етап на строителство. Причина за това е постоянното прииждане на бежанци от Тракия, Македония и Добруджа. Така от 1919 г. до 1926 г. някои села и нововъзникнали квартали се включват в чертите на града, респ. село Подуяне. Възникват кварталите «Хаджи Димитър», «Горни и Долни Лозенец». Разширяват се кварталите «Коньовица , «Булина ливада», «Баталова воденица». Развиват се със същото темпо и кварталите «Лагера», «Трети гараж», «Крива река», «Буката». Общо така заетата площ от тия квартали е три пъти по-голяма, отколкото тая на вътрешния град. Всичко това е плод на неправилно, объркано и безсистемно разширение на града и София от 8 кв. км. площ през 1919 г. нараства през 1934 г., заедно със залесените пространства, на 42 кв. км. Малко по-късно Обеля, Надежда, Орландовци започват да се разширяват в чертите на града, тогава вече София нараства на 57 кв. км. От тогава, без каквато и да е било системност и планомерност, почти ежегодно са придавани нови квартали.

Бързината, с която са се раздавали общинските места за строеж, не е позволила да се мисли за планомерност, нито за средствата, които са необходими за благоустрояването на тия нови квартали, заемащи такава голяма площ. Много от кварталите са били разпарцелирани от самите собственици, както им е било удобно, за да ги продават на високи цени. Така редица необмислени регулационни планове са били налагани от «силните на деня» с оглед техните интереси.

Бързото развитие на столицата предизвиква жилищна криза, която се решава с хаотично застрояване на жилищни кооперативни строежи, в които не са спазвани дори елементарните благоустройствени изисквания. Липсата на строг контрол става причина, всяка нова постройка да обезцени и унищожи в хигиенно отношение застроената преди това до нея постройка. Така израсват множество кооперации, лишени от въздух и слънце.

По-късно във всички кръгове на обществото узрява мисълта да се сложи край на този хаос в строежа на София, чрез създаване на нов закон и нов градоустройствен план — условие за правилното развитие на града. Създава се предпоставка за изготвяне закона за застрояване на столица София от 1934 г., като впоследствие се оформява в наредба-закон за застрояване на столица София. Слага се край на хаотичното и безсистемно разрастване на столицата, създават се условия за изграждане на една бъдеща голяма София. И въпреки, че в тази наредба-закон са сложени най-простите начала за благоустройството на съвременните градове-целесъобразност и хигиена, естетика и икономичност, тя се посреща враждебно от засегнатите частници. По силата на чл. 1 от тая наредба-закон, общинската управа възлага изработването на общия градоустройствен план на София на проф. А. Мусман. Този градоустройствен план се изготвя със задача да централизира един квартал, а други да разреди и задържи като резервоари за въздух. В това време картината на населеността е следната: гъстотата в ядрото се движи между 300—324 души на хектар, а крайните квартали 20—40—50 души. Само на няколко квартали гъстотата достига 100—150 души на хектар.

Радиалният, звездовиден скелет на града, който се образува от изходящите в различни посоки пет големи пътища, около който скелет е изграден града, се запазва. Проф. Мусман не си бе поставил задача да изясни търговския и административен център на града, тъй като центърът беше гъсто застроен, носейки напълно капиталистически образ. Ето пейзажа на столицата по това време: централна част — благоустроена, докато периферията изостава сива, безлична, квартали застроени безсистемно, къщи — отрицание на всяка хигиена — неприветливи, строени без елементарна строителна култура, тънещи в благоустройствена мизерия. Такъв е образа на всеки пръснат град, случайно създаден с нескончаеми улици, които десетилетия не биха получили елементарно благоустройство.

След 9. IX. 1944 г. новата коренно различна политическо-обществена обстановка и големите разрушения в центъра на града наложиха отпадането на плана Мусман.

Големите надежди, които народната власт възложи на българските технически кадри, даде възможност да се обяви конкурс за градоустройствен план на София между български архитекти и инженери. Чрез конференции и дискусии се привлече вниманието на цялата колегия. Така вече новият градоустройствен план от 1945 г. е плод на колективния труд на цялостната група български архитекти и инженери, допълнен и напътстван от съветските специалисти: академиците А. Шусев, Мордвинов, Алабян, тогавашният главен архитект на Ленинград, Н. Баранов, проф. Аркин и проф. Белинкин. Новият градоустройствен план на София от 1945 г. даваше вече идеята за социалистически облик на столицата, град предназначен за народа, за задоволяване неговите всестранни нужди.

Булевард „Ал. Стамболийски"

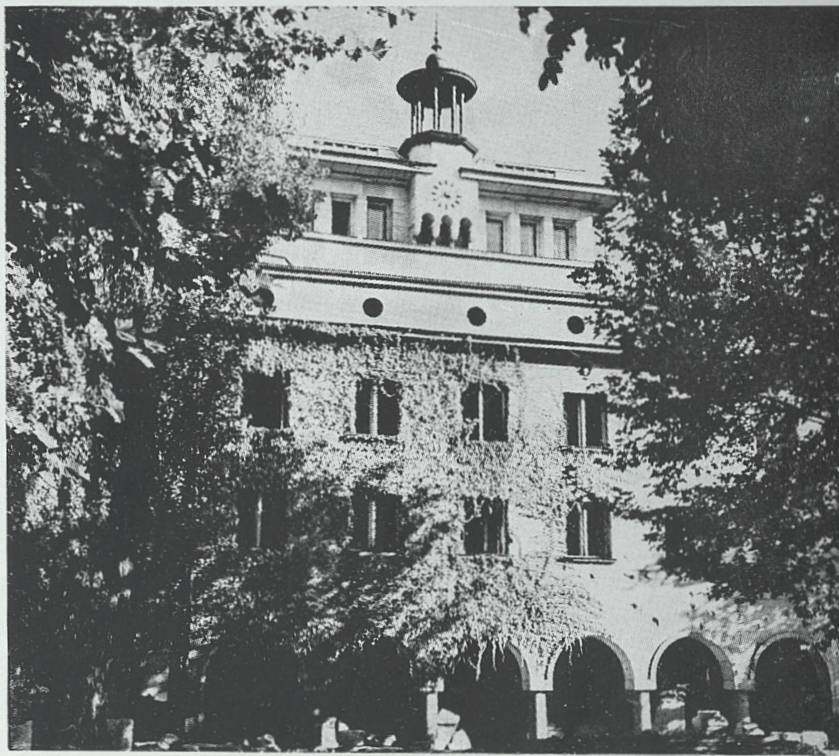

Археологическият музей при БАН

Изглед от бул. „Патриарх Евтимий"

В този първи генерален план градският център не намери окончателно разрешение. Необходимо беше да се създаде център достоен за нашата социалистическа столица. Проведен бе конкурс специално за центъра. След това беше създаден сборен колектив от премираните участници. Тук имат заслуга двамата съветски архитекти академиците Наумов и Поляков, които дадоха основата за разработване на сега построения център.

По-късно беше възложено с министерско постановление № 1433 от 30 май 1950 г. изработването на проекта за центъра на София на градоустройствената дирекция към СГНС с директор арх. Данко Митов. Разработеният проект беше представен в Министерския съвет за мнение. Там се дадоха известни препоръки, които да легнат в понататъшната работа по проектиране центъра на София. В градоустройствената дирекция беше поканена цялата арх. инженерна колегия на редица съвещания, на които бе разгледан подработения проект с препоръките от Министерския съвет. Станаха бурни и интересни разисквания. Всички изказвания се записваха от стенограф и дадените препоръки се взеха предвид при по-късната преработка на проекта. След няколко събирания, под ръководството на арх. Данко Митов и ръководителя на «Софпро» арх. Пантелей Греков, се образува едно голямо ателие с ръководител арх. Станчо Белковски, в което бяха повикани като извънредни сътрудници изтъкнати архитекти, представители на всички архитектурни институти.

Орлов мост на бул. „Руски“

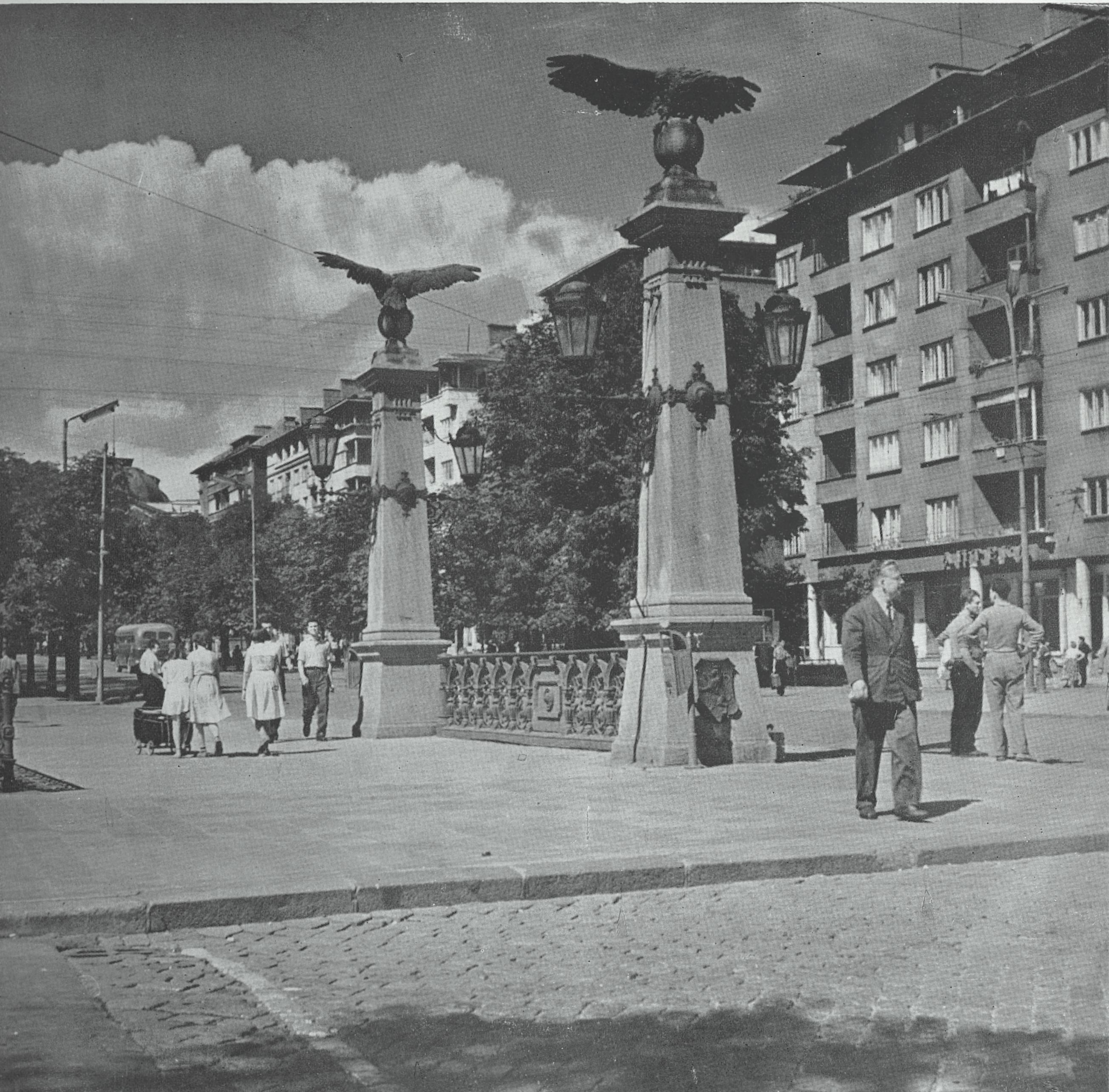

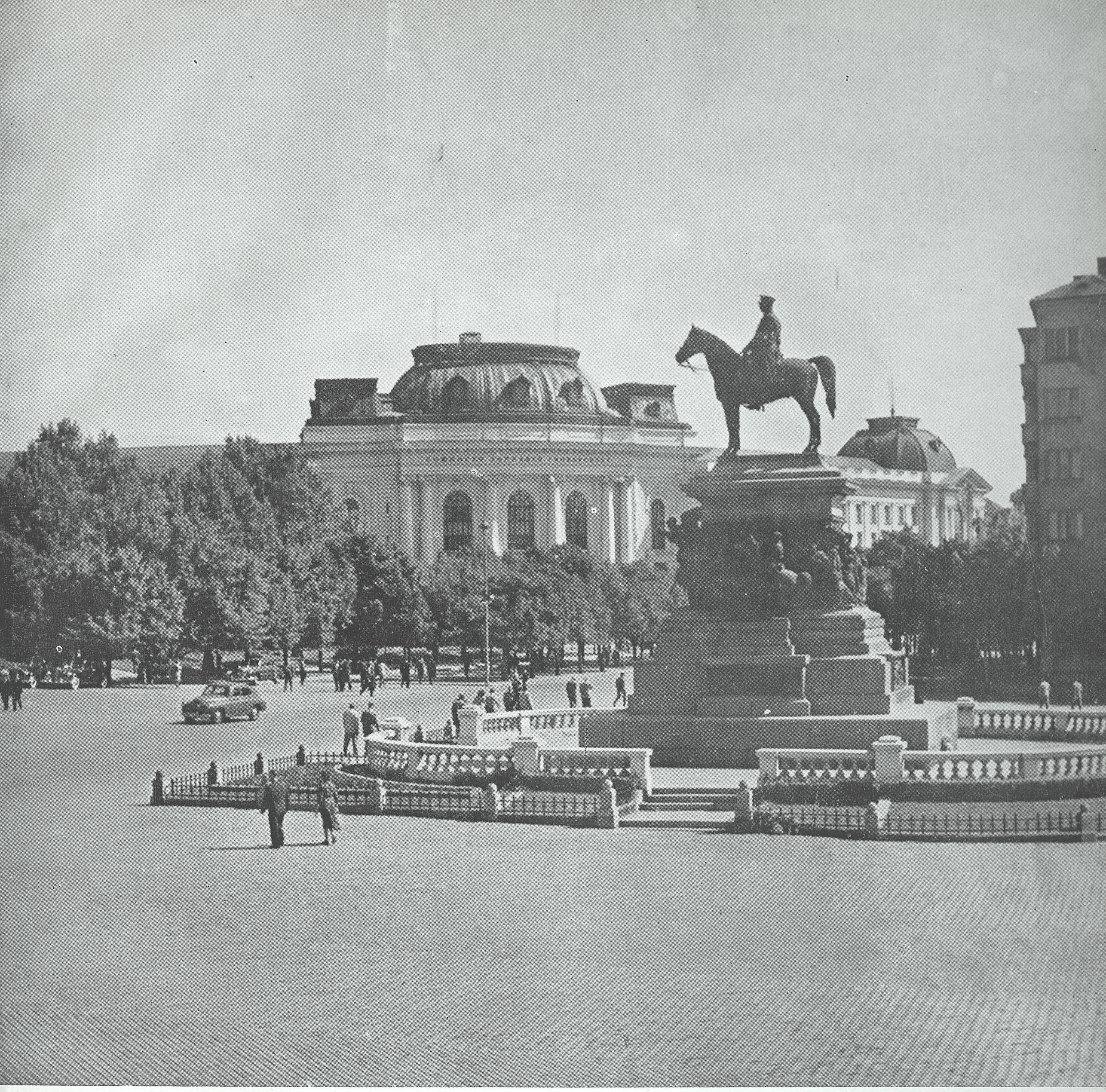

Площад „Народно събрание“ с Паметника на освободителите

Така беше изработен проектът за центъра на града, като цялостен архитектурен ансамбъл, съвокупност на площади, булеварди, обществени и жилищни постройки, паркове, зелени посаждения и паметници — съвсем различен от центъра на капиталистическото градоустройство. Проектът, който бе одобрен с 1407-то постановление на Министерския съвет от 20 ноември 1951 г., обема следните постройки: Дом на съветите, Представителен хотел, Универсален магазин, Министерство на тежката промишленост, Министерство на електрификацията, Министерски съвет и Държавна опера. Тези постройки са разположени в един комплекс, гръбнакът на който е бул. Руски и бул. Дондуков, които минавайки покрай Партийния дом се вливат в едно 74 метрово разширение и образуват нещо като вилка, в основата на която е големият озеленен площад на бул. Георги Димитров. Построени са само някои сгради — Представителният хотел, Универсалният магазин и двете министерства.

Сградата на Дома на съветите ще се изгради по западната страна на разширението на бул. «Г. Димитров», между ул. «Жданов» и бул. «Стамболийски» в ос на Дома на ЦК на Българската комунистическа

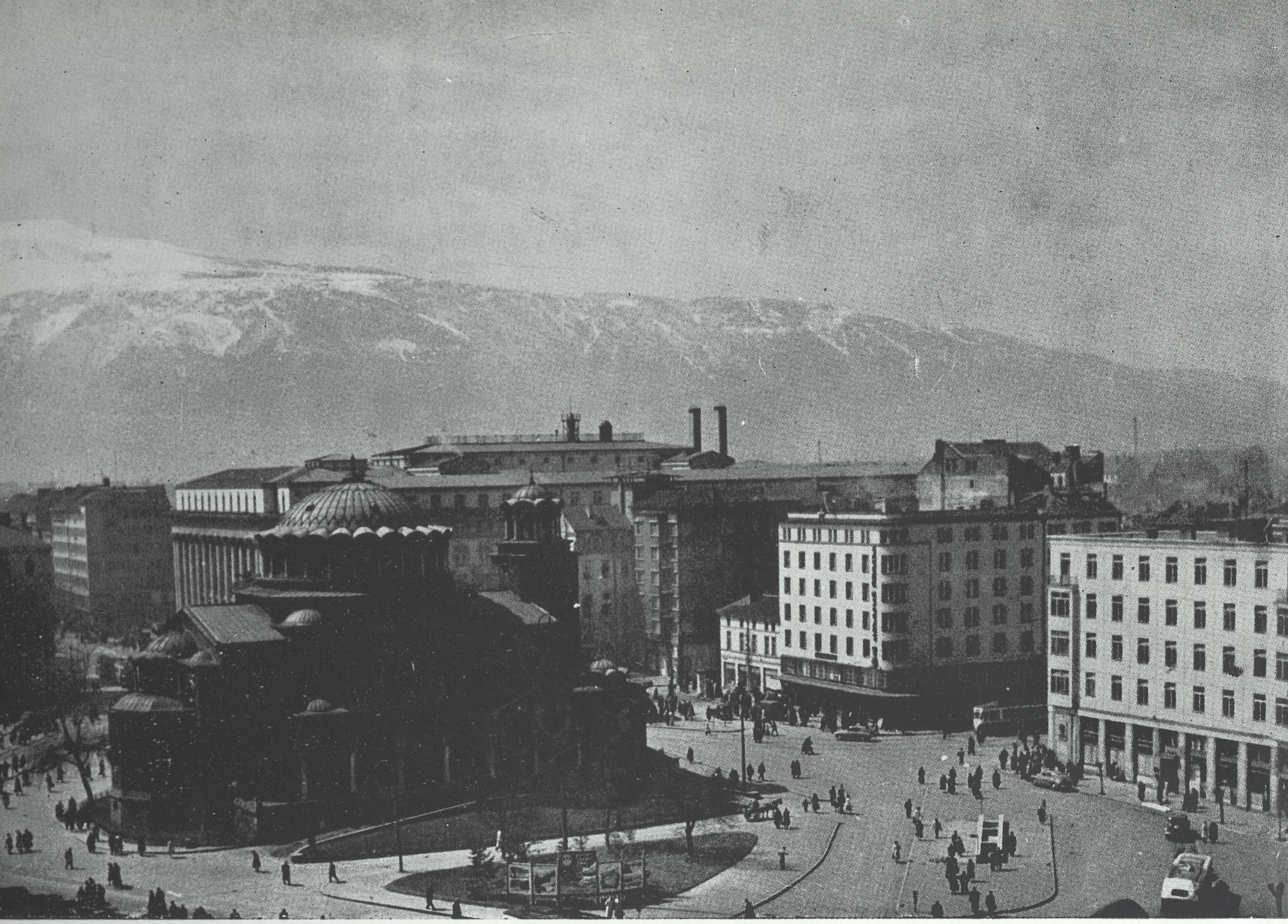

Площад „В. И. Ленин"

партия. Тя ще обслужва деловите, обществени и представителни нужди на Софийския градски народен съвет и Софийския окръжен народен съвет.

Същата ще осигурява възможност за провеждане организационно-масовата работа на съветите и ще улеснява връзката на съветите с трудещите се. Сградата на Дома на съветите ще бъде изградена с монументална външна и вътрешна архитектура, с разбираеми за трудещите се форми, изразяващи предназначението и съдържанието им като представителна и делова сграда. В обемното изграждане на Дома на съветите ще бъде правилно и хармонично включена в общата ансамблова архитектурна композиция.

В ансамбъла на центъра на града се включва и площад «9 септември», оформяването на който е проектирано да се извърши с премахването на бившия дворец и построяването на Министерски съвет. Той ще бъде построен в северната част на ул. «Московска», обхващащ пространството между пл. «9 септември», бул. «Дондуков» и продължението на ул. «Левски». На източната част пък на площада ще бъде построена в паркова обстановка новата Държавна опера между ул. «Левски», бул. «Руски», ул. «Бенковски» и ул. «Московска.»

Като столица на младата република, София тръгна с бързи крачки по нов път на развитие, разгъна се невиждано до сега строителство. Издигнати бяха множество единични сгради на празни места или на местата на съборени постройки, които нарушаваха естетичния вид на главните магистрали. Мина се към по-късен етап: към изграждане на група постройки 2—3 и повече и най-после към редица жилищни комплекси. Последният вид строителство има големи икономически и естетически преимущества, затова и държавата в тази насока се насочи към него.

Най-напред се започна изграждането на малки жилищни комплекси: «9 септември», «Т. Китанчев», «Дъбова», «Гео Милев», «Суходолска». По-късно се явиха комплексите «В. Заимов», «Западен парк» и «Сталин».

Предстои изграждането на комплекса «Сталин» в едноименната местност.

При такова разгънато строителство, ясно е, че градоустройственият план от 1945 г. е далеч от възможностите на такъв бързо развиващ се град. Затова Министерският съвет и Централният комитет на БКП издадоха на 25. I. 1956 г. специално постановление, с което Софийският градски народен съвет се задължава да изработи общ градоустройствен план за реконструкцията на София и крайградския район за периода до 1967 година. Предвижда се общият брой на постоянното население в София и крайградския район да бъде към 1967 г. около 850,000 и възможност за по-нататъшно увеличение до 1,000,000 жители.

В изпълнение на тази правителствена задача изпълкомът на Соф. градски народен съвет възложи изработването на генералния план на Софийската проектантска организация «Софпроект» при СГНС.

В «Софпроект» бяха сформирани два отделни колектива от архитекти и инженери, единият под ръководството на арх. Любен Нейков, а другият — арх. Васил Сиромахов. От представените проекти превес взе първият. При композиционното решение на генералния план ще се използуват най-целесъобразно природните фактори, с паркова зелена система, която свързва града с Витоша и Люлин. Ще се запази радиално кръговата главна улична система, като проектантите ще се стремят да облекчат централното градско ядро от транзитно движение, от друга страна ще ограничат територията на града, с оглед постепенното му оформяване като комплексно изграден град. В идейното решение проличава ярко радиално кръговата система на главната комуникационна мрежа. Първият пръстен се очертава по булевардите: «Толбухин», «П. Евтимий,» «Скобелев», «Опълченска» и «Сливница». Вторият пръстен се очертава по околовръстната ж. п. линия през Батальона, през Парка на свободата, през Лозенец, ул. «П. Тодоров», «Мъглен», покрай парка »Боримечка», бул. «К. Величков», «Скопие» и артерията, свързваща централната гара с гара Подуяне. Третият пръстен се очертава на север от околовръстната ж. п. линия, продължава успоредно на Слатинската река, покрай кв. «Витоша» и се слива при шосето за Драгалевци с околовръстния път, минава през Княжево, Суходол, Обеля и се включва в северната си част. Като радиална връзка ще се възприемат петте главни съществуващи магистрали, излизащи от София, които добре обслужват отделните части на градската зона и осъществяват пряката им връзка с града.

Изграждането на града във височина ще се раздели на три строителни зони: висока 4 и повече етажи, средна 3 и 4 етажа и нискоетажно 1 и 2 етажа. Главните артерии ще бъдат изградени предимно високоетажни. Вилните зони остават в подножието на Витоша и Люлин.

Зеленината от града ще се организира заедно с Витошкия и Люлински зелен масив и образуват единна система, която ще прониква клинообразно до центъра на града. Тя ще образува богато озеленен вътрешен градски пръстен — наречен в идейните проекти «Зелената огърлица на града». Тя ще се състои от два зелени ринга: първият — вътрешен по реките Перловец и Владайска, комбинирани със свързващите ги булеварди. Вторият външен — голям, по плавателния канал. Въобще ще бъде възприета «радиално-кръговата» зелена система, която е лесно осъществима, защото съществуващата улична мрежа в града има същата композиция. Ще се предвидят места за обществени терени в по-голямата си част да лежат в западната половина на града. Обществени терени ще се проектират и на по-високи места с оглед архитектурното оформяване силуета на града — главно височините на Лозенец. Освен това шесте вторични районни градски центрове ще лежат заедно с дру-

Бул. „В. М. Молотов“

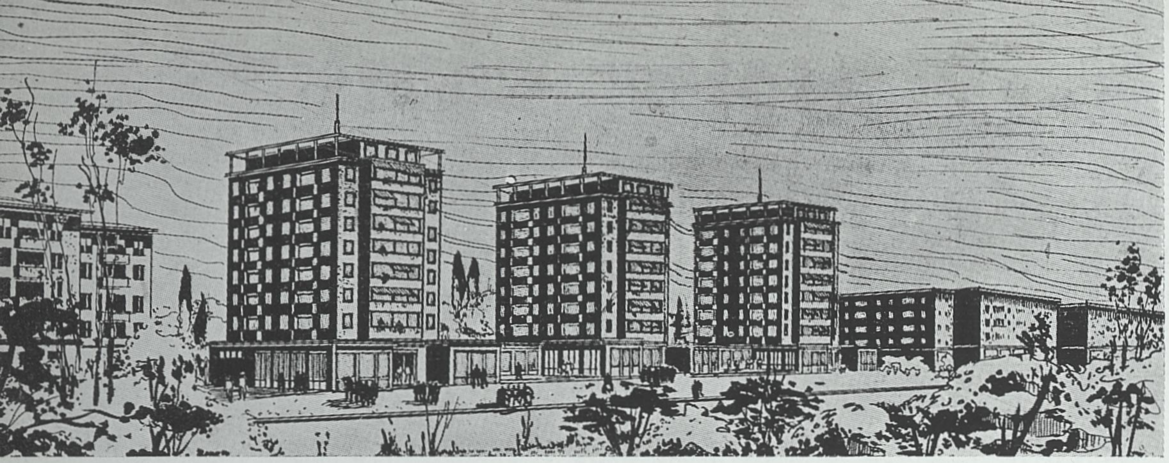

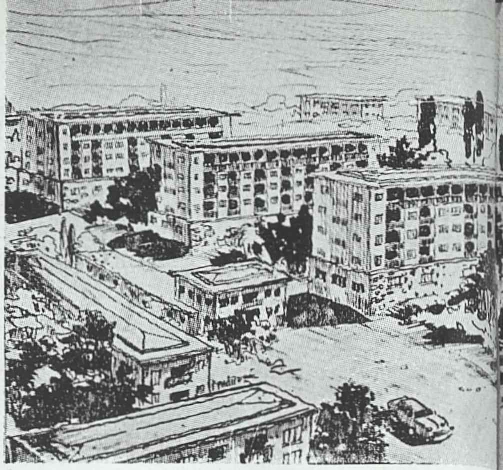

Идейни скици — жилищен комплекс „Вл. Заимов“, част от жилищ

Строеж на жилищния комплекс — „Владимир Заимов“

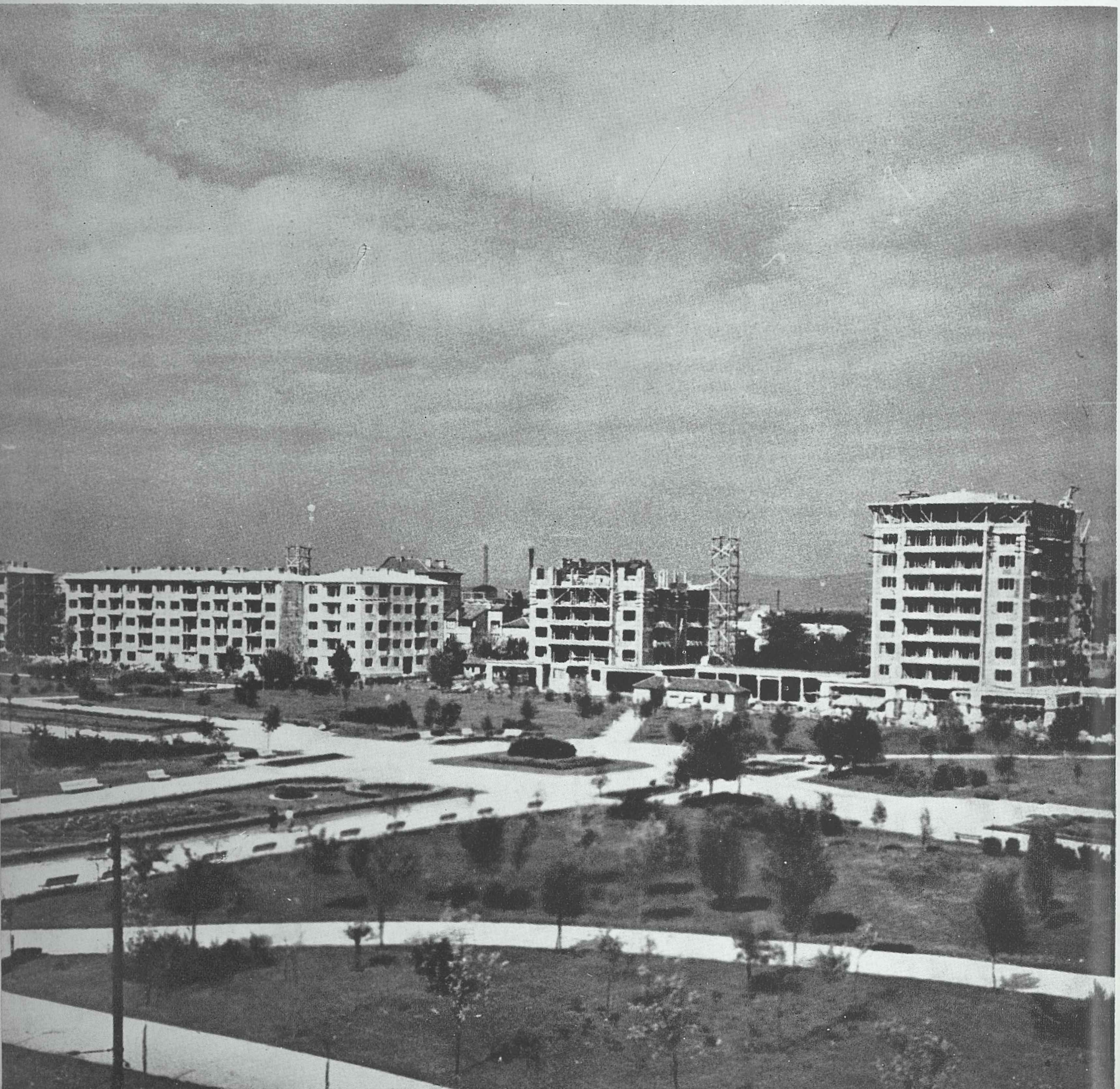

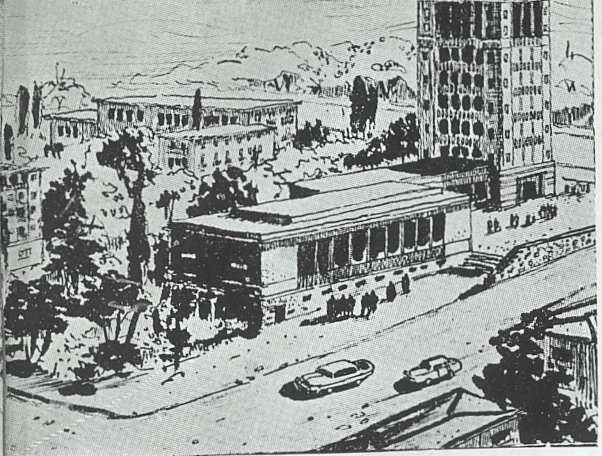

я комплекс „Западен парк“,

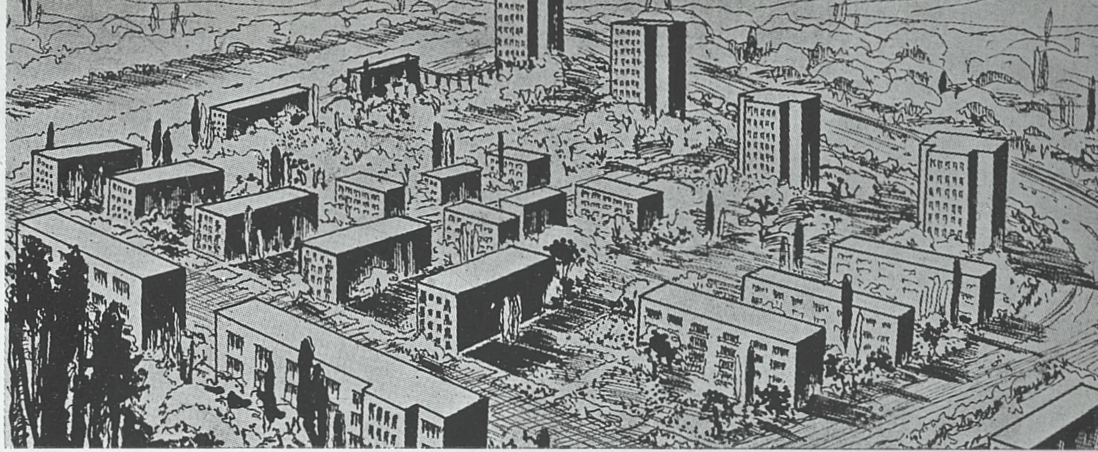

жилищен комплекс — „В. И. Ленин“

Строеж на жилищния комплекс — „В. И. Ленин“

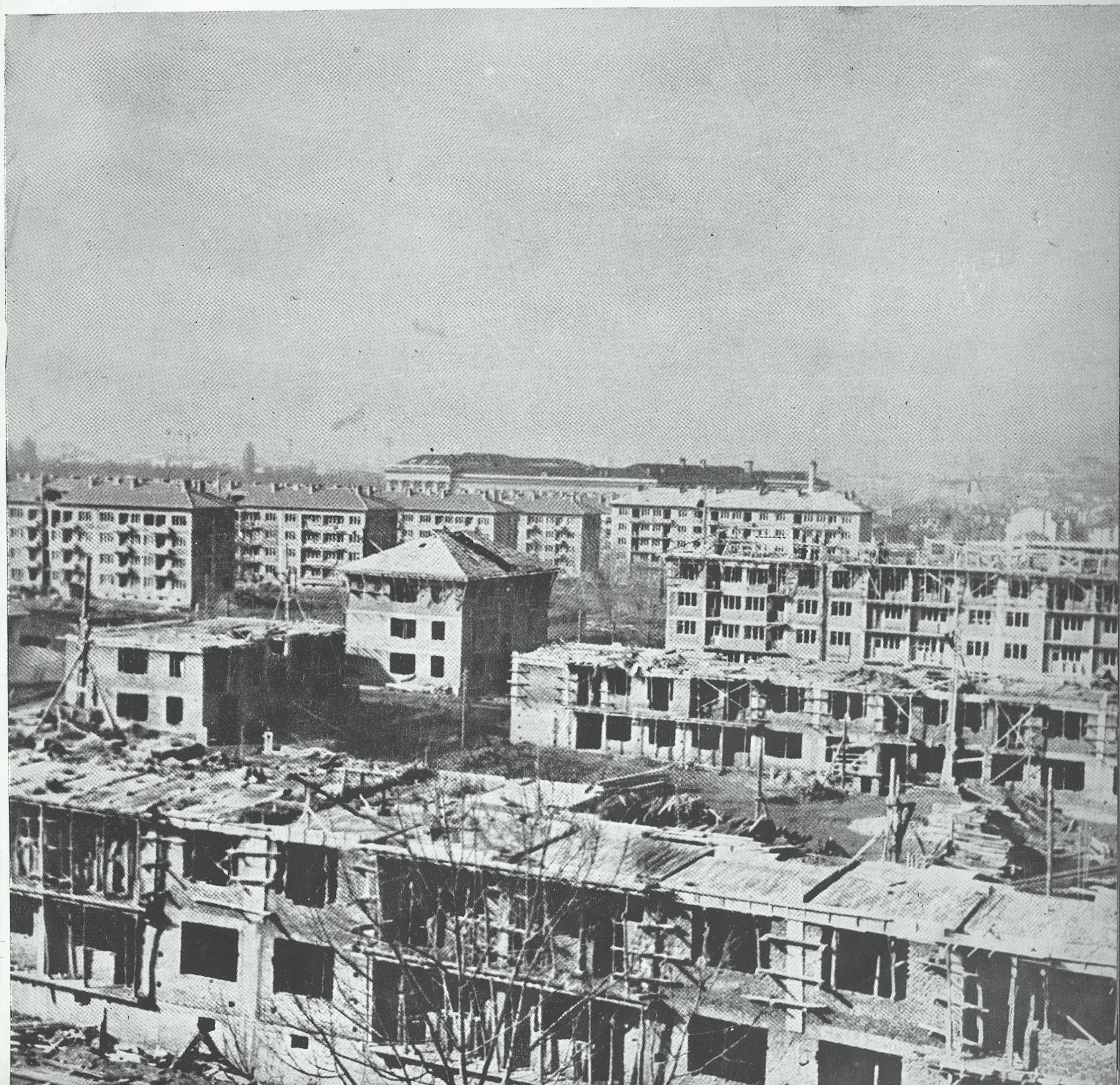

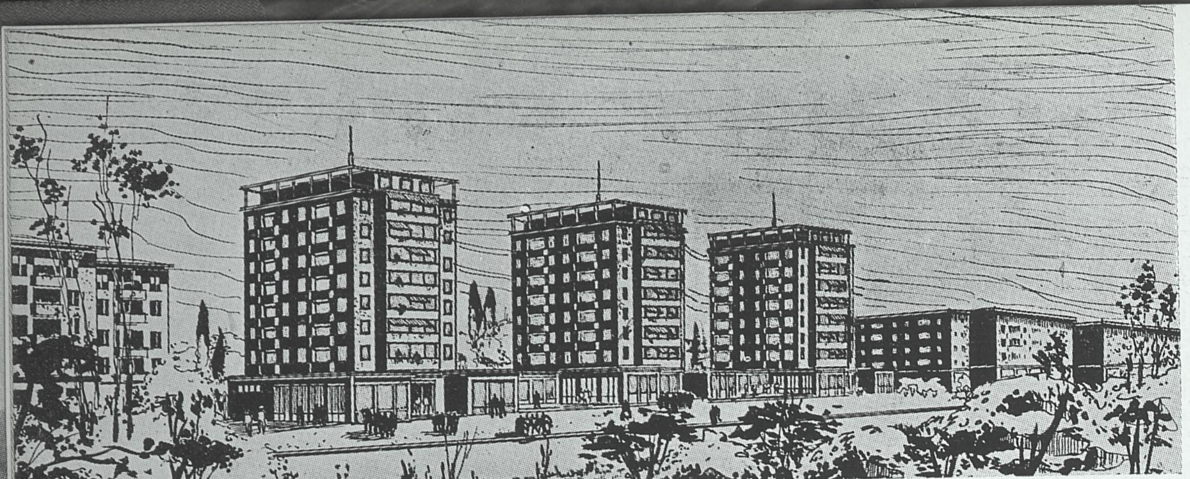

Идейни скици — жилищен комплекс „Вл. Заимов“,

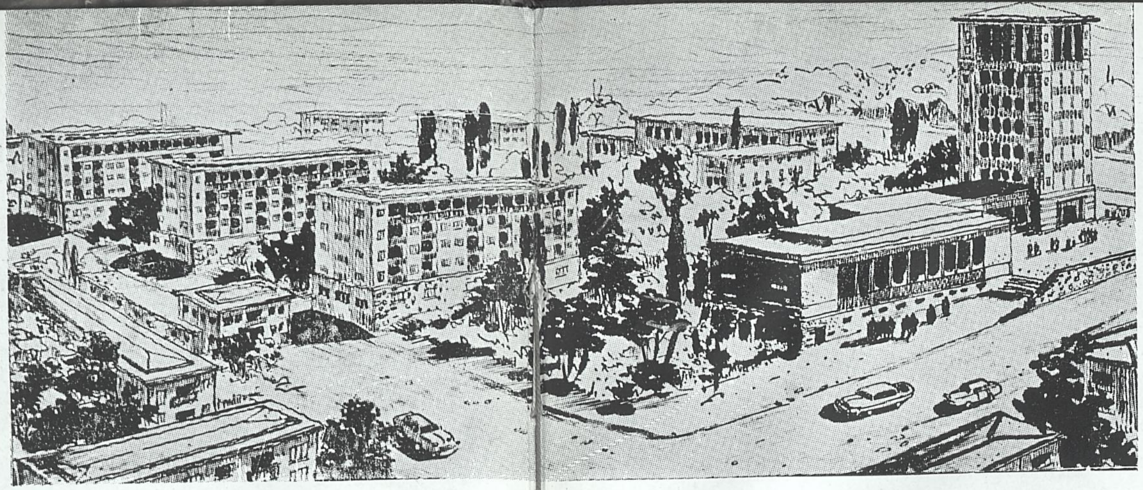

част от жилищния комплекс „Западен парк“,

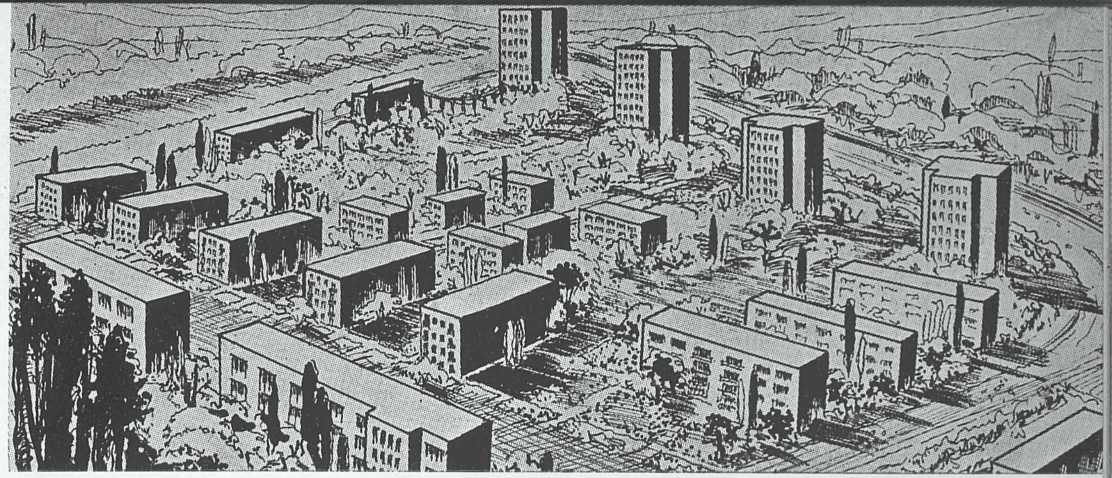

жилищен комплекс — „В. И. Ленин“

Строеж на жилищния комплекс — „Владимир Заимов“

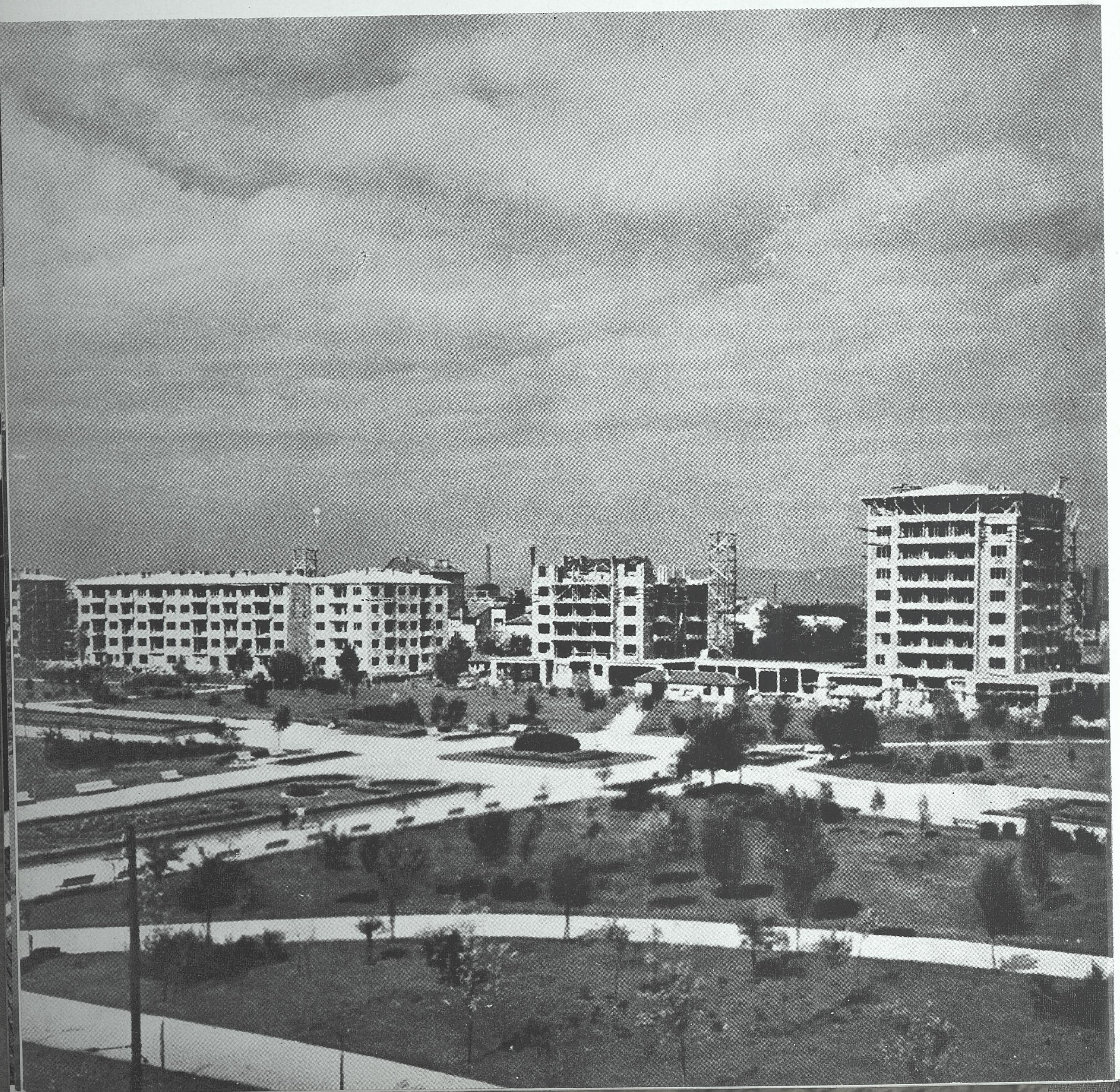

Строеж на жилищния комплекс — „В. И. Ленин“

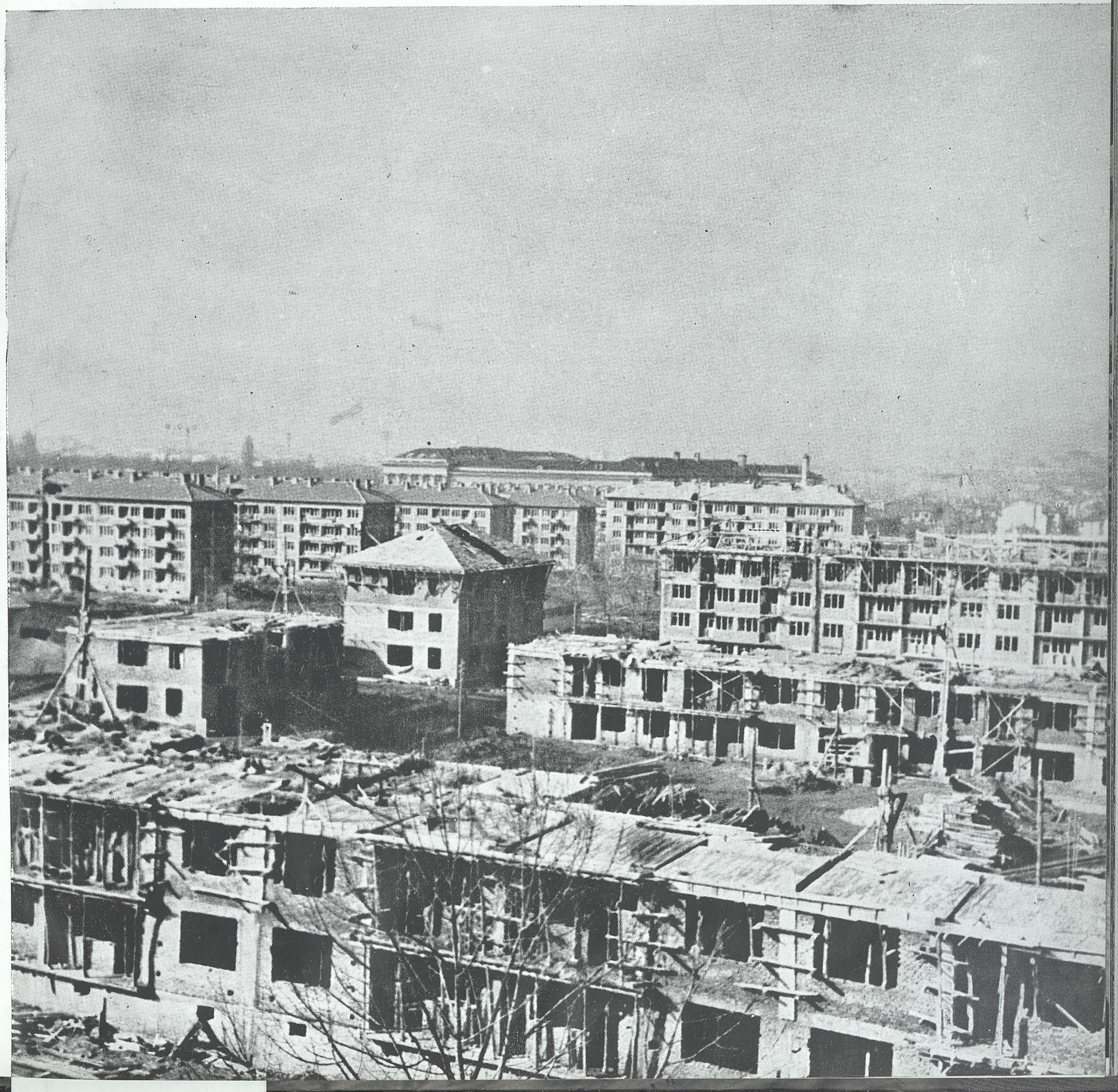

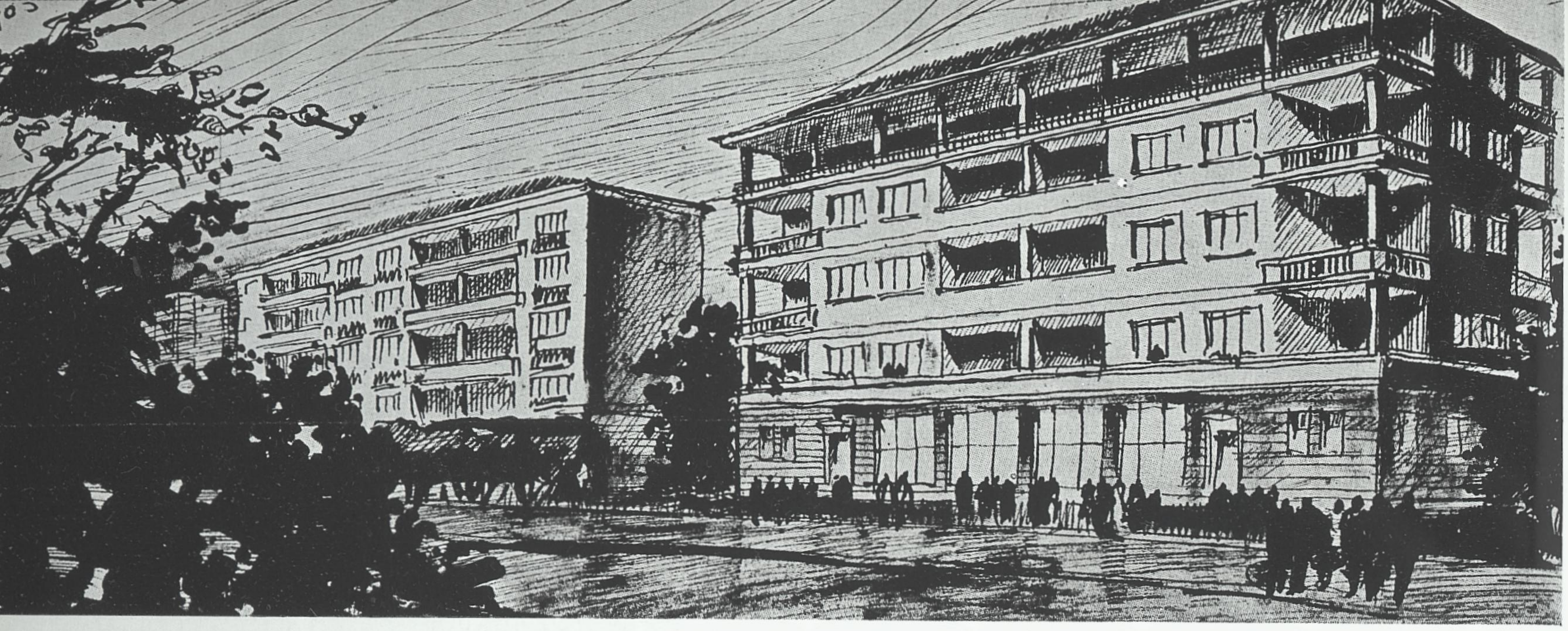

Идейни скици — бул „Генерал Бирюзов“

Мостът на ул. „Граф Игнатиев“

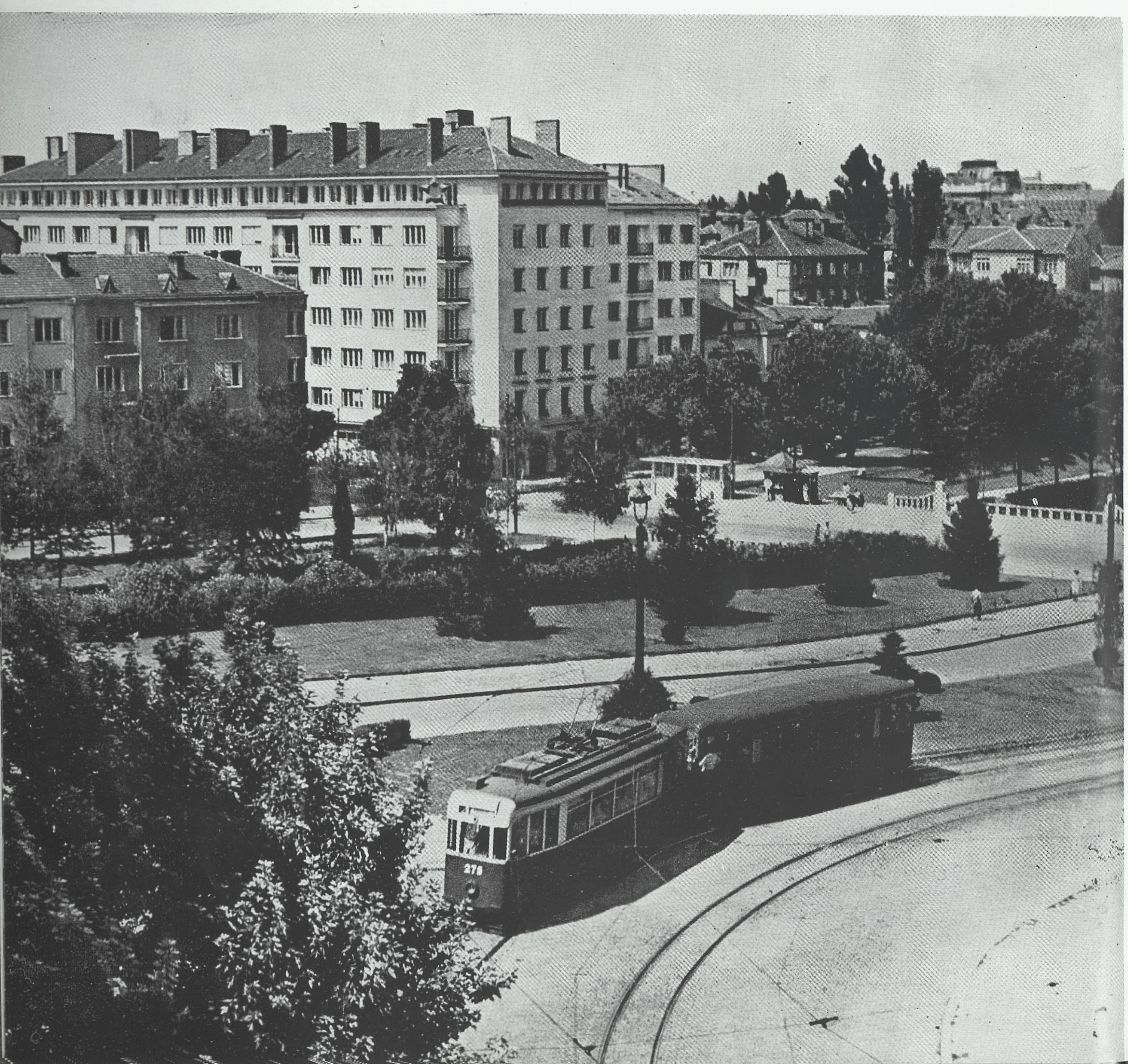

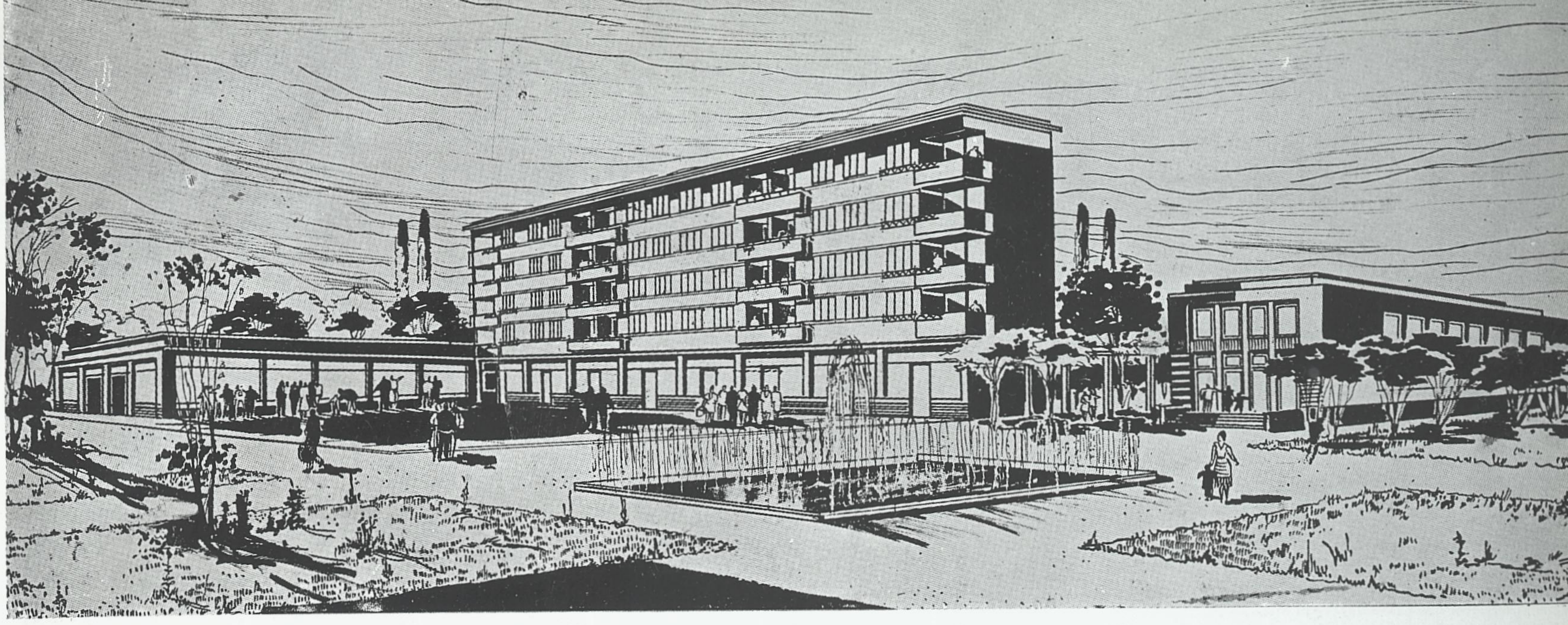

Жилищен комплекс „Сталин“

Физкултурната палата

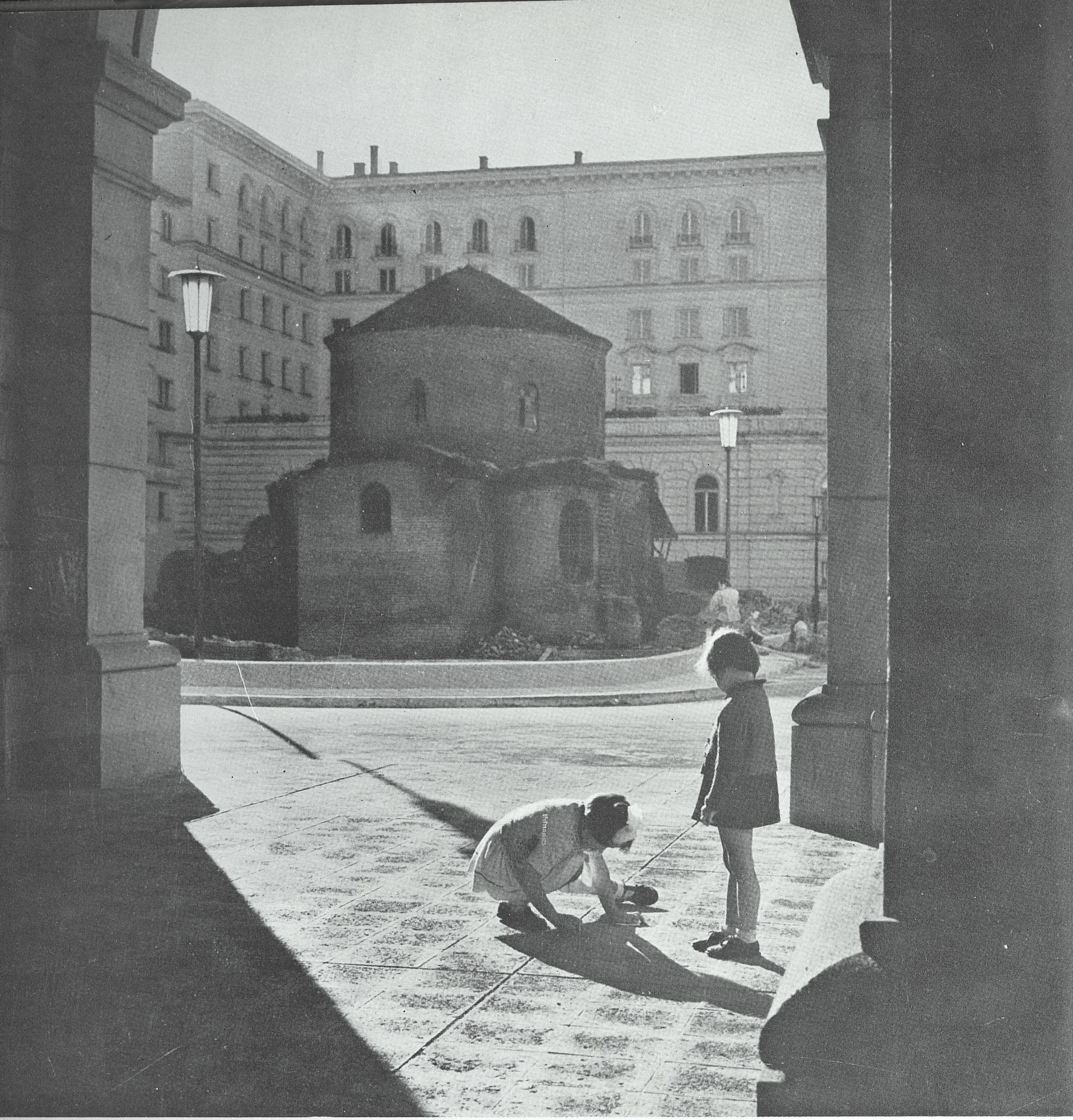

Църквата „Свети Георги“ — най-старият архитектурен паметник в София

ги обществени терени на така наречената «Зелена огърлица» на града.

Като главни промишлени зони ще се запазят три зони: първа — Военна рампа с малко разширение в източната ѝ част — към север. Втора — «Гара Искър» приблизително в сегашните ѝ регулирани граници. Трета — Кланицата и «Х. Димитър», запазваща се по сегашния регулационен план. Предвижда се изнасянето на вредните предприятия, като кожарски фабрики, химически и пр. От друга страна, за да може да се освободят жилищни терени от пръснатите по тях леярни на ТПК и Съюза на художниците, създава се при гара Биримирци специална зона за леярни цехове и керамика.

Характерна особеност при изготвяне генералния план е, че за първи път ще се разработва плана на града заедно с неговите околности. При този начин на проектиране имаме нова база — икономическа. В композицията на селищата ще бъде съобразено икономическото развитие на всяко село. Повишава се стопанско-икономическото ниво на селищата в крайградската зона и по този начин се търси премахване разликата между града и селото. Няколко близки свързани помежду си икономически села и гравитиращи към дадено село център се органически свързват в един район.

Обектите за отдих и почивка на трудещите се ще се изградят с оглед да могат да поемат около 300 хиляди души. Това са народен парк «Витоша», Панчарево с дефилето, язовир «Сталин», Искърско дефиле, лесопарк «Люлин», Банкя, плавателния канал, Лозенска и Плана планина и пр. Голямо значение в проекта е дадено на вилните зони. Те се съсредоточават главно около Витоша, язовир «Сталин», Панчарево и Искърското дефиле, общо да имат капацитет за население около 50,000 души.

Така в новата социалистическа София наред със центъра цялата останала градска част ще бъде разрешена като комплекс от жилищни, пространствени и др. площи, обособени около цялостен организъм, със своите центрове за културен, политически и стопански живот, хармонично съчетани и свързани органически.

Изглед от центъра на София

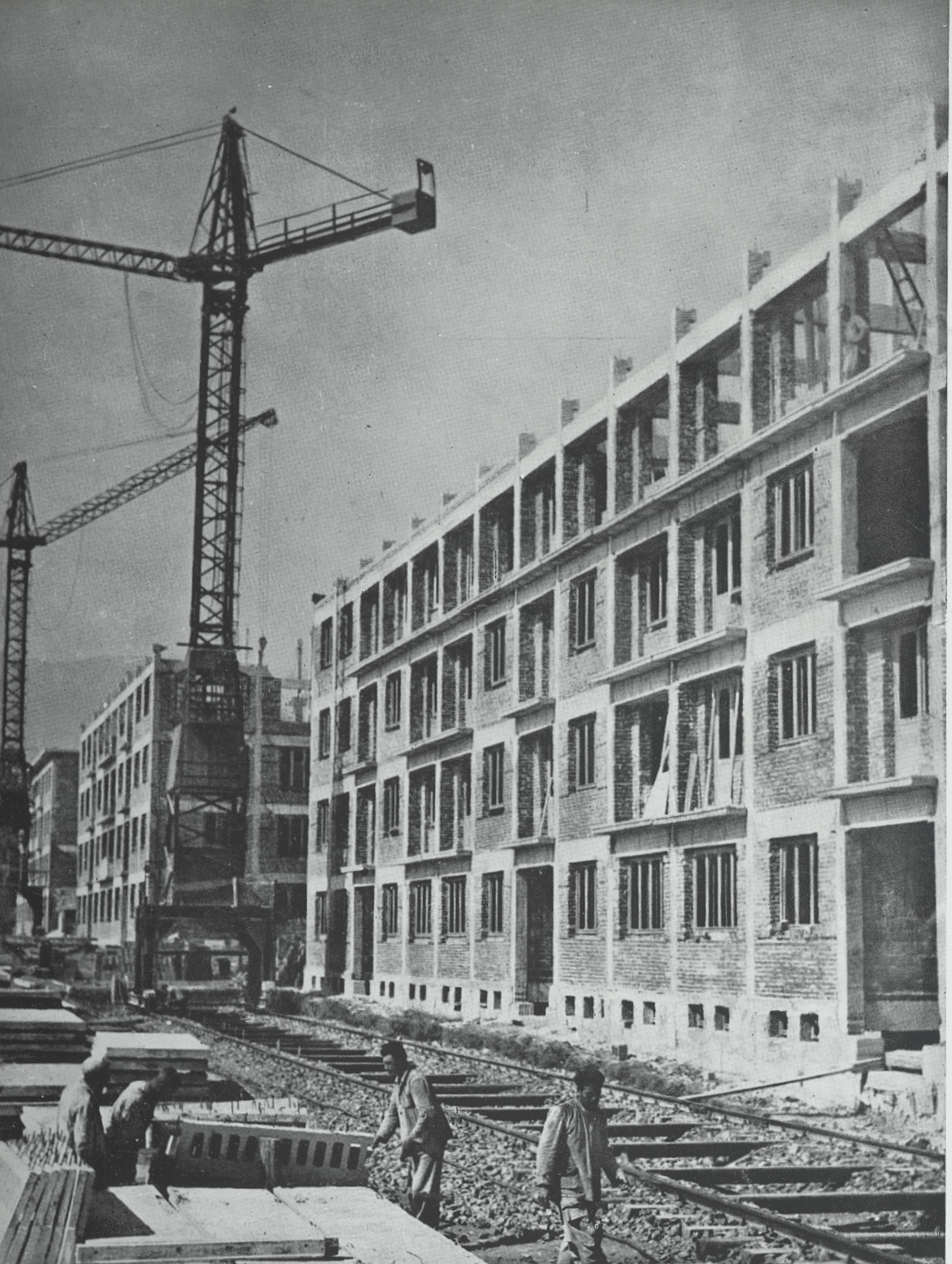

Строеж на жилища с готови елементи

БЮДЖЕТ И ФИНАНСИ НА СТОЛИЧНИЯ НАРОДЕН СЪВЕТ

ИВАН ПАЛИЙСКИ
председател на ПК по финансите при СГНС

Същността и характерът на финансите се обуславят от обществено-икономическия строй. Съществува коренно различие между финансите в една капиталистическа и една социалистическа страна. В капиталистическите страни, където действува основният закон на съвременния капитализъм, финансите се явяват като инструмент в ръцете на господствуващата класа за осигуряването на максимална капиталистическа печалба по пътя на експлоатацията, заробване на народите, водене на завоевателни войни и пр. В социалистическите страни, където средствата за производство са обществена собственост и цялото производство е подчинено на основния икономически закон на социализма, финансите са мощен фактор за неотклонно развитие на производителните сили и за задоволяване на постоянно растящите материални и културни потребности на трудещите се.

Природата на финансите на градския народен съвет, които са в диалектическо единство с държавните финанси, се определя от етапите на нашето обществено развитие от освобождението на София в 1878 година до наши дни.

Много са културните паметници и историческите документи, които свидетелствуват за великата българо-руска дружба, циментирана със съвместно пролятата кръв в борбата за освобождението ни от турско иго. След освобождението на София, на 4 януари 1878 година, първият бюджет на Софийската община е представлявал една написана на руски език сметка за приходите и разходите в рубли. Ярък показател за развитието на нашата столица в продължение на 80 години и превръщането ѝ в благоустроен културно-стопански център е и ръстът на нейните бюджети.

Първият бюджет на Софийската община е възлизал на 51.755 рубли приход и 48.262 рубли разход. Бюджетът на Столичната община за 1944 година е възлизал на 55.200.000 лева. Проекто-бюджетът на СГНС за 1958 година възлиза на 486.056.200 лева. Тази динамика в цифри между бюджета на Софийската община в 1878 година при първото ни освобождение от руските богатири, бюджетът на Софийската община за 1944 година при второто ни освобождение от съветската армия и проекто-бюджетът за 1958 година, ясно илюстрират бурното развитие на нашата социалистическа столица и особено след второто ни освобождение на Девети септември 1944 година.

Интересно е да се знаят източниците и направленията на разходите на първия бюджет на Софийската община. Предвидени са били приходи от данъци, каквито са турските данъци: теметту, иджар, мурурие и нововъведеният бандерол върху тютюна, без да са изоставени и другите турски данъци, като беглик, серчим и рухсатие

Паралелно с тези приходи са били предвидени и приходи от интизап, от такси за мерки и теглилки, от такси за клане на добитък, налог върху патентите за търговия с вино, от общински недвижими имоти и други. Почти половината от предвидените разходи -- 23.413 рубли — са били предназначени за издръжка на персонала. Останалата сума от разходната част на бюджета е била предназначена за издръжка на полицейското управление, за митнически и акцизни чиновници.

Източниците на приходите и направлението на разходната част на бюджета още от първата година след Освобождението определят до известна степен облика, характера и функциите на Софийската община. Управляващата българска буржоазия в продължение на десетки години е изграждала такъв бюджет на държавата и на Софийската община, който да отговаря напълно на нейните класови интереси. Основната част от приходите са получавани от данъци и такси, които са тежали преди всичко върху гърба на трудещите се. Разходите са се насочвали за поддържане преди всичко на административно-управленческия и полицейски апарат на държавата и на Столичната община.

Едва след деветосептемврийската победа, когато народът стана господар на своята страна и цялата икономика и финансовата система — държавен бюджет, данъци от населението, дългосрочни и краткосрочни кредити, застрахователно и спестовно дело, преминаха в ръцете на социалистическата държава, се измени и обликът на финансите на СГНС като социалистически финанси.

Огромен е скокът, който направи нашата столица в своето развитие в изминалите 80 години до днес. Бързият темп на нейното стопанско и културно развитие за такъв кратък исторически срок я характеризира не само като културен и стопански център, но и като финансов център на нашата страна. Че това е така, се потвърждава от следните факти : при гласуван бюджет от Народното събрание на Народна република България за 1957 година в размер на 18.497.000.000 лева, бюджетът на СГНС от единния републикански бюджет за същата година възлиза на 425.591.000 лева. При разрешени кредити в национален мащаб от Българска народна банка към 30 септември 1957 година в размер на 10.221.803.666 лева, за кредитиране на софийските социалистически предприятия са разпределени 1.664.211.911 лева — 16 на сто. От събраните от Българската инвестиционна банка жилищни спестовни влогове към 30 септември 1957 година 306.022.831 лева с 36.757 участници, на столицата се падат 147.721.063 лева — 48 на сто, с участници 14.446. — 39 на сто. От събраните в национален

Нови жилищни сгради на бул. „Д. Петков“ с изграден кооперативен пазар

мащаб от Държавна спестовна каса спестовни влогове към 30 ноември 1957 година в размер на 3.223.063.000 лева с 4.800.000 партиди, относителният дял на София е 526.894.505 — 16 на сто, с участници 681.187 — 14 на сто. От внесената по застраховка «Живот» в Държавния застрахователен институт към 31. XII. 1956 година сума в размер на 1.633.970.218 лева, с участници 1.067.362, за София се пада сума за 391.610.546 — 24 на сто, със застраховани 199.688 — 19 на сто.

Основните черти, които характеризират проектобюджета на Столичния градски народен съвет за 1958 година като социалистически и творчески бюджет, са както източниците по приходната част, така и насоката по разходната част на бюджета.

Новият бюджет на Столичния градски народен съвет за 1958 година ясно отразява правилната икономическа и финансова политика на Партията и правителството в светлината на решенията на Априлския и Септемврийския пленум на ЦК на БКП. В проекто-бюджета на СГНС като червена нишка минава политиката на Партията за непрекъснатото подобряване на материалното и културно положение на трудещите се в столицата. Ако направим кратък анализ и разбор на приходната и разходната част на проекто-бюджета за 1958 година, ще се уверим в социалистическия и творчески характер на бюджета.

Съставеният основен проекто-бюджет за 1958 година е с общ разход 486.056.200 лева и толкова приходи. Основната част от приходите по бюджета за 1958 год. се предвижда да постъпят от народното стопанство включително и от отчисления от данъка върху оборота и данъка върху общия доход в размер общо на 75.5 на сто. Незначителна е частта от приходите, която постъпва от данъци от населението общо в размер на 6.2 на сто при 7.5 на сто по бюджета за 1957 година.

От стопанската дейност на предприятията на съвета се предвижда да постъпят в приход на бюджета 215.848.000 лева или 44.7 на сто, т. е. близо половината от общия приход на бюджета. Непрестанното увеличение на приходите от народното стопанство е показател за увеличаването на стокооборота в столицата, за темповете на местната промишленост, за разгръщане на социалистическата търговия и по-пълно задоволяване нарасналите потребности на трудещите се.

От година на година предприятията на съвета бележат безспорни успехи на своето развитие. Организационното и финансово укрепване на стопанските предприятия на съвета осигуряват изпълнение на стопанските планове по всички показатели. Повечето от промкомбинатите изпълниха годишните си планове по обем: «Мир», «Червена звезда», «Средец», «Искър», «Мебел», «Строителни материали» и др.

Транспортните предприятия на съвета — електротранспортът и автотранспортът — изпълниха своите производствено-експлоатационни планове. Търговските организации постоянно укрепват и обхващат все повече оборота на дребно в пределите на столицата. Изпълнението и преизпълнението на производствено-финансовите и търговско-финансовите планове от предприятията на съвета гарантират реализирането на печалбата от тяхната дейност. Тези благоприятни резултати обезпечават ритмичното постъпление на приходите по бюджета.

В изпълнение на решенията на Шестия конгрес на БКП за непрекъснатото подобряване материалното и културно положение на трудещите се, поголямата част от приходните източници се насочват за жилищно строителство, за транспорт, за благоустройство, за народна просвета, за народно здраве и др. Разходите за финансиране на мероприятията по народно стопанство и за социално-културни мероприятия ежегодно нарасват. Само за финансиране на мероприятията по народно здраве, социални грижи, просвета и култура по бюджета се предвиждат кредити в размер на 270.933.600 лева, или 55.74 на сто от общата сума на бюджета. По мероприятията на народно стопанство: земеделие и гори, електрификация и водно стопанство, комунално стопанство, благоустройство и пътища, лека промишленост, търговия и хранителна промишленост се предвижда да се изразходват общо 193.174.000 лева, което представлява 39.74 на сто. Прави впечатление, че докато средствата, предвидени за народно стопанство и за социално-културни мероприятия, ежегодно нарасват, тези, предназначени за издръжка на административно-управленческия апарат, намаляват. Така например по бюджета за 1954 година те представляват 6.18 на сто, 1957 година — 5.5 на сто, а за 1958 година — се свеждат на 5.06 на сто. По проекто-бюджета за 1958 година за финансиране на лимитните капиталовложения на съвета се предвижда да се изразходват 86.006.200 лева — почти толкова, колкото през 1957 година, от които за строеж на жилища 15.533.000 лева, за благоустрояване 10.300.000 лева, за социално-културно и здравно строителство — 24.488.800 лева, за промишлеността и селското сто-

Градина в жилищните блокове в кв. „Лагера“

Изглед от парка „Боримечков“

Настилане на улиците с павета

Кооперативният пазар на бул. „Георги Кирков“

панство 6.470.100 лева и за други културни и битови нужди — 28.733.300 лева.

За мероприятията по комуналното стопанство, благоустойството и пътищата в проекто-бюджета на съвета за 1958 година се предвижда да бъдат разходвани общо 170.300.200 лева срещу 146.482.134 лева за 1957 година или с едно увеличение от 23.818.066 лева.

Най-голям дял от средствата за лимитни капиталовложения заемат тия, предназначени за жилищно строителство. За тая цел ще се изразходват общо 18.575.000 лева, в които са включени 3.041.000 лева за участие в индивидуалното и кооперативното жилищно строителство. През 1958 година ще бъдат завършени започнатите през 1957 година жилищни сгради и ще се въведе нова 27.812 кв. м. жилищна площ. За облекчаване на жилищната криза в столицата чувствително ще подпомогне и частното индивидуално и кооперативно жилищно строителство, което особено се насърчава от нашата народна власт чрез мобилизиране на собствените ресурси и чрез отпускане на дългосрочни кредити от Българската инвестиционна банка — 25 годишен срок и 2 на сто лихва.

Предвиждат се значителни кредити за осигуряване на редовния пътнически транспорт — за тролейбуси, автобуси, трамваи и други. Значителни средства се предвиждат за озеленяване на столицата, условие, което я прави парк и градина за софийските трудещи се.

Партията и народното правителство полагат големи грижи за просветното дело, което е най-ярко отразено в разходната част на бюджета по просветата и културата. За реализирането на тия мероприятия се предвижда да бъдат разходвани 139.485.000 лева, което представлява 28.60 на сто от общата сума на бюджета срещу 135.218.600 лева за 1957 година, или с едно увеличение кръгло от 4.250.000 лева. Само за строеж на нови учебни заведения и за довършване и разширяване на стари училищни сгради в проекто-бюджета на съвета се предвижда да бъдат изразходвани 16.618.400 лева. Предвиждат се средства за осигуряване лятната почивка на учащите се. През 1958 година ще укрепят силите си в летни лагери 22.350 ученици, от които 14.350 в 51 извънградски лагери и 8.000 в 80 градски лагери.

За здравеопазването на трудещите се народният съвет полага особено големи грижи и същите са намерили изражение в бюджета за 1958 година. Предвижда се да се разходват 131.449.600 лева или 27 на сто от общата сума на бюджета. В тези суми са включени и 5.060.000 лева или с едно увеличение 1.160.000 лева, в сравнение с тия за 1957 година, предназначени за подпомагане на социално-слаби граждани. С предвидените средства се дава възможност за по-пълна и цялостна издръжка на съществуващата здравна мрежа и се обезпечава издръжката за откриващите се 435 броя болнични легла, 20 легла в медико-санитарните части и 80 в детски ясли.

Финансите и бюджетът на Столичния градски народен съвет отразяват правилно политиката на БКП и народното правителство, която е политика на мир и дружба между народите, политика на мирно стопанско и културно социалистическо строителство. Финансите и бюджетът на съвета носят всички белези на социалистически финанси и бюджет, които в крайна сметка имат за задача все повече да се развиват производителните сили и непрекъснато да процъфтява нашата социалистическа столица и да се подобрява бита и културата на софийските трудещи се.

Бул. „9 септември“ — една от изходните артерии на София

Бул. „Сталинград“

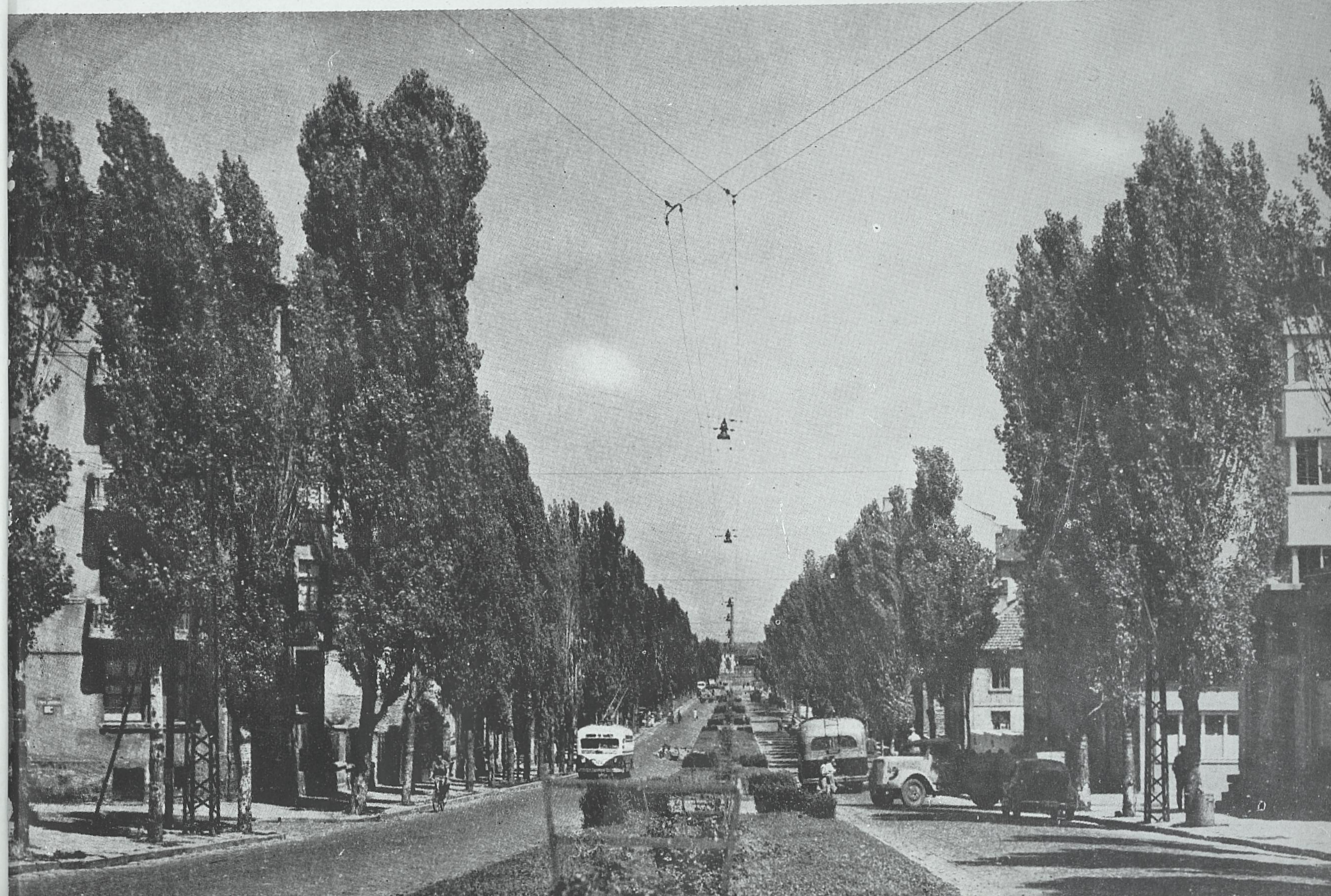

Булевард „Климент Готвалд“

«В СОФИЯ И ДРУГИТЕ ГРАДОВЕ, КОИТО ПОСЕТИХМЕ, НАПРАВИ НИ СИЛНО ВПЕЧАТЛЕНИЕ ШИРОТАТА И РАЗМАХА НА ГРАДОУСТРОЙСТВЕНИТЕ ПЛАНОВЕ И БОГАТСТВОТО НА ЗЕЛЕНОТО СТРОИТЕЛСТВО· ГОЛЕМИТЕ ПОСТИЖЕНИЯ В ОБЛАСТТА НА УЧИЛИЩНОТО ДЕЛО, НА НАРОДНОТО ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ И СОЦИАЛНИТЕ ГРИЖИ, КАКТО И В ЖИЛИЩНОТО СТРОИТЕЛСТВО, СА ГАРАНЦИЯ, ЧЕ СЕ РАЗРЕШАВАТ ПРАВИЛНО ВЪПРОСИТЕ, СВЪРЗАНИ С БЛАГОСЪСТОЯНИЕТО НА НАРОДА»

Из впечатленията на делегация на Лигата на демократичните италиански общини, гостувала в нашата страна през 1957 г.

«БЯХ В БЪЛГАРИЯ ПРЕДИ 10 ГОДИНИ, ВСЕКИ БИ КАЗАЛ: ЗА ТОВА КРАТКО ВРЕМЕ СТРАНАТА СЕ Е ИЗМЕНИЛА НЕУЗНАВАЕМО, А АЗ ЩЕ ПРИБАВЯ ФАНТАСТИЧНО, ТОВА НЕ Е КОМПЛИМЕНТ ИЛИ ПРОЯВА НА ВЕЖЛИВОСТ И УВАЖЕНИЕ, ТОВА Е БЕСПОРЕН ФАКТ, КОЙТО НИКОЙ ЧЕСТЕН ЧОВЕК НЕ МОЖЕ ДА ОТРЕЧЕ. СОФИЯ НИ ПОСРЕЩА С НОВИ МОНУМЕНТАЛНИ СГРАДИ НА УНИВЕРСИТЕТА, НА МИНИСТЕРСКИЯТ СЪВЕТ, УНИВЕРМАГА И ДРУГИ, С НОВИ ЖИЛИЩНИ ДОМОВЕ, С ХУБАВИ МАГАЗИНИ, РЕСТОРАНТИ, С НОВИ ГРАДИНИ И ПАРКОВЕ, СЪС СКЕЛЕТИ НА НОВИ СТРОЕЖИ И НАЙ-ВЕЧЕ СЪС ЖИЗНЕНОСТТА И СЪРДЕЧНОСТТА НА СВОИТЕ ЖИТЕЛИ

КЛОД МОРГАН, френски писател

Булевард „Прага“

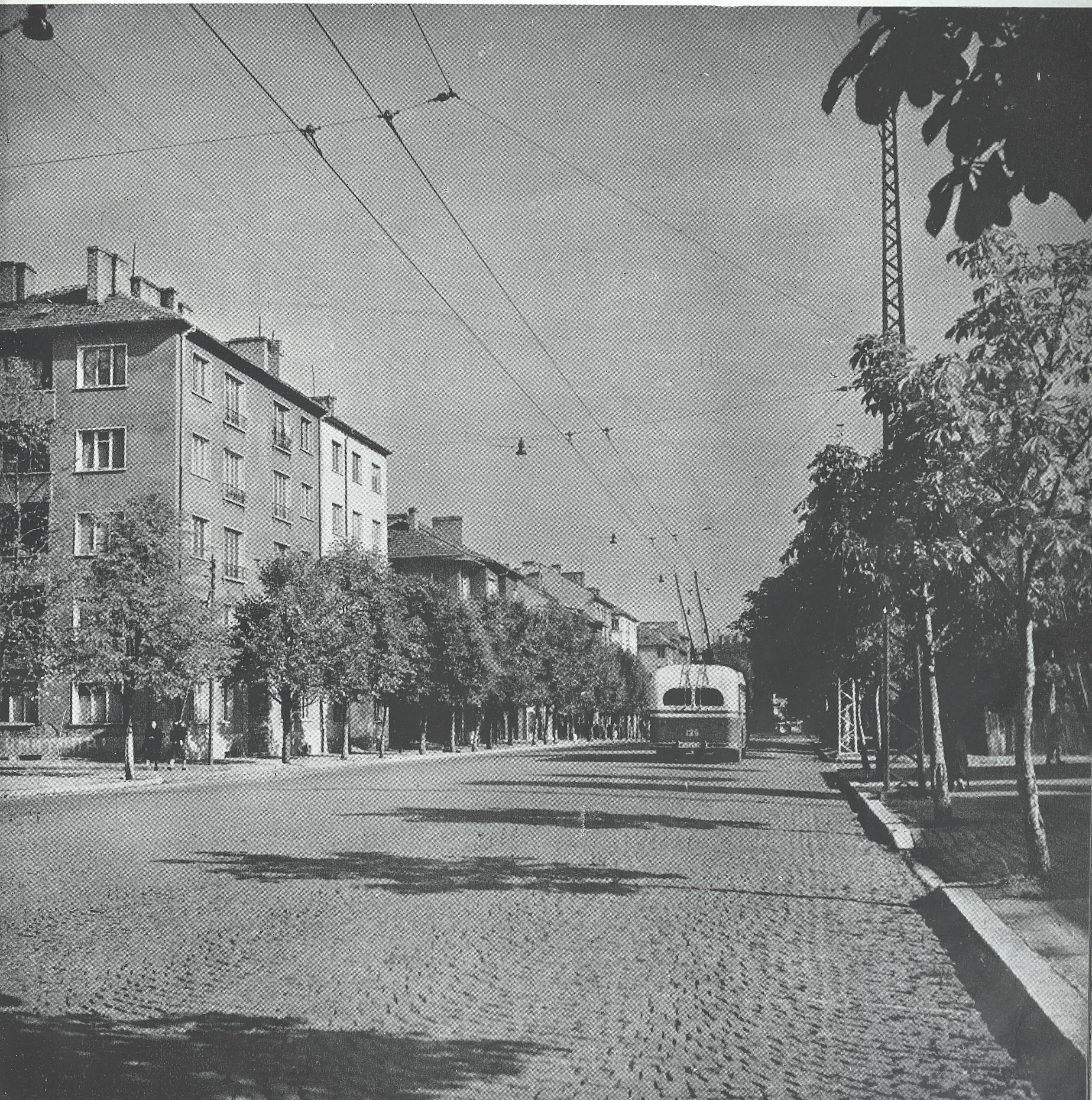

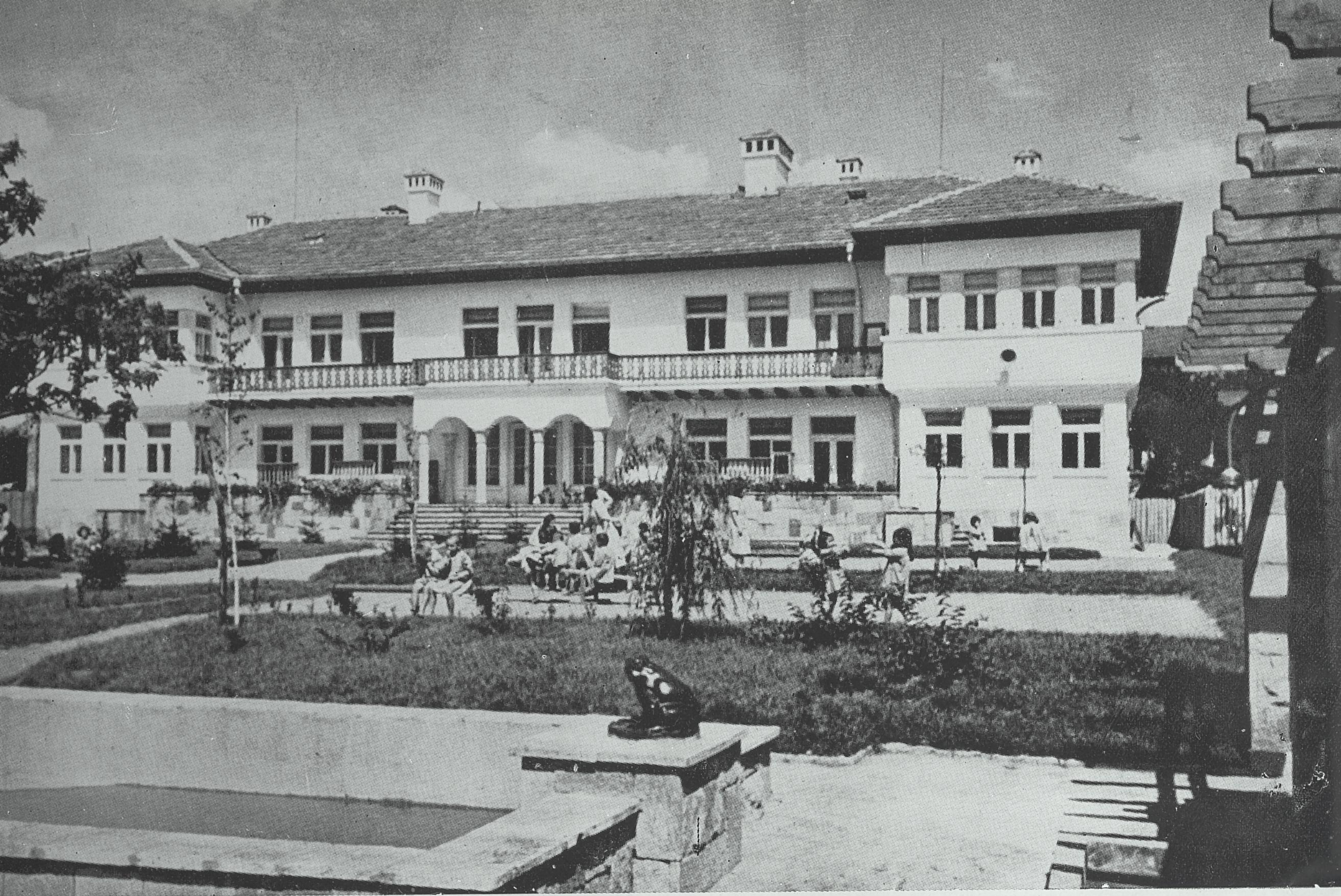

Целодневен детски дом — Коларовски район

Климатическо училище в планината Люлин

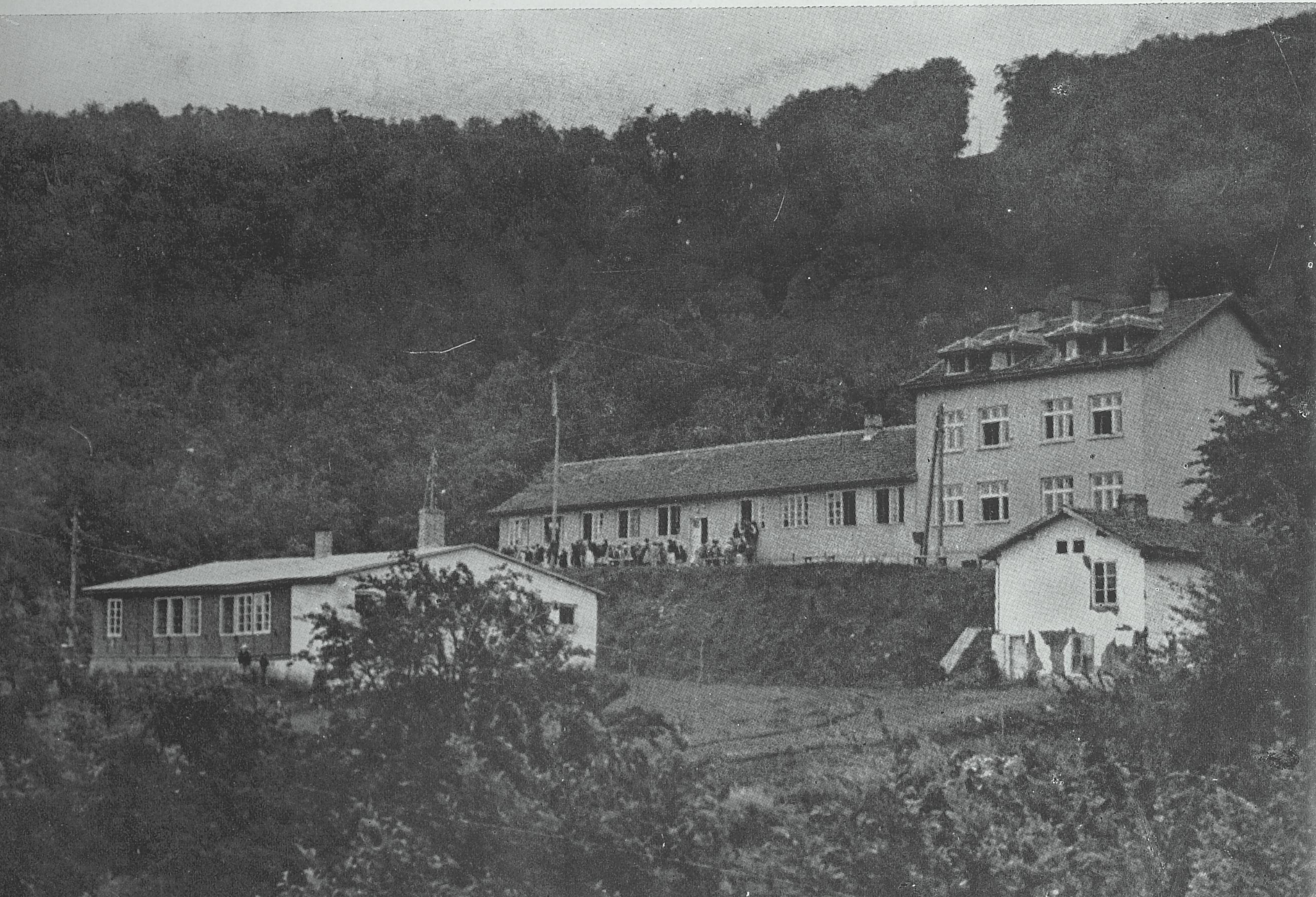

ПРОГРЕСИВНО-ДЕМОКРАТИЧНИ ПРОЯВИ В СОФИЙСКИТЕ УЧИЛИЩА

ХРИСТО БОТУШАРОВ

През мрачните векове на турското робство София бе важен културен и просветен център. В дневника си от 1578 г. Стефан Герлах пише : «Край тая черква има едно българско училище и освен него има в града още едно друго, гдето се учат момчетата да четат. Гръцки училища тук няма. А от тия две училища се възпитават най-голямата част на българските свещеници. . .»

Нашето национално възраждане предизвиква коренни промени в областта на учебното дело. Започват да се откриват новобългарските училища. През 1839 г. даскал Захари Ик. Круша поставя в София основите на първото светско училище, отговарящо на модерните за тогавашното време педагогически изисквания. Той е един от първите разпространители на взаимноучителния метод у нас. Даскал Захари дал образование на около 150 деца и младежи, някои от които станали по-късно учители и в други градове. След 10 години за това начално училище бива построена специална учебна сграда в двора на църквата «Св. Крал». Това дава възможност да се приемат ученици не само от София и околните села, но и от по-далечни краища, даже и от Македония.

За по-нататъшния подем на учебното дело в София има изключително големи заслуги Сава В. Филаретов. Завършил Московския университет като стипендиант на известния благодетел Иван Н. Денкоглу, софиянец по произход, Филаретов създава в 1857 г. класното мъжко училище. Авторитетът на този високообразован учител бил колосален. Броят на учениците достигнал до 350. Учебната година приключила с публични изпити. Турските висши чиновници, австрийският консул и всички присъствуващи софиянци останали възхитени от отговорите на учениците и песните им.

От 1858 г. София се гордее и с девическо училище. Негова първа учителка и директорка е Неделя Петкова, една от главните пионерки на девическото образование в България.

Когато управителят на Дунавския вилает Митхад паша посетил мъжкото училище, казал, че «тая рая скоро ще се освободи». Оценката на този, най-интелигентен за времето си висш турски сановник, говори ясно, както за високата на учебното дело в София, така и за възпитателното въздействие върху учениците. Обучението и в трите училища било безплатно. Техните врати били широко отворени за всяко българско дете. «Училището е отворено и за богати и за сиромаси, и за граждански и селски деца и секой кой желае да се учи, слободно са приема..» — четем в устава на класното мъжко училище.

Всички предосвобожденски учители в София живеели с радостите и скърбите на нашия народ, с борбите му за по-добър живот и свобода. Благодарение на учителите църковната борба в София взема особено остър характер. Сава Филаретов организирал масова и смела демонстрация срещу владиката Паисий, след която последният напуснал завинаги София. Но и Филаретов е трябвало да бяга, за да се спаси от гнева на пашата. Няколко години по-късно, в разцвета на силите си, той починал далеч от родината. Така не само София, но и България загубва може би най-даровития и културен учител, който е имала преди Освобождението.

Излезли победители в борбата срещу фанариотите, укрепили вярата си в силите и възможностите на народа, софийските учители се хвърлят с нов жар и ентусиазъм срещу втория враг — вековните поробители. През 1869 год. Левски образува революционен комитет в София с членове всички тогавашни учители и с председател Христо Стоянов, също учител.

Няколко години по-късно, след обесването на Апостола, като негов съучастник бил заточен в Диарбекир и софийският учител Христо Ковачев.

В навечерието на Освободителната руско-турска война други двама учители в София — Михаил Буботинов и хаджи Боне Петров съчинили известния протест на софиянци, приподписан от 800 души, против конституцията на Митхад паша. Малко по-късно даскал хаджи Боне Петров бил осъден на вечни окови и пратен също в Диарбекир, където посрещнал вестта за освобождението на нашата родина.

След Освобождението София от малък и изостанал в стопанско отношение град се превръща в столица. Разрасването на града и превръщането му в политическо и културно средище на младата държава, предизвиква бързо развитие на учебното дело. Започват да се откриват почти всяка година нови начални и основни училища. През м. януари 1879 г. класното училище е преобразувано в мъжка гимназия, а няколко месеца по-късно в София има вече и девическа семинария, преименована по-късно в девическа гимназия. Нейната задача през първите две десетилетия след откриването ѝ е да подготви начални учители. Непрекъснато увеличаващият се брой ученици — гимназисти принуждава правителството да открие през първото десетилетие на XX век клонове на тези две учебни заведения, които наскоро се оформят в II мъжка гимназия, III девическа гимназия, III мъжка и II девическа гимназия. Девети септември 1944 г. завари в София 13 общообразователни гимназии и 62 начални и основни училища, а днес има 41 единни училища, гимназии и педагогически училища. Освен това има 7 вечерни гимназии и 7 прогимназии, 4 училища за бавноразвиващи се, 3 климатични училища, 6 логопедически кабинети, училище за глухонеми и училище за трудно възпитаемите младежи «Макаренко».

Трябва да се посочи, че за разрасването на учебната мрежа в столицата имат най-голяма заслуга народните маси. Под техен натиск буржоазните министри и общинската управа бяха принуждавани да откриват нови училища. Особено неохотно управ-

Средношколници през лятната почивка

ляващата буржоазна върхушка разширяваше средното образование. Тя се мъчеше да отклони децата на работници, селяни, дребни занаятчии и служащи, като увеличаваше училищните такси, като въвеждаше приемни изпити и като ги насочваше към занаятчийските и технически училища. Трудещите се под ръководството на Партията водеха непрекъсната борба против тези ограничения. Поради това в България не можаха да се създадат съсловни училища дори през годините на монархофашистката диктатура. Във всички общообразователни училища на столицата преобладаваха децата на трудещите се. Представителите на едрата буржоазия предпочитаха да изпращат децата си — в чуждите училища и колежи.

Не можем да не отбележим обстоятелството, че никоя част от нашата интелигенция не беше така близо до народа, не живееше така с неговите радости и скърби, както българското учителство. Огромната част от него десетилетия след Освобождението остана верна на възрожденските демократични традиции, които отстояваше било открито, било прикрито.

Болшинството учители и директори ненавиждаха монархическия институт. Така първият директор на III девическа гимназия Георги Паунчев получил орден от Фердинанд. Той обаче отказал да го приеме, като заявил, че служи на народа, а не за царски ордени.

Демократичен и свободолюбив е бил и друг директор на същата гимназия — Стоян Каблешков. Брат на революционера Тодор Каблешков, той не можел да забрави, че героите на Априлската епопея проляха кръвта си за свобода и народна република, а не за цар и царици. Затова през 1910 год. с решение на учителския съвет преименовал училището от «Мария Луиза» на «Климент Охридски».

А II мъжка гимназия десетки години наред е имала за герб емблемата на общославянското единство.

Тези първи учители и директори са били истински народни просветители — скромни, тихи, високообразовани, отзивчиви към нуждите на нашия народ. Много от тях не са скъпили време и сили, за да намалят броя на неграмотните и между възрастните. Така в едно съвещание през 1881 год. началните учители от София решили «на драга воля», както е отбелязано в протокола, да открият неделно училище. Няколко години по-късно на 3—4 пункта в града работили вечерни училища — за мъжете, и неделни училища — за жените.

Разбира се, тези демократично настроени учители са допринесли извънредно много за възпитанието на учениците. Така литературният критик и учител Минчев е оказал голямо въздействие върху своя възпитаник Димчо Дебелянов. Той открил случайно първите опити на поета и започнал упорито да се грижи за него. «Влюбил се като майка в своята рожба, Димчо бе под внимателното око на майстора-критик, който му посочваше как трябва да работи. . . И той оправда надеждите на нашия учител, неговия вдъхновител. . .» — четем в спомените на Михаил Стамболов, възпитаник на I мъжка гимназия.

Тодор Влайков, завършил същото училище, е запазил скъпи спомени за редица свои учители. «Най-светъл спомен е запазен в душата ми — пише той, а наверно и в душите на всички мои стари съученици, за величавия образ на един от първите учители в Софийската гимназия — Атанас Узунов. Той ни смая и увлече със своя характер, със своето държание и със своята дейност като човек и учител. . . Узунов беше изключително добър преподавател по география. Чрез неговото внушително живо и интересно преподаване ние, може да се каже, знаехме географията на четирите далечни материци на пръсти. . . А като управител на пансиона при гимназията, той бе създал без особени усилия, без да прилага някаква особена строгост, един чудно добър ред. Развил бе самодейност у пансионерите, насадил бе у тях другарски чувства. Те не можеха да се нахвалят с неговите човешки и достойни обноски и с неговите бащински грижи.»

Много години по-късно Тодор Влайков узнал, че техният любим учител Атанас Узунов е един от най-изтъкнатите сподвижници на Левски, че по-късно по решение на БРЦК е бил изпратен като заместник на Апостола в България, че е бил заточен в Диарбекир, че е участвувал като доброволец в Освободителната и в сръбско-българската война. «От Узунова в продължение на цялото му учителствуване — ние не чухме нито една дума за неговия пълен с приключения живот като революционен деец и после като заточеник.»

Трудно може да се намери по-подходящ пример за пословична скромност.

Ако през първите години след Освобождението най-честните учители са били по убеждение народници, пламенни борци против чорбаджийството и монархизма, още с появата на научния социализъм у нас, учителите станаха неговите най-активни разпространители. Те поеха първи пропагандата на марксизма и взеха активно участие при полагане гранитните основи на нашата Партия. Не случайно Димитър Благоев писа : «Учителите — социалдемократи са пионери на революционното пролетарско дело и както и да ги преследвате, те все повече ще се увеличават».

През м. април 1905 г. учителите-социалдемократи изградиха Учителската социалдемократическа организация. Близо двадесет години тази организация държеше високо знамето на Партията, живееше с копнежите и неволите на нашия народ и се бореше за демократично и прогресивно училище.

Особено голямо въздействие върху софийските учители и ученици оказа Великата октомврийска социалистическа революция. На 15 май 1918 г. учениците от II мъжка гимназия напуснали демонстративно училищната сграда, за да подкрепят една акция на жени против войната. Те увлекли и учениците от I мъжка гимназия. Тяхната демонстрация завършила без наказания. Учителският съвет на II мъжка гимназия по този начин се солидаризирал със своите възпитаници.

Войната завърши с пълна катастрофа за България. Стопанската разруха, гладът, мизерията и нарасналата омраза срещу виновниците за националната катастрофа предизвиква революционна криза. Партията, тръгнала смело по пътя на своята болшевизация, оглави борбите на трудещите се. Тя ръководеше и борбите на учителите, въоръжаваше ги с научен мироглед, учеше ги как могат да бъдат най-полезни на своя народ.

Под ръководството на Партията през 1919 г. началните учители в София гласуваха резолюция, с която искаха празникът на труда — 1 май да стане училищен празник, «защото трябва да изградят своята солидарност с работническата класа и защото народното учителство е също подтиснат слой в днешното общество и страда под гнета на непоносимата мизерия и скъпотия, естествени последици на капиталистическото господство.»

Министерството отхвърли резолюцията, но въпреки това софийското училищно настоятелство я подкрепи изцяло, защото в него имаше вече доста комунисти. Училищни настоятели по това време бяха Ламби Кандев, Любен Дюкмеджиев, Манафов, д-р Луиза Пашова и др.

Като засягаме този период на революционна криза в България, ние не можем да отминем една самоотвержена и смела учителка, която е оставила трайни следи в паметта на тогавашните ученички. Това е Стела Благоева, дъщерята на Димитър Благоев, учителствувала последователно в II девическа, I девическа и III девическа гимназия.

Соня Хаджимитрева, основателка на първите комунистически ядки в III девическа гимназия, пише за нея следното : «Първите часове минаха в преговор, а след това започна изучаването на Великата френска революция. Аз не зная друг учител да е говорил по-вдъхновено от него за бунта на угнетените народни маси във Франция. Минутите бързо отлитаха. Звънецът напомняше за изминатия час.»

През тези бурни години особено ярко се открояват фигурите на трима софийски учители-комунисти, които се издигнаха като видни партийни и синдикални ръководители — Ламби Кандев, Яко Доросиев и Вълчо Иванов.

Ламби Кандев беше един от най-бележитите представители на марксическата педагогическа мисъл у нас, редактор на в-к «Учителска искра», секретар на съюза на работническата социалдемократическа младеж, а по-късно секретар на Комсомола.

Яко Доросиев, учител в първоначалното училище «Васил Левски», (днес 17 ср. училище) беше секретар на учителската социалдемократическа организация в София и на Лозенската партийна секция, която в кратко време превърна в най-бойката и дисциплинирана секция в столицата, а от 1924 година до края на живота си член на ЦК.

Вълчо Иванов беше учител в основното училище «Трайко Китанчев» (днес «Христо Смирненски) и секретар на най-голямата партийна секция в София, ючбунарската, а смъртта го завари като член на ЦК. В кратко време той стана любим учител не само на децата, но и на целия пролетарски квартал : «Който веднаж е видял тоя обаятелен човек — пише др. В. Червенков, той не е могъл да не го обикне. Който е имал щастието да работи с него, той никога не може да го забрави, и няма никога да го забрави по-старото поколение на София, на Ючбунар и Коньовица, дето Вълчо Иванов буквално денонощно работеше между народа, беше се слял с него и като Левски дал си бе живота, за да му е полезен.» След 9 юни 1923 година в България се установи брутална и жестока фашистка диктатура. Под ударите на чл. 70 от закона на Цанков попаднаха десетки софийски учители. През кървавата 1925 година бяха убити без съд и присъда Вълчо Иванов, Ламби Кандев, Яко Доросиев и Христо Ясенов. Тяхната смърт беше непрежалима загуба за Партията, за учителството и за целия наш народ.

Чрез терор и насилия фашистките ръководители мислеха, че ще могат да пречупят демократичните и прогресивни традиции на българското училище. Техните опити обаче завършиха с незначителни резултати. Болшинството учители оставаха чужди на фашизма и се отнасяха враждебно към него. Те саботираха по различни начини реакционните

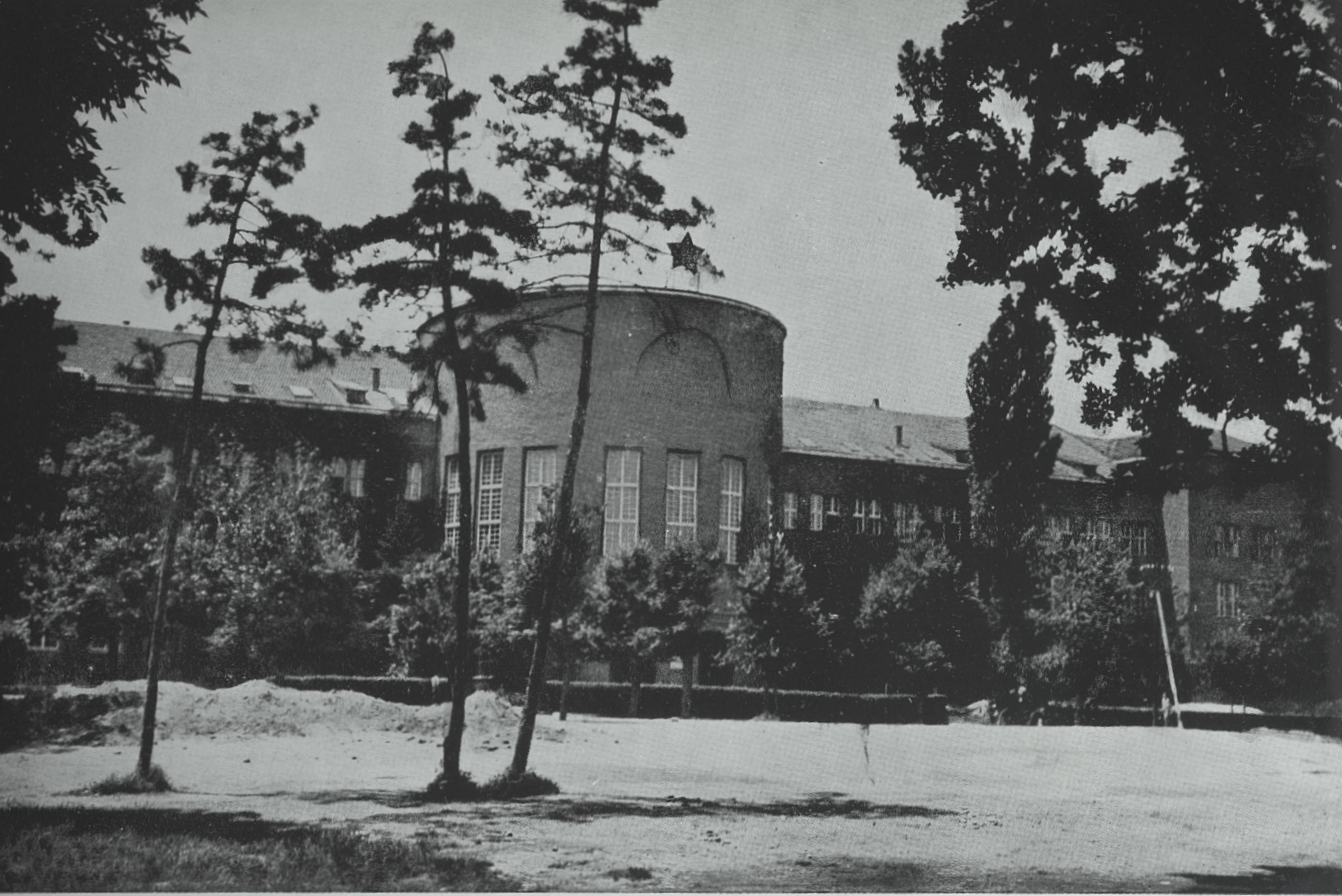

Селскостопанската академия „Георги Димитров“

разпоредби на властта и в непосредствената си работа като преподаватели, излагайки се на опасност, разобличаваха фашистката идеология.

Често полицията искаше сведения за учениците-комунисти. По една щастлива случайност са запазени отговорите на класните наставници в I мъжка гимназия до директора през 1934 година след преврата на 19 май. За честта на тогавашния преподавателски колектив никой от учителите не е посочил името дори на един ученик, че в момента има комунистически възгледи. А учителите не са могли да не знаят, че тогава в тяхната гимназия е имало и маркслениниски кръжоци и РМС и други дружества, като въздържателно, Червен кръст, дружество по история и философия, в които почти открито са развивали дейност учениците-марксисти.

Дори между директорите на столичните училища имаше хора, които се стремяха да прикриват прогресивните младежи и девойки от окото на полицията. Това ставаше дори в годините на германската окупация в 1940—1944 година. И до днес са запазени в 10 средно у-ще черновите на няколко поверителни писма до Министерството от 1941 и 1943 година. В тях директорът на бившата I мъжка гимназия Христо Кръстев съобщава, че в повереното му училище няма нито учители, нито ученици-комунисти.

Да се пише такова писмо през 1943 година, е било истинска смелост и гражданска доблест. Тогава в училището са работили няколцина учители-комунисти, като Драган Прокопиев, Димитър Осинин, д-р Маньо Ст. Манев, Раденко Раденков, Георги Цанев, Воин Божинов, Игнат Пенков, Петко Иванов. Др. Кръстев не е можел да не знае поне за някои от тях, че са комунисти по убеждение. Само няколко дни след писането на това писмо е бил арестуван като ятак Драган Прокопиев. Тогава във всички паралелки на гимназията е имало ремсови ядки и много често полицаи са ходили в същото училище, за да търсят ученици, които са хвърляли позиви в училището и в неговия район.

Доблестно са се държали през тези години и повечето учители от останалите столични гимназии. Те не служеха добре на фашисткото правителство, а изпълняваха честно и достойно своя дълг към нашия народ. И сигурно бъдещите изследвания ще посочат, че и те имат не малък дял във възпитанието на стотици доблестни патриоти като Емил Марков, Никола Кофарджиев, Лиляна Димитрова, Константин Шулев, Емил Шекерджийски, Мати Рубенова, Станка Първанова, Стилиян Пешев, Кочо Янакиев, Валентин Андреев и много други възпитаници на софийските училища, които загинаха като смели борци в суровата борба срещу капитализма и фашизма.

След деветосептемврийската победа за просветата и културата се създадоха такива условия, за каквито в миналото само можеше да се мечтае. Партията и правителството полагат бащински грижи за бъдещите граждани от най-ранно детство. Бързо се увеличиха детските градини. Там в приятни занимания и весели игри растат децата, когато техните майки дават своя дял за изграждането на социализма. През 1944 година в столицата имаше само 12 детски градини. Сега СГНС издържа 182. Освен тях всяко лято се откриват още десетки други детски градини и детски площадки.

Осъществено е вече в основни линии всеобщото задължително обучение. Тази учебна година останаха неприбрани само 0·18% и то предимно от децата на циганското население. Особено много се разрасна броят на учениците в гимназиалния курс. Сега 95·5% от завършилите основно образование в София постъпват в осми клас.

През годините на народната власт бяха построени десетки модерни и слънчеви сгради. Не съществува вече квартал в София без добре обзаведено основно или средно училище. Десетилетната мечта на гражданите в кварталите Надежда, Модерно предградие, Лозенец, Хаджи Димитър, Слатински редут, Павлово и Княжево е вече осъществена. Днес те се гордеят с пълни средни училища.

От няколко години училищата се насочват смело по пътя на политехнизма. Столичните предприятия и заводи ги подпомагат като поемат шефство над тях и предоставят своите бази и специалисти в услуга на техническите кръжоци, като дават материална база на училищните работилници и кабинети.

СГНС полага големи грижи за усъвършенствуването на столичните учители. Педагогическият кабинет при отдел «Просвета и култура» урежда за тях научни лекции, научно-практически конференции, консултации, практикуми и семинари, открити уроци, екскурзии, популяризиране на добър опит и други форми за квалификация. За това непрекъснато се повишава равнището на учебно-възпитателната работа. Броят на добрите учители расте бързо. През последните няколко години повече от 1,500 софийски учители получиха ордени, медали, грамоти, парични награди и други отличия.

Тези факти говорят, че у нас се извършва голяма културна революция. С чувство на законна национална гордост ние можем да установим, че в областта на просветата нашият ученолюбив народ заема вече едно от челните места в света.

Политехниката „И. В. Сталин"

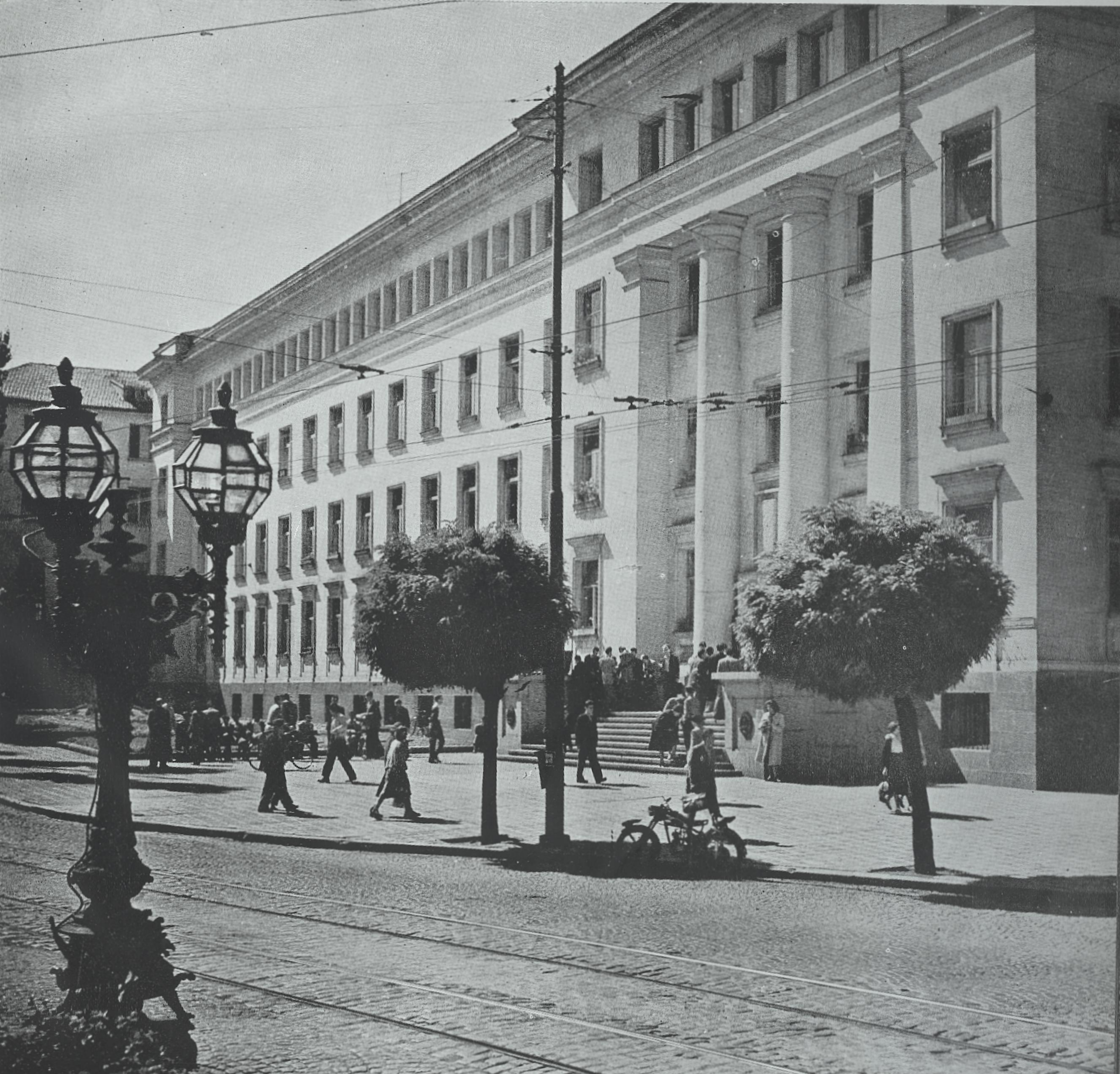

ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО

НЯКОГА И СЕГА

Д-Р ЛЮБЕН СТОЯНОВ
зам. м-р на народното здраве и социални грижи

Изминаха вече 8 десетилетия, от както славните руски чудо-богатири освободиха София от отоманското робство. От малко търговско-занаятчийско градче с 20-тина хиляди жители, София бързо израсна като първи град в страната, който наред с много европейски столици може да се гордее със санитарно-хигиенното си състояние и с организацията на грижите за здравето на населението.

А невзрачна е била картината при освобождението на София от турско иго. Криви, тук таме калдъръмени улици, разровени, кални ; купища смет по улиците, площадите и пазарищата ; помийни ями по буренясалите дворища ; кладенци с замърсена вода, неизправен водопровод за незначителна част от града — това е характеризирало санитарно-хигиенното състояние на града, видено от съвременниците.

Медицинското обслужване на населението се осигурявало от 7—8 волнопрактикуващи лекари (Аврам Селяники, Хаим Самоковли, Динко Станимаклия, Георги Джерах, Младен Лекарят, Персиадо син Кючуков, Яко Сария и др.). Всичките практикували, без да имат редовни дипломи, като продавали и лекарства. Съществували и няколко аптеки (на Деплес, на д-р Дюкър, на д-р Надерни), които продавали на населението скъпи и със съмнителна годност лекарства. Множество баби — акушерки давали «родилна помощ». Ширели се и самозванци — хекими, билери, ахтари, които на сергии по пазарищата, амбулантно и задочно практикували лекарския занаят.

Руската гражданска администрация, начело с княз Дондуков и Софийския губернатор Алабин, скоро след Освобождението се заела и с ред здравни и санитарни въпроси. По нейно настояване и внушение общинският съвет взел известни мерки. Назначен бил за първи път градски лекар (д-р Асен Шишманов — ноември 1878 г.), комуто били възложени главно превантивни и контролни функции : мъртвопроверителство, контрол върху качеството на продаваните лекарства и хранителни продукти, противоепидемични мероприятия, санитарен контрол върху публичните домове и т. н. Започнала работа и Първата гражданска болница.

Така започнало да се организира здравеопазването на софийското население. Градът бързо се разрасвал ; прииждали в столицата чиновници, военни, занаятчии, търговци. Започнало и благоустрояването и изграждането му. Поправен бил старият каптаж — чешмите вече в 1882 год. били увеличени на 54 (21 с изворна и 33 с речна вода). След 1885 год. по проекти на руските специалисти Кубасов и Белов бил направен резервоар и положени 37 клм. чугунени тръби ; сложено било начало на модерното водоснабдяване на София. В 1907 год. била каптирана витошката вода, а през 1924—1934 г. бил построен Рилският водопровод. А днес вече 632 клм. модерна водопроводна мрежа осигурява на софиянци питейна вода, за която могат само да мечтаят жителите на много столици в света.

В 1892 год. основно бил ремонтиран старият римски каптаж на минералния извор в центъра на града и фактически била устроена централната софийска минерална баня, която дълги години единствено задоволявала както хигиенните, така и лечебните нужди и то не само на софийското население. Сега тия нужди се задоволяват от още 13 квартални бани, построени и разширени главно в годините на народната власт, заедно с минералните бани Овча купел, Горна баня, Княжево, Панчарево и Банкя. Така столицата се превърна и в значителен балнеоложки център.

С бързи темпове се изгради и канализацията на столицата и се организира правилно сметоизхвърляне.

Дълги години след Освобождението все пак санитарно-хигиенното състояние на града, особено на крайните квартали, оставаше лошо. Не един път с това се е занимавал и общинският съвет. Но с оскъдните средства, които буржоазните управници отделяли за тая цел, били благоустроявани само централните квартали.

Незначителен напредък показвали и службите за здравното обслужване на гражданите. Вярно е, че още в 1879 год. общинският съвет постановил : градският лекар по 1 час дневно да отделя за преглед и лечение на бедните, но явно е каква е била тая помощ при масовата мизерия и заболявания. Цялото извънболнично обслужване е било предоставено на частно-практикуващите лекари. А такива в края на миналия век в София били вече повече от 100. Тогава в столицата работели и Христо Стамболски — бивш професор в Цариград — венеролог, Парашкев Стоянов — хирург, Богомил Берон, а също така и Моллов, Ораховац, Золотович, Русев и др.

Вляво — деца в Парка на свободата

Най-голямата болница в столицата и страната, построена в Коларовски район на София

I-ва градска болница

В общинския съвет представителите на Българската комунистическа партия Благоев, Кирков и Димитров често критикували санитарните непорядки и настоявали за вземане на мерки : през септември 1914 год. Георги Димитров предлага да се открие общински диспансер за обслужване на туберкулозно болните ; през май 1916 г. иска забрана за отглеждане на свине и крави в центъра на града и т. н. Постигнати били известни придобивки по обществените осигуровки и лечение на работници благодарение на настойчивата борба на работническата класа под ръководството на Българската комунистическа партия, но резултатите са били недостатъчни.

И в по-късните години българската буржоазия и специално буржоазните управници на София не направиха много за здравеопазването на столичното гражданство. В 1944 год. — последната година на буржоазното господство в нашата страна, в бюджета на Столичната община са предвидени само 2$^1/_2$ милиона лева за здравни цели. Общият щат на здравните служители е 396 души, а от тях само 64 лекари. Значителна част от местата са незаети, тъй като това не било нужно, понеже голяма част от столичани са били евакуирани ! В София има само 1 родилен дом с 20 легла (независимо от Университетската клиника «Майчин дом»), 2 уединителни болници с около 150 легла (за т. б. ц. и за заразно болни), два здравни центрове с превантивни задачи (противотуберкулозни диспансери, здравно-съвещателни станции за деца и бременни, а в единия и венерологична консултация) и само 6 амбулатории за лечение на бедните ; освен това и няколко санитарно-административни служби за противоепидемична борба и санитарен контрол върху заведенията за хранителни продукти с бактериологична и химична лаборатория, няколко училищни здравни служби.

Както се вижда, буржоазната управа на Столичната община не си е поставяла дори за цел да осигурява здравните изисквания на столичното население, а е организирала само известни служби за опазване от санитарни неблагополучия и епидемии самата буржоазия. Дори и двете добре организирани тогава болнични заведения са наричани уединителни, защото са имали главна цел да изолират опасните за околните туберкулозно и заразно болни. Почти всички свои здравни нужди гражданите са били принудени да задоволяват при частно-практикуващите лекари срещу скъпо заплащане. А лекарите по това време в София са повече от половината от всички лекари в страната.

Истински разцвет на грижите за здравето на населението на столицата настъпи в годините на народната власт. Още в бюджета на Столичната община за 1945 година средствата за здравеопазването, числото на здравните работници и заведения бяха увеличени няколкократно. Открита бе и първата поликлиника в страната (юни 1945 г.) с кабинети почти по всички специалности. Всяка следваща година средствата, кадрите, материалите и пособията, сградите и т. н. бяха увеличавани, за да се стигне днес — в 80-тата годишнина от освобождението на София — до такава здравна организация в столицата, която все по-пълно и все по-качествено задоволява постоянно развиващите се здравни изисквания на столичните граждани и с която столичани напълно справедливо могат да се гордеят.

Сега средствата за здравеопазването представляват повече от 22$^0/_0$ от общия бюджет на СГНС (96.628.000 — през 1957 год.) т. е. близо 40 пъти повече, отколкото в 1944 год. Здравните кадри през

1958 г. ще бъдат над 7500, от тях лекарите и зъболекарите 1790 — срещу само 64 в 1944 год., а леглата в здравните заведения на СГНС ще стигнат 6009. Леглата в 2-та родилни домове и родилните отделения в болниците са 330 — срещу 20 в 1944 год., (в присъединените към София села има допълнително 8 родилни дома с 40 легла), четири обединени болници с поликлиники, 18 самостоятелни поликлиники, тубдиспансери във всеки район, първокласна болница за спешна медицинска помощ на името на Пирогов, болници и санаториуми за туберкулозно-болни, 25 детски ясли с 1750 легла и много още други специализирани здравни заведения стоят на стража за здравето и живота на столичното гражданство. Повече от четири милиона са направените прегледи в тия здравни заведения през 1956 година, 327,000 са посещенията на болни по домовете им, над 50,000 са лекуваните на легло в болничните заведения и санаториуми, стотици хиляди са изследванията, операциите, манипулациите. И всичко това народната власт осигурява за гражданите напълно безплатно.

Благодарение на всички тия грижи за здравето на трудещите се и в резултат на подобряване благосъстоянието на нашия народ бързо се подобри и здравното състояние на столичното население. Няма вече в столицата ред епидемични заболявания, които са отнемали живота, здравето и трудоспособността на столичани не само по време на Освобождението, но и през време на «културното» буржоазно управление. Общата смъртност в София е намалена повече от 2 пъти само в сравнение с 1944 год. — от 15.3‰ — на 7.1‰ — в 1956 год. Детската смъртност от 80.2‰ в 1944 год. намаля на 40.2‰ в 1956 год., а за 9 месеца на 1957 год. е вече 38‰. Смъртността от туберкулоза от 130 на 100.000 население в 1944 година е намалена на 12 през 1956 година, т. е. повече от 11 пъти. Увеличен е и естествения прираст от 3.4‰ в 1944 г. на 10. ‰ в 1956 год., при 18‰ раждаемост за 1956 год.

Много са още показателите, които характеризират благоприятните резултати за здравето на столичното население. Но и това е достатъчно, за да се заключи, че здравеопазването на столичния град на нашата Народна република се е утвърдило вече като истинско социалистическо здравеопазване, годно да задоволява всички здравни изисквания на гражданите. Не може и дума да става за сравнение не само с организацията на здравеопазването по време на Освобождението, но и с тая през време на буржоазното управление на страната ни.

Благодарността за това на столичното население е голяма. Но това е не само благодарност към народната ни власт, към Партията-ръководителка, към здравните работници. Това е благодарност и към нашите двойни освободители. Към храбрите руски чудо-богатири и доблестните воини на съветската армия-освободителка, но и към медицинските работници — първите руски лекари, които сложиха началото на нашето здравеопазване, към прекрасните представители на съветската медицинска наука и здравеопазване, благодарение на чиято всемерна, братска и безкористна помощ, можа и нашето здравеопазване така бърже да се организира като истинско социалистическо здравеопазване. Няма съмнение, че нашият народ, свободен и независим, живеещ в мир, заедно с миролюбивите народи начело с великия Съветски съюз, ще гради и по-нататък своето благополучие — комунизма. Ще расте, но няма да старее, ще процъфтява, ще се развива във вековете и нашата прекрасна столица София.

В млекокомбинат „Сердика" — автоматично пълнене на бутилки с мляко

Стая с бебета-кърмачета в II родилен дом

НАРОДНАТА ВЛАСТ ПОЛАГА СПЕЦИАЛНИ ГРИЖИ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО НА РАБОТНИЦИТЕ ОТ ИНДУСТРИАЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ. В ИНДУСТРИАЛНИТЕ РАЙОНИ НА СТОЛИЦАТА СА ОРГАНИЗИРАНИ 6 МЕДИКОСАНИТАРНИ ЧАСТИ, В КОИТО РАБОТЯТ ПОВЕЧЕ ОТ 600 ДУШИ ЗДРАВНИ РАБОТНИЦИ, ОТ КОИТО 200 ДУШИ ЛЕКАРИ И ЗЪБОЛЕКАРИ. ОСВЕН ТОВА В САМИТЕ ПРОМИШЛЕНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ФУНКЦИОНИРАТ 98 ЛЕКАРСКИ ЗДРАВПУНКТОВЕ СЪС 102 ЛЕКАРИ.

Градската болница за гръдоболни

Научно-изследователски институт по педиатрия

С ВЪВЕЖДАНЕТО НА БЕЗПЛАТНОТО МЕДИЦИНСКО ОБСЛУЖВАНЕ НИЕ ИЗПРЕВАРИХМЕ МНОГО СТРАНИ, В ТОВА ЧИСЛО И НАЙ-РАЗВИТИТЕ КАПИТАЛИСТИЧЕСКИ ДЪРЖАВИ — АМЕРИКА И АНГЛИЯ — КЪДЕТО ЛЕКУВАНЕТО Е МНОГО СКЪПО. ТОВА ОБСТОЯТЕЛСТВО ВДЪХВА ОПРАВДАНА ГОРДОСТ У ВСЕКИ ЧЕСТЕН БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИН, КОЙТО ЧУВСТВУВА ТОПЛАТА ГРИЖА НА НАРОДНАТА ВЛАСТ КЪМ ЧОВЕКА.

София-център на социалистическата промишленост

ВИОЛЕТА САМАРДЖИЕВА
научен сътрудник в Икономическия институт при БАН

Освобождението на България заварва София като занаятчийски център.

До Освобождението в страната е имало съвършено малко фабрики. Големи количества западноевропейски стоки са се внасяли за задоволяване нуждите на турската империя. Вносът на най-разнообразни стоки се е увеличил значително в новосъздадената българска държава. Силната конкуренция на западната промишленост е предизвикала западането на занаятчийството.

Българската буржоазия първоначално се е задоволявала само с посредничество, т. е. търгуване с вносни стоки. Правени са били опити за търговски капиталовложения в индустрията, обаче пречели са за това чуждите капитали. В това отношение преломен момент е приемането на Закона за покровителствуване на местната индустрия през 1881 г. По силата на този закон всички стражари и войници е трябвало да се обличат с дрехи от местни материали. Освен това всички, които се обуват на държавни разноски, трябвало да носят обувки от местни кожени материали. Едва от този момент може да се говори за развитие на капитализма у нас и за по-бърза индустриализация на страната.

Силен подтик за развитието на българската индустрия дават концесиите, които държавата е давала за откриване на нови предприятия, чрез отпускане на безлихвени заеми. Такива заеми са били отпуснати за откриване керамична фабрика 15.000 лв., металолеярна 10.000 лв. и др. Това са първите стъпки от развитието на софийската индустрия. Така градът се обособява като най-голям стопански център. Докато преди Освобождението София е бил на пето място по население след Пловдив, Русе, Варна и Шумен, то в 1892 г. София е вече на първо място.

За бързото икономическо развитие допринасят също редица други фактори, между които особено значение има решението на Учредителното събрание от 22. III. 1879 г. — София да бъде столица на България. По този начин София става най-важния и административен център на страната. Тук се откриват университети, научни учреждения, голям гарнизон. Натрупването на голямо население е една от предпоставките за развитието на леката и хранителна промишленост.

Особено важен фактор за засилване индустриализацията е развитието на ж. п. мрежа около София. С построяването на железницата София — Сарањово градът се свърза с Мала Азия, чрез линията София—Роман и по-късно Коларовград — с Русе и Варна. По такъв начин се създават връзки на столицата с най-отдалечените краища на отечеството. С пускане в експлоатация линията София — Димитрово (Перник) градът започна да се снабдява с евтини каменни въглища, което допринесе фактически за развиване индустрията в града.

В София още преди Закона за покровителствуване на местната индустрия са били открити различни по-едри предприятия, като Държавната печатница 1883 г., в която са работили 590 души, тухларната фабрика в Лозенец, пивоварната фабрика в Павлово, железарската фабрика в центъра, Вайсовата воденица и др.

Броят на новооткритите предприятия започва бързо да нараства след 1883 г., като до 1912 г. се откриват 37 предприятия с повече от 25 работници. До Балканската война в София има общо 69 индустриални предприятия, включително и някои подребни предприятия. По отношение на индустриализацията София стои далеч напред в сравнение с останалите български градове.

Тежките и продължителни войни, които води България в периода от 1912—1918 г., позволиха на шепа спекуланти да натрупат големи богатства. Освен това в България нахлуха чужди капитали. Цялото стопанство се овладя от 9 крупни банки. Индустриализацията на града продължи с по-силен темп. Докато от 1912—1919 г. в София са били открити 6 индустриални предприятия, то от 1919—1927 г. се откриват 40 предприятия, между които 12 текстилни и 15 метални.

След 1928 г. настъпи тежката икономическа криза, която доведе до рязко спадане на индустриалното производство у нас. Едва след 1933 г. започна да се забелязва известно оживление, което обаче не прерасна в стопански подем. През 1939 г., считана за последна нормална предвоенна година, в София се наброяват 423 предприятия от цензованата промишленост с 19.964 заети работници. Най-силно развитата промишленост по това време е била текстилната, в която са били заети 50.92% от всички индустриални работници в София, или 10.165 души в 124 предприятия. Добре е бил развит също и хранително-вкусовия отрасъл, наброяващ 93 предприятия с 4115 работници. В машиностроенето са били ангажирани 2050 души в 64 предприятия, а в каучуковото производство — 1062 души в 12 предприятия. Развити са били и предприятия от други отрасли, като електропроизводство, химическа промишленост, дървообработване, строителни материали, книжна промишленост, кожарокожухарска, мастно-парфюмерийна и т. н.

Трябва да се изтъкне, че във всички тези отрасли са били заети едва 30% от работниците в столичната промишленост. В зависимост от инсталираните производствени мощности, изключая електродобива, на челно място стоят текстилната промишленост с 10.953 Kw или 16. 03 % и хранително-вкусовата с 6494 Kw или 9.50%. След тях се нарежда машиностроенето с 3807 Kw или 5.57%. Трябва да се отбележи, че в електродобива е била концентрирана мощност 51.24%.

По това време в София са функционирали големи и модерни предприятия, като текстилните «Фортуна», «България» и др. В хранително-вкусовия отрасъл предприятията за захарни изделия: «Малина», АД с 303 работници и производство 35 милиона лева, В. Пеев с 129 работници и 34 милиона лв. производство и др.; маслобойните: Братя Янкови с 18 работници и производство 3.900 т., Д. Пискюлев — с 16 работници и производство 3360 т., Бр. Чилови — Костинброд, с 260 работници, мелниците Бр. Златанови с капацитет 55.000 т., Стефанов С-ие с капацитет 72.000 т. и др.

Политическата ориентация към Германия сложи своя отпечатък върху българското стопанство още в 1937 г., но особено пролича след 1939 г. Германският капитал изцяло контролираше българското стопанство, нагаждайки го към своите изисквания. През 1941—1944 г. Германия държеше монополното право във вносно-износната ни търговия: 79.2% от износа на България беше насочен към Германия. България беше превърната в аграрен придатък. Производството на предприятията намаляваше прогресивно. Липсваха суровини, топливо и спомагателни материали за промишлеността. Голям брой от индустриалните предприятия бяха спрели производството, а други работеха с намален капацитет. Така памучната индустрия работеше с 10% от своя капацитет, каучуковата с 5%, книжната с — 50%, металната с — 25%.

В такова тежко положение народната власт завари българската промишленост на 9 септември 1944 година.

В годините след освобождението на страната от фашисткото робство се наблюдава непрекъснат подем в развитието на промишлеността в страната и по-специално в столицата.

В началото докато още траеше Отечествената война, голяма част от икономическите затруднения се преодоляваха с ентусиазма на работниците и безкористната помощ на великия Съветски съюз, което започна да се чувствува след подписването на първата търговска спогодба от 14. III. 1945 г. По споменатата спогодба българската промишленост получи крайно необходими стоки, като петролни продукти, желязо, петрол, памук, лен, машини, машинни части и др. Това беше първият тласък за съживяване на производството, за задвижване отново машините на столичната промишленост. Броят на столичните предприятия достигна 629 с 18.167 работници. Промишлеността у нас беше още частна собственост.

Първият опит за планово ръководство на промишлеността в България започна на 1. I. 1947 г. с изпълнението на двегодишния план 1947—1948 г.»

Двегодишният народостопански план 1947—1948 г. имаше задачата да се възстановят разрушенията в народното стопанство. Главната задача, залегнала в първия петгодишен план 1949—1953 г., беше построяването основите на социализма в Народна република България, което можеше да се постигне чрез мощна индустриализация на страната; през втората петилетка се целеше да се запази растежа на производството на средства за производство, особено необходимо за разширеното социалистическо възпроизводство.

След национализацията на индустрията и в периода на изпълнението на народостопанските планове в софийската промишленост настъпиха големи промени.

Язовирното езеро при с. Панчарево

Слаботоковият завод „Кл. Ворошилов — монтажен цех за радиоапарати

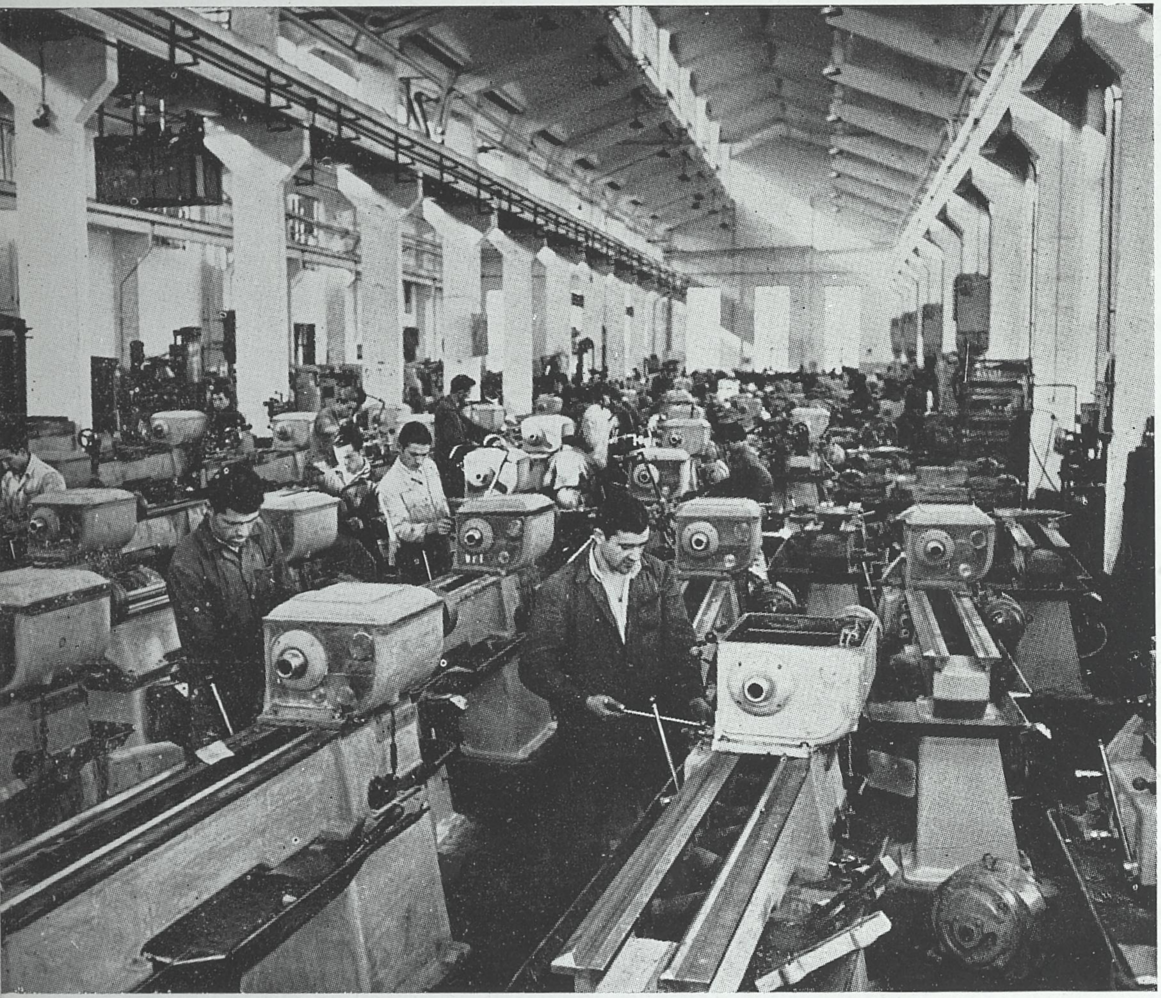

В завода за металорежещи части — работници довършват една серия от производство на стругове „С—5"

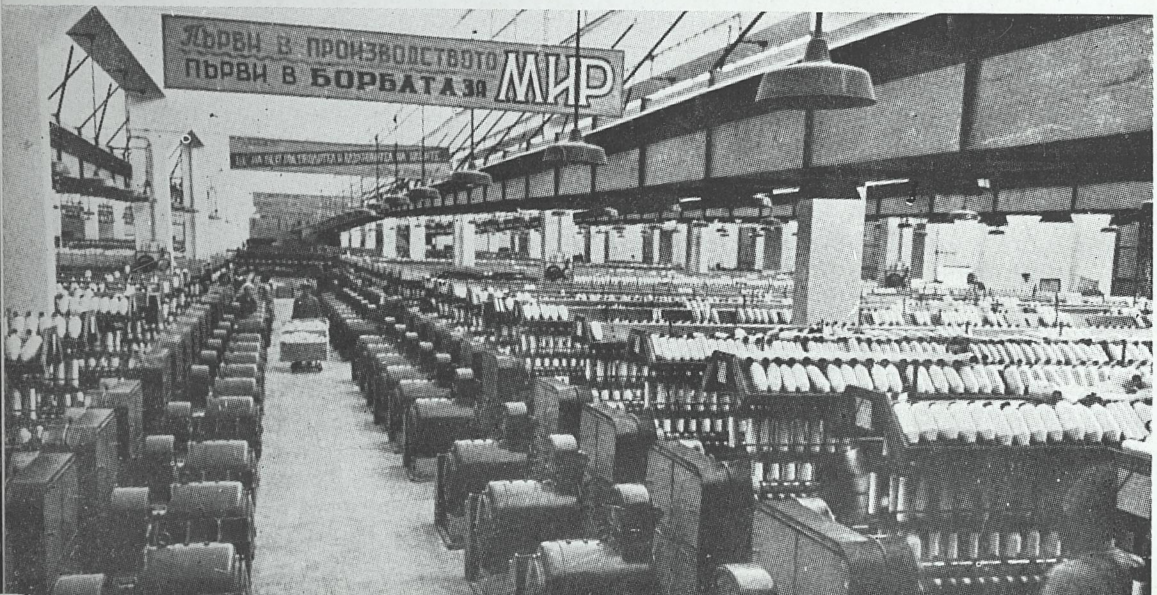

Вляво — Тъкачен цех в памукопредачната фабрика „Ернст Телман"

Национализацията доведе до по-голяма концентрация на промишлеността. В София това е особено показателно за годините на I и II петилетка. Голямата част от капиталистическите предприятия бяха малки и съоръжени с примитивна техника. Повечето от тях имаха занаятчийски вид. Това се отнася особено за металните, мебелните и други предприятия. След национализацията голям брой предприятия бяха уедрени, други бяха преместени в други окръзи и т. н. В промишлените предприятия през 1939 г. бяха заети средно 47 души. Тук се обхващат както каучуковата индустрия със среден брой на работниците 88 и текстилната — средно с 82 работника, така и химическата индустрия с 11 души и машиностроенето — 32 души. В 1948 година броят на средно заетите работници в предприятията нараства на 83.6%, при което в текстилната достига 171, в каучуковата 269 и др. Процесът на концентрация на промишлеността непрекъснато продължава. В края на първата петилетка средният брой на заетите работници нарасва на 264.6, а в края на 1956 година средно в софийските предприятия работят по 370.5 работници. В предприятията на текстилния отрасъл през 1952 г. работят средно 369 души работници, а през 1956 г. — 712 работици. Съответните цифри за хранителната индустрия са 105 и 312, а за машиностроенето 330.6 и 340.2. Концентрацията на работната сила през 1956 г. в каучуковата индустрия е 535 души, в кожаро-кожухарската — 706 и т. н.

През периода на първата и втората петилетка коренно се измени обликът на столичната промишленост. Дребните предприятия отстъпиха място на нови, големи предприятия, съоръжени с нова техника. На мястото на занаятчийските метални предприятия сега в столицата има машиностроителни предприятия, които са гордост на българската промишленост: СТЗ «Васил Коларов», котлостроителен завод «Г. Кирков», и др.; текстилните предприятия като «Ернст Телман», обувния завод «9 септември» и др.

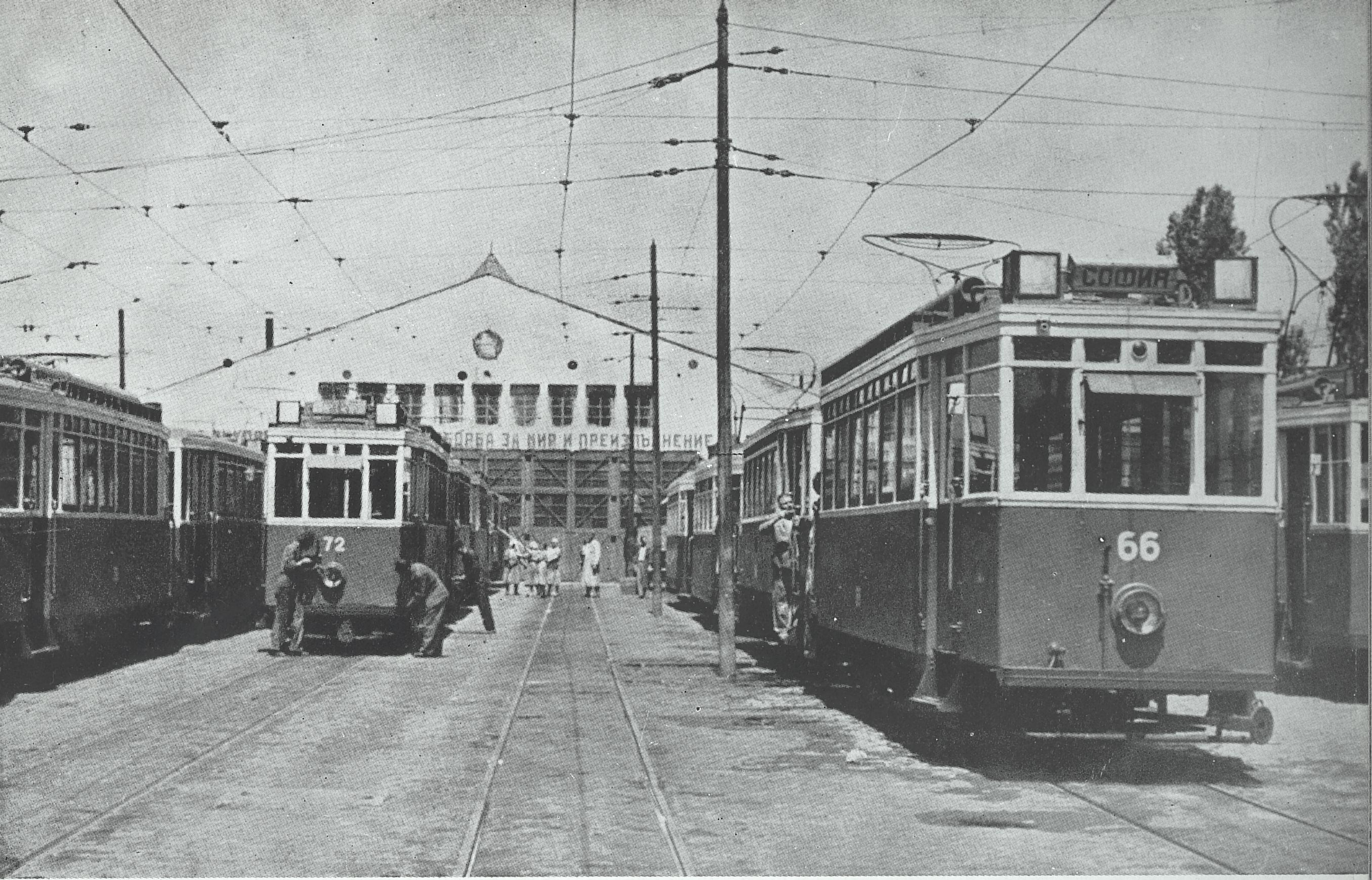
СОФИЯ
БОРБА ЗА МИР И ПРЕИЗПЪЛНЕНИЕ
72
66

Пред електрическия трамваен завод „6 септември“

Изглед от силнотоковия завод „Васил Коларов“

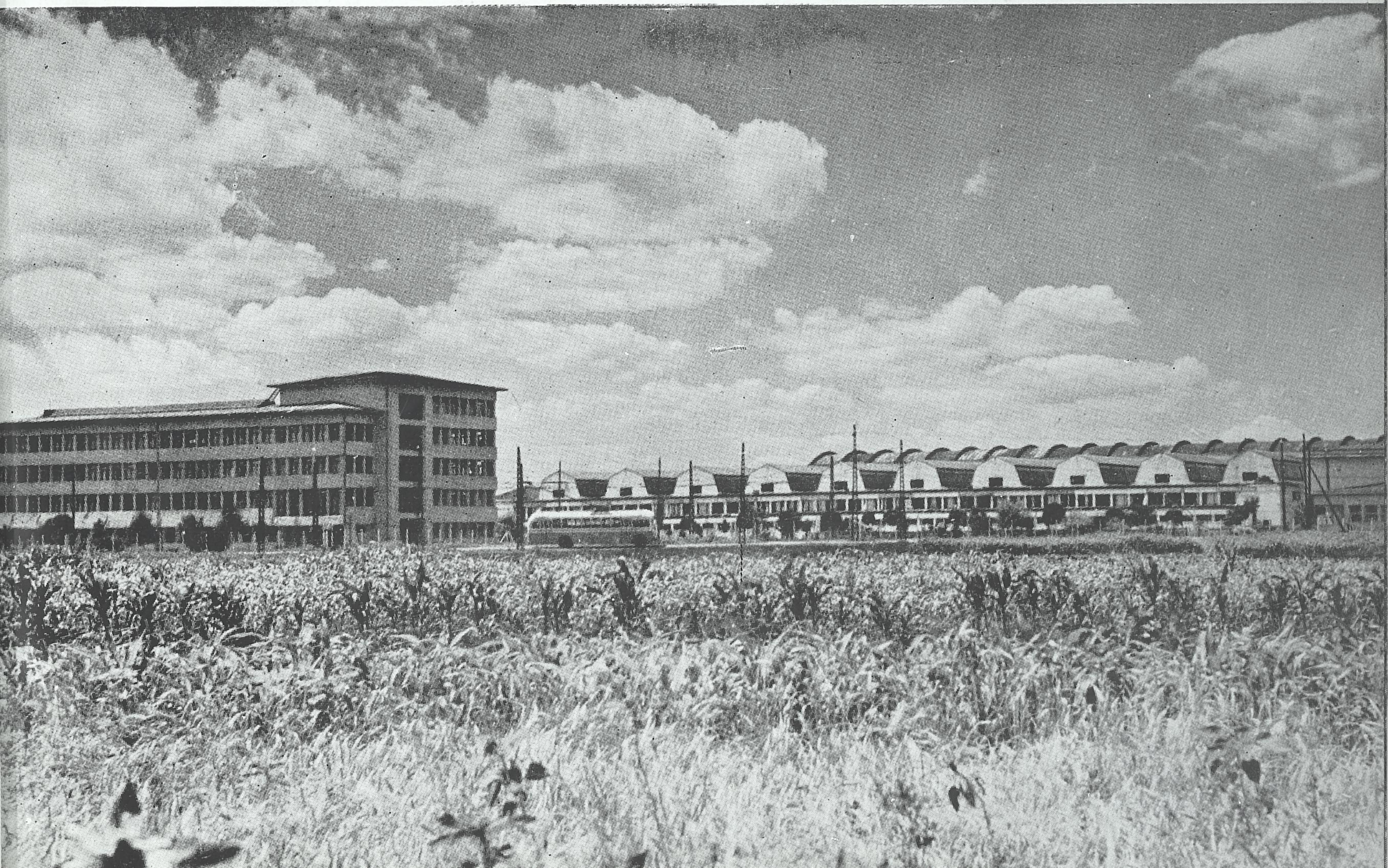

Водната електроцентрала „Кокаляне“

Промените, които настъпиха в столичната промишленост, не са само количествени. Измени се и характерът на самите предприятия. Измени се нейната отраслова структура. През 1939 г. в столицата е имало предприятия от 13 отрасли. Както вече се спомена, на първо място е била текстилната промишленост (50.92%), хранително-вкусова (20.61%) и машиностроенето (10.27%) от работниците. Непосредствено след 9 септември започна изменението на отрасловата структура. От 1946 г. се наблюдава тенденция към увеличаване относителния дял на машиностроенето. Чувствителни промени се виждат в измененията, които настъпват в края на 1952 година: в машиностроенето работят 26.27% от работниците, заети в цялата промишленост на града, а в текстилната — 23.4 %. След тези два отрасъла се нарежда хранително-вкусовата промишленост с 8.33%. В столичната промишленост в този период се явяват предприятия от съвсем нови отрасли, като черни руди, цветни руди и метали. В края на 1956 г. броят на заетите работници нараства на 55.950 души. В машиностроенето работят 26.75% от заетите работници, в текстилната промишленост — 21.6 %, дялът на електропроизводството, хранително-вкусовата промишленост и други расте. Появиха се предприятия на фармацевтичната индустрия, хлебозавода, построи се голям месокомбинат и др.

Промишлената продукция, която произвеждат столичните предприятия, непрекъснато расте. Машиностроителните предприятия в края на първата петилетка са произвели продукция за 418 мил. лв., а в края на 1956 г. — за 771 мил. лв., или нарастване 185%. В текстилните предприятия продукцията през 1952 г. възлиза на 203,287 хил. лева, а през 1956 г. — 299,600 хил. лв. или увеличение 147%. Дървообработващите предприятия са увеличили продукцията си на 150% и т. н.

Изобщо през 1952 г. софийските предприятия са произвели продукция за 2.887 мил. лв., а през 1956 г. за 4.359 мил. лв. или в края на втората петилетка столичната промишленост е произвела 151% повече продукция.

Въпреки нарасването на индустрията в цялата страна, София си остава най-крупният индустриален център. Софийските предприятия през 1956 г. са произвели 22.3% от общата републиканска продукция.

София се разви като център на машиностроителната индустрия. В столичните машиностроителни предприятия се произвежда 33.9% от националната машиностроителна продукция. Тук се намира заводът за металорежещи машини, единственият в страната котлостроителен завод «Г. Кирков», заводът за апаратури и хладилници «А. Иванов», силнотоковият завод «В. Коларов», слаботоковият завод и др. В машиностроителните предприятия се изработват машини и артикули, които са били предмет на внос. Понастоящем се произвеждат у нас радиоапарати, радиоуредби, медицински рентгенови апарати, електромотори, телефони, металорежещи машини, хладилници, машини за хранителната промишленост, авто и тракторни резервни части, кинопрожекционни апарати, медицински инструменти, асансьори, акумулатори, трансформатори и др.

В София се произвежда 21.6% от електроенергията на страната. Тук е построена ТЕЦ «Сталин», която през 1956 г. произведе 154.719.000 kw електроенергия и 215.072 мил. к. кал топлинна енергия, с която се отопляват множество големи учреждения и жилищни блокове в центъра на града.

В софийските предприятия се произвеждат 15.5% от продукцията на черните метали и металургията и 16·71% от цветните метали. Разкритите големи находища от желязна руда в с. Кремиковци позволява да се — построи голям металургичен завод.

В текстилния отрасъл се намират 17 предприятия, между които предачницата «Ернст Телман», обзаведена с нови най-съвършени машини, доставени от ГДР, предачниците «България», «Д. Благоев» и др., тъкачниците «Г. Димитров», «Малчика», комбинатът «Руно» за камгарно производство, трикотажна ф-ка «Пролетарий», чорапните ф-ки «В. Иванов» и др. В текстилните предприятия се произвеждат дефтин, кадифета, велур, всички видове щампирани памучни платове, чорапи, копринени платове, трикотажни предмети и др. Столичните предприятия дават 42.4% от памучните прежди на страната, 9.7% от вълнените прежди, 29.8% от памучните тъкани, 15.1% от вълнените тъкани и др.В София се изработва 26.5% от текстилната продукция.

Може да се каже, че 2/3 от каучуковата промишленост се намира в София. В завод «Г. Димитров» се изработват гуми тежки и леки, шушони, ботуши, трансмисионни каиши и др.

В отрасъла «Металообработване» са включени 7 предприятия, в които се произвеждат 76.4% от емайлираните и алуминиеви съдове, гвоздеи, подковни клинци и др.

Софийската промишленост изработва 56·6% от обувките, 52.1% от обработените агнешки кожи и др. През 1956 г. предприятията при Министерството на леката промишленост са изработили големи количества предмети за потребление, като стъклария за домакински нужди 6.963 хил. броя, каучукови изделия 6.340 хил. чифта, лицеви кожи 10.293 хил. кв. дециметра, обувки 1.595 хиляди чифта, чорапи 9.892 хил. чифта, емайлирани съдове 3.135 хил. т.

София е центъра на полиграфическата промишленост. Тук се изработва 85.28% от общата про-

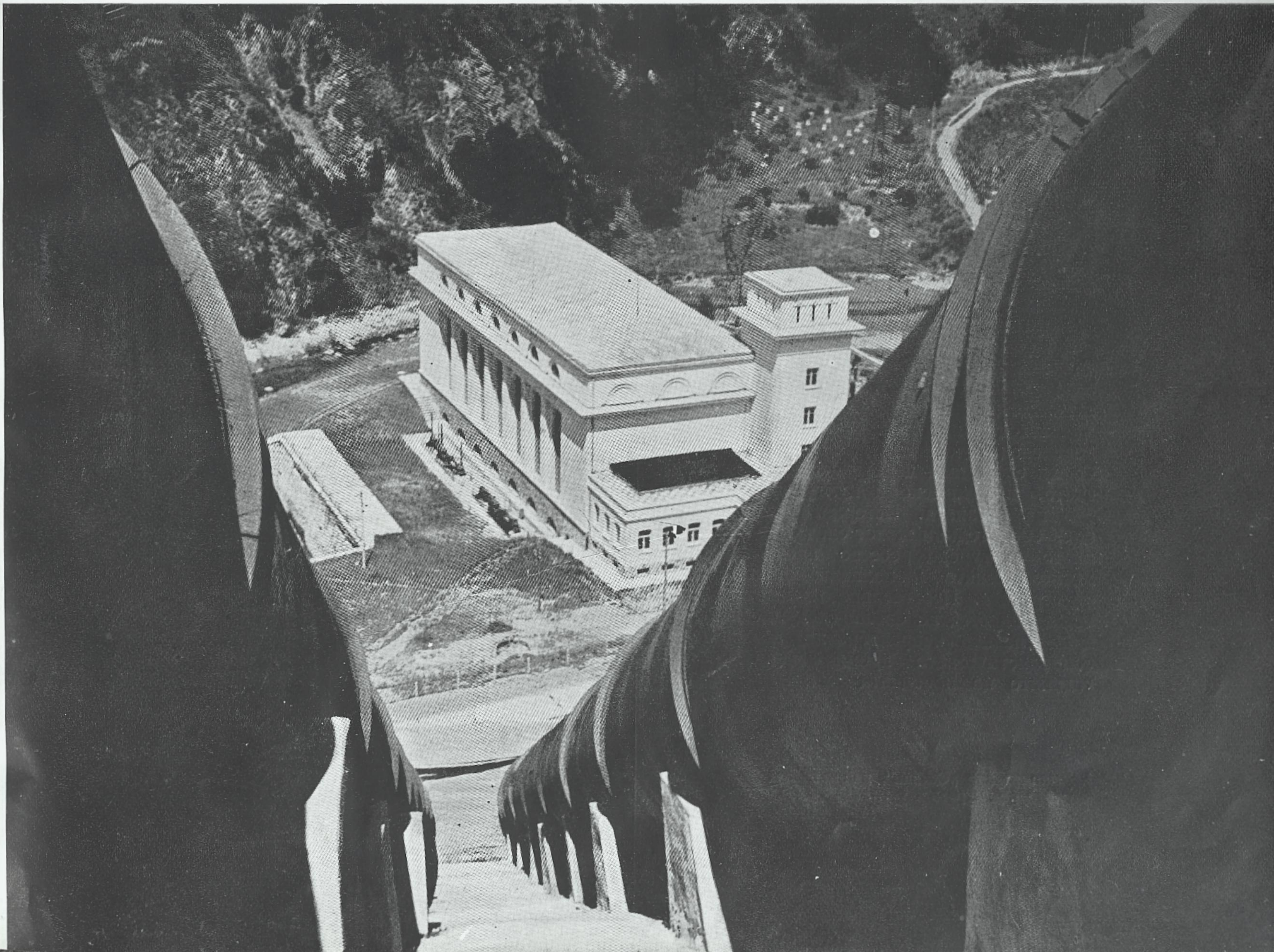

Водната електроцентрала „Пасарел“

дукция. Гордост за столицата са новопостроения полиграфически комбинат «Д. Благоев», печатница «Г. Димитров» (Държавната печатница), «9 септември» и др.

Тук се намира и единственият завод за учебни помагала «Учтехпром». Също така интересно и единствено в страната е ДСП «Вибробетон», който произвежда различни видове продукция, като: струнобетонни траверси, центрофугални стълбове, железобетонни минни укрепления, сглобяеми сгради, автоклавен пенобетон и обикновен пенобетон. В сравнение с 1952 г. производството му нарасна около 8 пъти.

От подотраслите на хранителната промишленост най-широко развитие в София намери изработката на захарни изделия. Тук се намират предприятията «Малчика» и «Йорданка Чанкова», «Лиляна Димитрова», млекокомбинатът «Сердика» и др.

Местната и кооперативна промишленост в София расте непрекъснато. Още преди 9. IX. 1944 год. в столицата е имало малък брой производствени кооперации. Те започнаха да се увеличават и развиват по-бързо след 9. IX. особено в занаятчийските отрасли. Пионери в това отношение са шивашките кооперации «Д. Благоев», «Освобождение», обущарската «9. IX.» и др. През 1946 година броят им възлиза на 27, а през 1957 год. на 205. От няколко дребни работилници през 1948 год . се създават 10 промкомбината към Столичния народен съвет. Днес в кооперациите са заети 18,252 работници и в промкомбинатите 4,548 работници или 23.18% от заетите в софийската промишленост работници работят в кооперациите и 5.77% в предприятията на местната промишленост. Общо 20.16% от работещите в местната и кооперативна промишленост на цялата страна работят в София. От произведената през 1957 год. промишлена продукция в града, на републиканската се пада 80.5%, на кооперативната 14.2% и на местната 5.3%.

В кооперативния сектор най-силно е развита шивашката промишленост—35.9% следвана от металообработването 12.3%, дървообработване 9.6%, хранително-вкусова 97%, останалите отрасли възлизат общо на 32.5%.

Възходът на софийската промишленост след 9 септември е непрекъснат. София си остава център на икономическото, политическо и културно развитие на страната. Историята на града през 80-те години живот след Освобождението от турско робство представлява икономическата и политическа история на страната. Прогресивното развитие на промишлността на София след 9 септември отразява непрекъснатия възход на социалистическата промишленост през годините на народната власт.

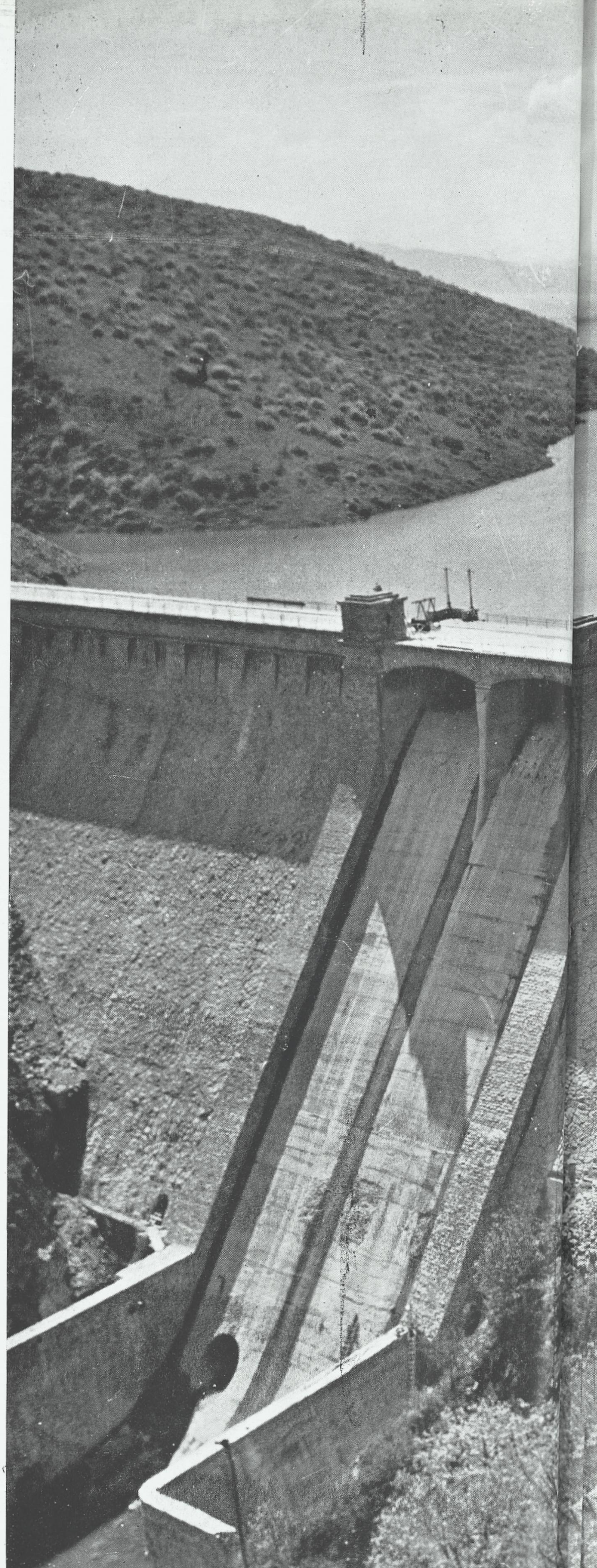

Вдясно: язовир „Сталин“, най-големият от този род строежи у нас

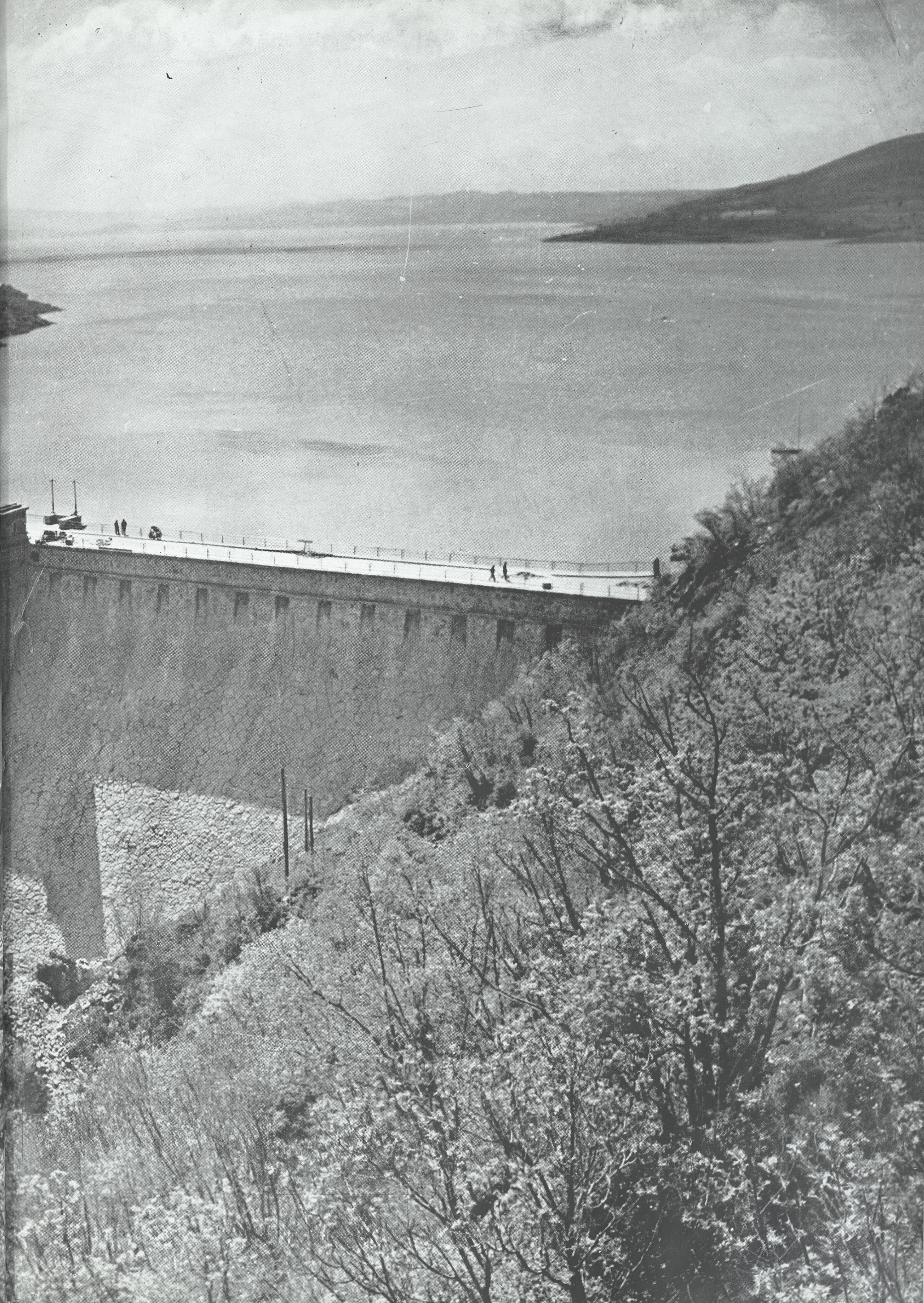

дукция. Гордост за столицата са новопостроения полиграфически комбинат «Д. Благоев», печатница «Г. Димитров» (Държавната печатница), «9 септември» и др.

Тук се намира и единственият завод за учебни помагала «Учтехпром». Също така интересно и единствено в страната е ДСП «Вибробетон», който произвежда различни видове продукция, като: струнобетонни траверси, центрофугални стълбове, железобетонни минни укрепления, сглобяеми сгради, автоклавен пенобетон и обикновен пенобетон. В сравнение с 1952 г. производството му нарасна около 8 пъти.

От подотраслите на хранителната промишленост най-широко развитие в София намери изработката на захарни изделия. Тук се намират предприятията «Малчика» и «Йорданка Чанкова», «Лиляна Димитрова», млекокомбинатът «Сердика» и др.

Местната и кооперативна промишленост в София расте непрекъснато. Още преди 9. IX. 1944 год. в столицата е имало малък брой производствени кооперации. Те започнаха да се увеличават и развиват по-бързо след 9. IX. особено в занаятчийските отрасли. Пионери в това отношение са шивашките кооперации «Д. Благоев», «Освобождение», обущарската «9. IX.» и др. През 1946 година броят им възлиза на 27, а през 1957 год. на 205. От няколко дребни работилници през 1948 год . се създават 10 промкомбината към Столичния народен съвет. Днес в кооперациите са заети 18,252 работници и в промкомбинатите 4,548 работници или 23.18% от заетите в софийската промишленост работници работят в кооперациите и 5.77% в предприятията на местната промишленост. Общо 20.16% от работещите в местната и кооперативна промишленост на цялата страна работят в София. От произведената през 1957 год. промишлена продукция в града, на републиканската се пада 80.5%, на кооперативната 14.2% и на местната 5.3%.

В кооперативния сектор най-силно е развита шивашката промишленост—35.9% следвана от металообработването 12.3%, дървообработване 9.6%, хранително-вкусова 97%, останалите отрасли възлизат общо на 32.5%.

Възходът на софийската промишленост след 9 септември е непрекъснат. София си остава център на икономическото, политическо и културно развитие на страната. Историята на града през 80-те години живот след Освобождението от турско робство представлява икономическата и политическа история на страната. Прогресивното развитие на промишлността на София след 9 септември отразява непрекъснатия възход на социалистическата промишленост през годините на народната власт.

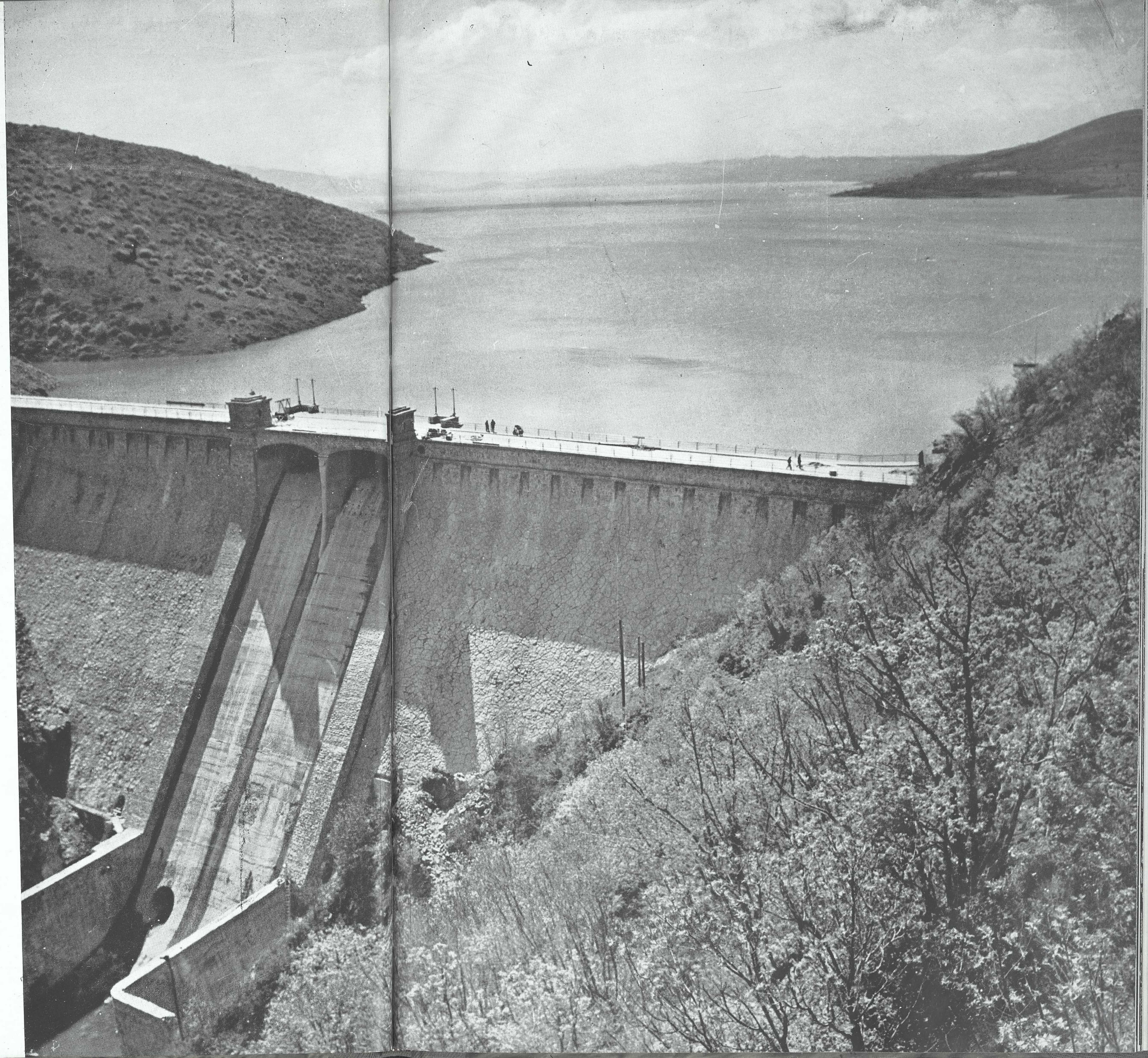

Вдясно: язовир „Сталин“, най-големият от този род строежи у нас

ТЕЦ ИВ. СТАЛИН

ТЕЦ „Сталин“

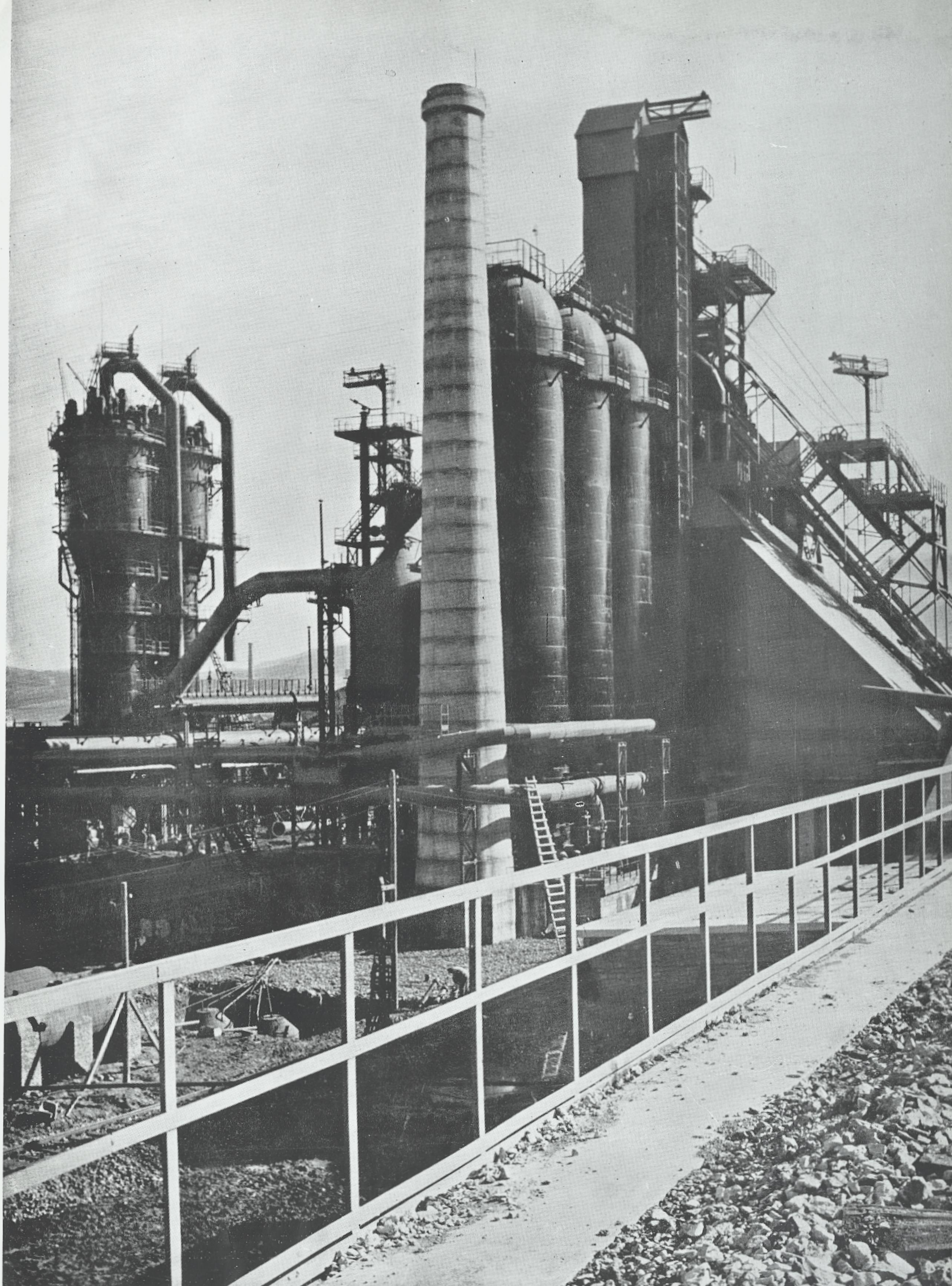

Държавният машинен завод „Ленин“

КУЛТУРЕН ЖИВОТ

ТЕАТРАЛНОТО ДЕЛО В СТОЛИЦАТА

КАМЕН ЗИДАРОВ

Като изключим първите театрални любителски представления, които още преди Освобождението са дадени най-напред в градовете Лом и Шумен, след Освобождението София е бил и си остава най-големия театрален център в България. Тук не само че се откриват последователно драматичен, оперен и оперетен театър, но със своя репертоар, с високо художествената игра и режисура, с целия свой творчески живот и организация, софийските театри са давали и дават тон на всички други театри, които последователно се откриват в страната.

Известно е, че едно от първите работнически сдружения в България се явява основаното в Пловдив през 1881 година «Печатарското работническо дружество» в Пловдив, и че в числото на учредителите на това дружество е бил и най-старият днес артист в България Иван Попов, роден в 1865 година. Това работническо дружество създава първата любителска театрална трупа в България, в която са влизали Иван Попов, Мирчо Попов, Шенка Попова, Никола Краварев, Борис Пожаров и др. Режисьор на трупата е бил Стефан Попов, който бил завършил курса на Римската духовна семинария. На 8 декември 1881 година тази любителска работническа трупа дава своето първо представление в помещението на театър «Люксембург» в Пловдив и изнася пиесите «Стоян войвода». и «Завистта на Барбуие» от Молиер. Този факт най-красноречиво говори, че зараждането на българския театър е тясно свързано с живота на нашето работничество, с нашата работническа класа.

Как стои въпроса с зараждането на театъра в София след освобождението на България?

След Освобождението, когато в София още пребивавала руската администрация, бива построен клуб за офицерски събрания. През 1881 година в този клуб започва да дава своите представления от време на време любителска българска трупа, която поканила за свой режисьор живеещия тогава в София, много стар хърватски артист Гавра Йованович. Под негова режисура и ръководство били поставени пиесите «Райна Княгиня», «Стоян Войвода», «Иванку» и «Невянка и Светослав». В състава на тази трупа влизали представители на интелигенцията, млади чиновници, типографски работници и др. Представленията на тази трупа се посещават тогава от «цвета» на тогавашното софийско общество.

През 1883 година се сформирува и «Румелийската театрална трупа», която просъществувала до 1886 година, и дава своите представления не само в Пловдив, но и в градовете Хасково, Чирпан, Стара Загора, Ямбол, Сливен и др. Навсякъде представленията на трупата минали с голям успех и населението посрещнало с нечуван ентусиазъм артистите.

След като тази трупа прекратява своята работа, през 1887 година в Пловдив се възобновяват театралните представления от «Пловдивска любителска трупа», в която вземат участие Никола Краварев, Иван Попов, Васил Кирков, Шенка Попова и много други, които са участвували в по-ранните представления.

През 1888 година «Пловдивската любителска трупа» идва в София и дава няколко спектакли в помещението на дъсчения цирк на някакъв японски акробат. Тук трупата изнася «Кулата Нел», «Лукреция Боржия» и няколко водевили. По покана на Софийската градска община, артистите от тази трупа решават да останат в София, тъй като те били вече обиграни професионални артисти и техните представления много се харесват на Софийската публика. Техните спектакли отначало се е предполагало да почнат в зданието на старата турска джамия «Буюк джамия», която по-късно е превърната в Народен археологически музей, но по-късно в центъра на град София, недалеко от площада, който сега се заема от сградата на Народния театър, се построява дървено помещение, наречено театър «Основа». И тъкмо за това трупата, която работи в това здание, получава своето название «Българска театрална трупа «Основа», която дава своите представления от 1888 година до 1890 година. На 4 декември 1888 година трупата открива своя пръв сезон в София с драмата на Цоки «Прекрасната Сидония». За директор на трупата бил избран Антон Попов и в състава на тази трупа влизали първите сили на пловдивския любителски театрален колектив, към които се присъединяват и Константин Сапунов, Никола Попов, артистките Милка Вернер, Йорданка Мустакова и др. Софийската градска община и Министерството на просвещението са поддържали усилено съществуването на трупата. През тия две години театър «Основа» разширява и разнообразява своя репертоар и в него влизат вече «Коварство и любов» от Шилер, «Клавиго» от Гьоте, «Скъперникът» от Молиер и др.

През 1890 година Министерството на народното просвещение, по предложение на д-р Иван Д. Шишманов, взема решение да се създаде в София «Столична драматическо-оперна трупа». Ядка на тази трупа стават артистите от театър «Основа», а като първи основатели и първи певци на трупата в нейния оперен състав влизат Драгомир Казаков, Иван Славков и Ангел Букурещлиев. За директор на новооснования столичен театър се назначава Драгомир Казаков, а за негов помощник, като ръководител на драматическия отдел — Иван Попов. През 1891 година трупата се настанява за работа в новопостреното здание на дружество «Славянска беседа» и открива своя пръв сезон с драмата на Васил Друмев «Иванку». Оперният отдел представя откъслеци от «Трубадур» и «Веселите Уиндзорки».

След една година, през 1892 година, драматичният отдел при трупата се обособява съвсем самостоятелно от състава на оперно-драматичната трупа. Драматичният отдел продължава да дава своите представления в театралната зала на «Славянска беседа», но вече под наименованието «Столична българска драматична трупа «Сълза и смях», или както накратко тогава се е именувала трупата — «Сълза и смях». Тази трупа продължава своята работа до 1906 година, до откриване на Българския народен театър.

За художествен и административен ръководител на трупата «Сълза и смях» е бил назначен Васил К. Налбуров, завършил руска филология в Русия, голям поклонник на театъра и привърженик на пълно сближение на младото българско театрално изкуство с реалистичните традиции на руската сцена. Не случайно у нас театралната критика и театралните историци считат Налбуров за пионер на реализма в българския театър и «първият български режисьор в истински смисъл на тази дума.» След Налбурова за художествен ръководител на трупата бива назначен Радул Канели, възпитаник на драматичните курсове Рапгоф в Петербург. През времето на Налбуров и Радул Канели «Сълза и смях» широко отваря завесата си за руската драматургия и вече редица млади стипендианти от България получават своето театрално образование в Русия. Тия актьори, които завършват в Русия, стават по-късно ядрото на българските майстори на сцената.

След Налбуров и Радул Канели художественото ръководство на «Сълза и смях» се поверява на големия хърватски режисьор и актьор от Загреб Адам Мандрович, а след него на Сергей Туцич — също хърватин, който работи до 1905 година.

Театър «Сълза и смях» продължава своята дейност, както вече казах, до откриването на новата сцена на Народния театър. Той продължава своята работа цели 15 години. И когато театърът преминава на държавен бюджет към Министерството на народното просвещение, неговото наименование «Сълза и смях» вече се заменя с названието «Български народен театър» И този театър през 1904 година вече се управлява от човек, назначен от Министерството на народното просвещение, който по щата се води като «интендант.» За пръв интендант на Народния театър се назначава Илия Миларов.

В продължение на 15 години театър «Сълза и смях» събира под своя покрив най-добрите български актьорски сили, които внасят нови форми и нови реалистични методи на работа на сцената. Върху сцената на този театър именно се създават нови кадри за българското театрално изкуство и тъкмо на неговата сцена са играни не само новите български пиеси, които са се появили по онова време, но от «Сълза и смях» са играни пиесите на Островски, Л. Толстой, А. Чехов, Горки, Шекспир, Ибсен и др.

Но най-голяма заслуга на театър «Сълза и смях» все пак си остава неговата работа, неговото усилие за създаване на българска национална драма. На сцената на този театър са играни за пръв път «Хъшове», «Службогонци» и «Вестникар ли» от Ив. Вазов, «Сватба в Болярово» и «Вампир» от Страшимиров, «Апостолът» от Миларов, «Загубен живот» от Ана Карима и др.

Вън от това, «Сълза и смях» разширява своя репертоар и запознава софийските зрители с безсмъртните произведения на световните драматурзи, като Шекспир, Гьоте, Шилер, Лесинг, Голдони, Александър Дюма и др, а по-късно — с пиесите на Хауптман, Ибсен, Горки, Метерлник и др. Превес обаче в репертоара на «Сълза и смях» държат винаги руските класически и съвременни автори. Това е една от основните причини, поради които нашият театър се развива като здрав реалистичен театър, подхранван от най-добрите традиции на руския реалистичен театър.

Все тук, в София, грамадни успехи жъне «Съвремен театър» на Матей Икономов, който пръв поставя многошумната пиеса на Горки «На дъното» през 1903 година. Известни са на всички бурните манифестации, които студентството и младежта устройват на ръководителите на театъра на Матей Икономов и Маня Икономова и триумфалното им носене на ръце от публиката от театъра до хотела, в който са живели. «Съвремен театър» на Матей Икономов се създава под дълбокото влияние на Московския художествен театър и обединява редица културни и талантливи актьори.

Тук му е мястото да отбележа, че на един блестящ изпит за влизане в трупата на «Сълза и смях» блясва за пръв път големият богат талант на нашата първа трагическа актриса Роза Попова, която по-късно сформирува свой театър, под наименование «Театър Роза Попова» и дълги години кръстосва цялата страна със своята трупа и по този начин се прояви като истинска народна актриса. Нея я сравняват с най-великите актриси, като Режан, Дузе, Сара Бернар, Комисаржевска и др. Още в първите години на нейното появяване на софийска сцена славата ѝ прехвърля границите на България.

На 3 януари 1907 година тържествено се открива Българския народен театър, който е строен близо три години. В трупата на Народния театър

ЩАНД ЗА ПРОДАЖБА
ЩАНД ЗА ПРОДАЖБА

Изложба на съветската книга през 1958 г.

Обсъждане книгата на Неру „Откриването на Индия"

Чествуване 100 години от рождението на Адам Мицкеевич

влизат най-добрите актьорски сили на страната, като Васил Кирков, Христо Ганчев, Атанас Кирчев, Адриана Будевска, Сава Огнянов, Иван Попов, Борис Пожаров, К. Сапунов, Кр. Сарафов, Снежина и др.

С откриването на Народния театър нашият театър излиза вече от своя стадий на театрално любителство към професионалния театър в истинския смисъл на тази дума.

До войните 1912—1913 и 1915—1918 година в София има само една драматична и оперна трупа.

След войните, през 1918 година, се образува първият Оперетен театър в София, който е известен като «Кооперативен театър» и играе в сградата на театър «Ренесанс». На сцената на този театър работиха и разкриха своите несъмнени таланти артистите като Анг. Сладкаров, С. Стоилов, М. Чуклева, М. Балканска, Ас. Русков, Радев, Г. Марков, Т. Краева, Рускова, Ив. Станев и много други.

След войните много чужди трупи и големи европейски артисти са посещавали София и давали своите гастроли на сцената на софийските театри, между които можем да посочим Кузнецов, Полевицкая, Шахатуни, Днепрова; през 1922 година цялата задгранична трупа на Московския художествен театър, а по-късно — Хермина Кьорнер от Мюнхенския градски театър — Пиера, Александър и др.

Всички големи български драматурзи са получили своето кръщение и утвърждение изключително на сцената на Българския народен театър в София, като Вазов, Страшимиров, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров, Ст. Л. Костов, Йордан Йовков, Рачо Стоянов. Най-хубавите драматични, оперни и оперетни представления са дадени на софийските сцени. Най-големите артисти и режисьори са израсли на софийски сцени.

След 9 юни и Септемврийското въстание през 1923 година, когато настъпиха много тежки дни за българския театър и българското изкуство въобще, някои наши театрални деятели се опитаха с големи усилия да поддържат един по-прогресивен репертоар и да запознаят нашата публика с някои нови съветски пиеси. Трябва да се каже, че това беше много трудно. Все пак и в това отношение София държеше първо място. Георги Костов започва своята театрална дейност през 1920 година в София, като ръководител и организатор на «Работнически театър», а по-късно в Плевен на театър «Народна студия», след това «Нова сцена», «Народна сцена» и т. н. Новото в тия инициативи беше, че Г. Костов се стараеше да изгради репертоар предимно от прогресивни автори и да прокара някои нови съветски пиеси.

Сред столичните театри, които се опитаха да се противопоставят на фашизирането на нашия театър и които просъществуваха за съвсем кратко време, трябва да отбележим «Популярен театър», «Художествен театър», под ръководството на Н. Икономов и театър «Комедия», който просъществува съвсем малко време. През 1932 година Б. Дановски сформирува театър при «Съюза на театралните зрители» и изнася пиесата «Генерална репетиция» на сцената на театър «Ренесанс». Организира се по-късно самостоятелна естрадна трупа «Сините блузи», в която работят активно Филип Филипов и Лена Стоянова. През 1940 година се организира «Авангарден театър» под ръководството на Ст. Сърчаджиев и изнася «Господин Пурсоняк» от Молиер. Едва през 1940 година «Българ-

Вляво — Гостуване на френския театър „Ателие" ския народен театър изнася «Платон Кречет» от Корнейчук.

В началото на 40-те години група артисти от «Комеди Франсез» и «Театър Дъблингейт» посещават София и дават своите представления на сцената на Народния театър. По-късно великият немски артист Басерман със своята трупа изнесе «Натан мъдрецът» от Лесинг.

Първата съветска пиеса «Милион терзания е «представена у нас на сцената на Кооперативния театър през 1935 година, а след това комедията «Чуждото дете» от Шкваркин на сцената на театър «Одеон» и «Бялата смърт» от Щеглов — на сцената на Софийския народен театър.

Началото на 40-те години отбелязва едно потискане на театралния живот в столицата, тъй като фашизмът тогава беше в настъпление и много мъчно беше да се прокара в репертоара на който и да е театър някаква прогресивна пиеса. Забраняваха се дори класиците като Островски.

След 9 септември настъпва един бурен и незапомнен разцвет на нашето театрално изкуство в цялата страна. Посещението на много съветски артисти и цели театри, като Моссовета и Московския художествен академичен театър, идването у нас на много съветски режисьори, художници и гастрольори подпомогна бързо развитието на нашия театър и София пак си запази ролята на първенец в нашия театрален живот.

Сформируваха се много нови театри, като Театър на народната армия, Народният театър за младежта, Трудов фронт, Музикален театър, а независимо от тия нови театри, нуждите наложиха да се създаде филиал на Народния театър, който взе името на един от най-големите български артисти Васил Кирков.

Народната опера влезе в свой собствен театър, а театърът при Съюза на транспортните работници, Театърът при профсъюзите развиват също усилена театрална дейност. За един кратък период от едно десетилетие израснаха нови талантливи кадри от режисьори и артисти. В театрите навлезе нова публика, предимно от трудещи се, а новият репертоар от съветски пиеси, пиеси на руската класика, съвременни наши пиеси, пиеси на западните прогресивни автори напълно измениха творческия облик на нашия театър. Негов основен метод в работата на сцената стана социалистическият реализъм и основна задача при изготвяне репертоара на всички театри стана усилието да се изгради дълбоко идеен и високо художествен репертоар. За тия десет години нашите театри в столицата представиха най-хубавите съвременни български пиеси, опери и оперети и продължават да дават тон за работата на всички театри в страната.

Въпреки многобройните кина в София, въпреки многото гастроли на сцената на софийските театри на видни театрални знаменитости и концертиращи артисти, софийските театри са първи по посещаемост в Републиката. Днес концертната зала «България» е най-хубавата зала не само в нашата страна, но и на Балканите. Софийската публика си извоюва име на публика с вкус, взискателна и високо критична. Рядко може да се посочи град, в която и да е страна на Балканите, който да има толкова много и толкова хубави и удобни театрални сгради и салони. И всичко това е плод на големите усилия и бащински грижи на Партията и правителството, които не жалят средства за разцвета на цялата култура на страната.

Чествуване деня на Ботев

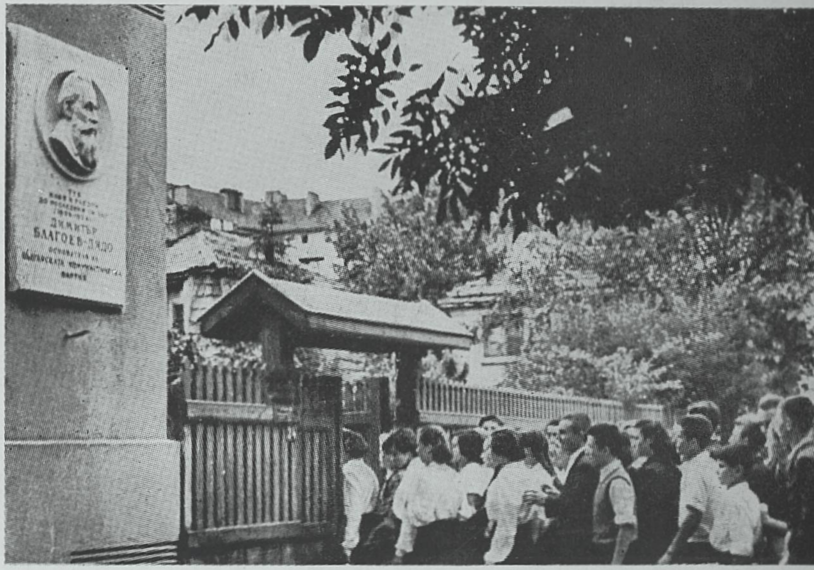

Учащи се на посещение в къщата-музей „Д. Благоев"

Културният дом „Г. С. Раковски"

Вдясно — новият полиграфически комбинат „Д. Благоев"

БЪЛГАРСКИ ЗЕМЕДЕЛСКИ НАРОДЕН СЪЮЗ

Новата народна опера
Висшият институт за театрално изкуство „Кръстьо Сарафов"

Вдясно — Висшият институт за изобразителни изкуства „Н. Павлович".

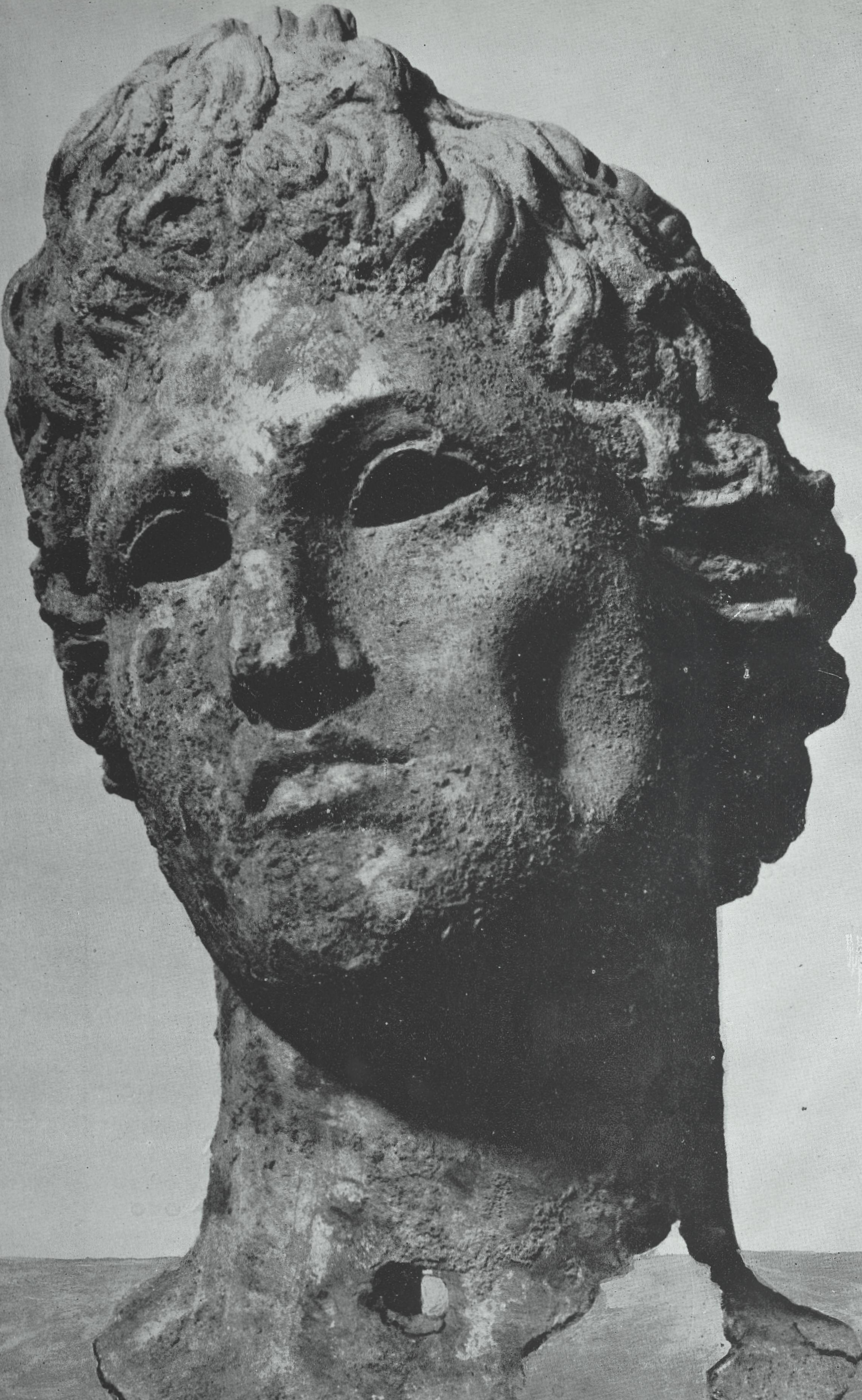

НОВОТО В СТАРА СОФИЯ

МАГДАЛЕНА СТАНЧЕВА

Град като София, който векове наред живее и се развива на едно и също място, сам пази тайните на своето минало. Когато римските легиони били вече завладели днешно Софийско, когато било решено селището край топлия минерален извор да се превърне в голям и благоустроен град, когато стотици роби заработили за изграждане на крепостни стени, за настилане на улици, а опитни строители издигали между тях високи сгради с колонади, под дялания камък и яката римска печена тухла са били погребани останките на селището на сердите.

Вековете натрупали дебел пласт върху улиците на римския град, неведнаж разрушаван и опожаряван, изменили посоката на някои от тях, стеснили други. Славянската реч се носела в Средец, по неговите пазарни и църковни площади, по тези места, гдето лежали затрупаните развалини на езически храмове, портици, обществени сгради. Безредно кривуличещи покрай джамиите и кервансараите, покрай схлупените къщички на раята и високите дувари на бейските конаци, покрай нанизаните като зърна на броеница дюкянчета, гдето работливата глъч не стихвала до тъмно, турските калдъръми покрили българския град.

Време на нови преустройства настъпило след като по уличките на турска София преминали освободителните руски войски. Широки булеварди смело прорязали града. И често, в желанието да създадат хубав модерен град, стопаните на младата столица унищожавали и онова, което можело да се запази като паметник на миналото. Развалините били заравнени и каменните блокчета на паважа запечатили останките и на тази мрачна епоха в историята на града.

Още в първите десетилетия след Освобождението интересът към миналото на София бил голям. Много видни историци и археолози свързали името си с проучвания на паметници, на отделни находки, на цели епохи от старата история на София. Но все още много оставало неизяснено. Археологическите находки и проучвания имали предимно случаен характер, малко и ограничени били площадите, гдето се отдавало възможност да се проникне подълбоко в земните пластове. А със застрояването на града все по-ограничено, по-трудно ставало това проникване.

Но 9 септември 1944 г. тегли още една гранична черта в историята на София. С разрушен от бомбите център и много още рани по себе си, разнебитена, но жива и жизнена, столицата отърсваше една по една развалините и започваше да се преобразява, да се превръща в нов социалистически град.

И тогава за проучванията на града настъпи трескав период. Вдигнати бяха паважите в центъра и на много места из града. И под тях едно под друго се появяваха останките на средновековна, на античиа София, следите на тракийското селище. За няколко години само за миналото на София се натрупаха много нови данни. Те са от неоценимо значение за историята на града.

Едно от най-важните нови открития е установяването на останки от тракийското селище в обсега на днешния център, под основите на хотел «Балкан» и на ЦУМ. Откритите стени показват, че днешният център на София е същевременно и люлката на града, мястото, гдето е създадено тракийското селище. Край неговите стени бяха намерени късове от характерни тракийски глинени съдове и бронзови накити. Те показват, че селището е съществувало тук още в 7 в. пр. н. е.

Известно е, че в околността на София — при Курило, Илиянци, Кремиковци и другаде са открити следи от живота на човека от неолита. Напоследък обаче неолитно селище се откри за пръв път в чертата на града. В района на студентския квартал изкопите за строеж се натъкнаха на останки от жилища, изградени от омазани с глина колове, замазки на огнища и разнообразни лепени на ръка глинени съдове. Обследването на мястото показва, че тук имаме една селищна могила, разположена на терасата край левия бряг на Слатинската река. Селището е заемало твърде обширно място. То е засега най-старото поселение в София — от III-то хилядолетие преди н. е.

Особено много нови данни дадоха последните археологически проучвания за Сердика — за времето от затвърдяването на римската власт тук (I в. на н. е.) до идването на славяните (VI — VII вв.). Установени бяха две от главните порти на града, досега неизвестни. Източният изход се е намирал пред западната фасада на Партийния дом, на ларгото. Северният бе открит под платното на бул. «Г. Димитров», пред халите. Отбранителни кули са фланкирали и двата входа. При различни строежи бе проследена на много места и самата крепостна стена. На доста голямо разстояние и запазена на значителна височина се откри тя при строежа на М-вото на електрификацията край ул. «Леге» и под сградата на Плановата комисия.

Един от най-важните от всички открити до сега пунктове е североизточният ъгъл на крепостта с кръгла кула на ул. «Сердика» и «Искър». Тук се установяват различните периоди на градеж и преустройство. Добре личи тухленият пояс, с който е

Вляво — Глава на Аполон, намерена в София. Позлатен бронз — 3-ти век

Националната художествена галерия

опасана отвън стената и кулата — вероятно по времето на Юстинияна (VI в.), когато и Сердика, както други градове, е била наново укрепена за отбрана срещу нашествията на авари и славяни. Открит бе страничен изход от кулата, следи от стълби, а край вътрешната страна — помещения за охраната. Североизточният ъгъл на сердикийската крепост е засега и единствената част от нея, която се запазва на открито.

Най-значителната новооткрита част по северното протежение на стената е триъгълната кула на ъгъла на ул. «Екзарх Йосиф» и бул. «Г. Димитров.» Тази интересна старина ще бъде запазена в подземна зала на Музея за история на София. По-слабо проучена остава западната стена. Част от нея бе открита на бул. «Стамболийски» и «Лавеле». При прокарването на топлопровода през градинката на ул. «Калоян» и «Алабинска» бе проследена на известно разстояние южната стена на крепостта.

Така в последните няколко години бяха отбелязани сигурни и добре проучени места, които служат за опорни точки за възстановяване общия план на сердикийската крепост.

Друго важно постижение за последните археологически проучвания е установяването на схемата на уличната мрежа, типична за римската градоустройствена система. Прави улици, чиято ширина се движи между 3.50 и 6 м., прорязват града в две посоки — изток-запад и север-юг. Настилката е от дебели каменни плочи с неправилна многоъгълна форма. Каменни блокове образуват бордюрите. Под настилката в средата на улицата е иззидан канал. От двете страни на канала минават водопроводи от глинени търби, споени със здрав хоросан. Многобройните разклонения на водопроводната мрежа говорят за отлично устроеното водоснабдяване на Сердика. То е било една от важните грижи на градската управа.

Много интересно е сведението, което дава един надпис върху колонка, намерена при изкопите за М-вото на електрификацията, близо до каменни водопроводни съоръжения. В него се съобщава, че сердикийският водопровод е бил поправен при Тиберий Константин (578—582 г.) със средства на императора.

Както е известно, в пространството, заградено от крепостната стена — приблизително от «Екз. Йосиф» до «Алабин» и от «Леге»—«Сердика» до «Лавеле» — градът е бил гъсто застроен. Затова и всеки по-дълбок изкоп се натъква на развалините на сгради. За съжаление не винаги откритите стени могат да се проследят и изследват изцяло, да се установи планът и предназначението на сградата. Все пак от последните проучвания ние вече знаем някои от по-значителните обществени сгради. На първо място това е булевтерионът, който можа изцяло да се открие под хотел «Балкан». Квадрат, в който е вписан полукръгъл амфитеатър, върху чиито радиални подпори е имало каменни седалища — така изглежда заседателната зала на градския съвет на Сердика.

Пак при строежа на хотела се откриха неизвестни досега части на най-добре запазената в България римска постройка от IV в. — така наричаната днес църква «Св. Георги». Пред едно овално предверие с колонада и кръстовиден вестибюл се влиза в самата ротонда. На известното от по-рано южно отделение се откри съответствуващо северно. По този начин се допълни симетричният много интересен план на този забележителен паметник, с който столицата може да се гордее.

Източно от «Св. Георги», са запазени стените на друга антична сграда, която, както и «Св. Георги», заема един градски блок, а същевременно щастливо попада между съвременните алеи. Със своя октогонален център и просторен вестибюл с ниши в стените, тя представлява рядък паметник на римската архитектура. През ранно-християнската епоха и тя, както и «Св. Георги» е била обърната в църква. Но първоначално е имала светски характер.

Още по на изток, под аркадата на М-вото на електрификацията, покрай крепостната стена, се откриха основите на дълга 30 м. постройка, за която се предполага, че е някакво казармено помещение. Две други големи сгради, които не можаха да се проучат добре, се откриха под М-вото на електрификацията към ларгото и под М-вото на тежката промишленост.

Безспорно една от най-интересните сгради на Сердика ще да е била банята. Със своите многобройни отделения тя е заемала твърде голямплощ. Намирала се е близо до днешната минерална баня. Части от отоплителната ѝ инсталация — хипокауст — се откриха пред северния вход на

Държавната библиотека „Васил Коларов“

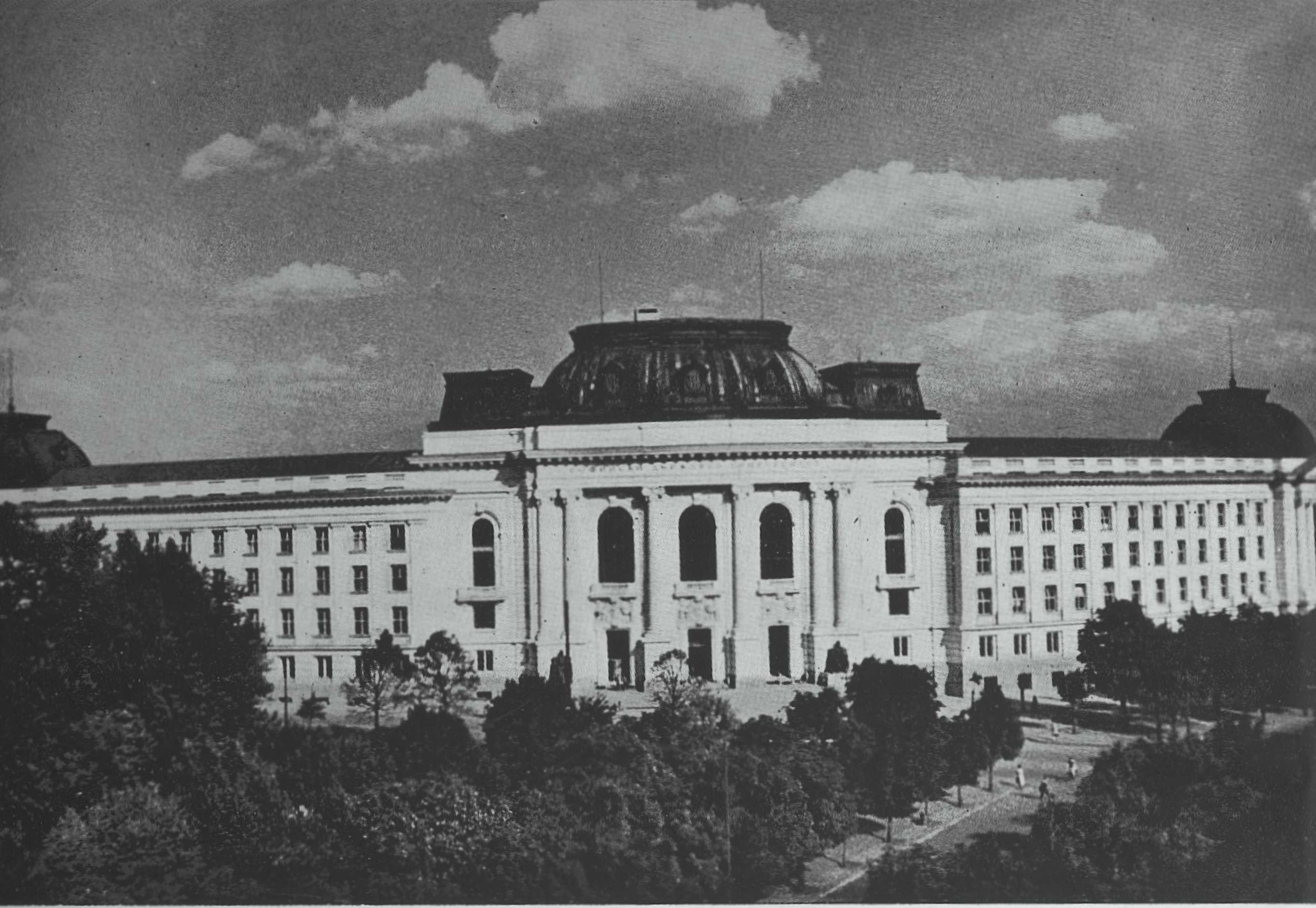

Софийският държавен университет

ЦУМ. Недалеч от това място, при последното каптиране на минералните води, се установи и римският каптаж.

От направения дотук преглед на по-важните открити напоследък римски сгради и като се имат предвид известните от по-рано — голямата представителна сграда под пл. «Ленин», гражданските базилики в западната част на града под Съдебната палата и новооткритата на «Лавеле» и «Стамболийски», се вижда, че затвореното в стените на града пространство е било застроено предимно с обществени сгради. Но и извън стените има интересни останки от античната епоха. Едно голямо светилище на Зевс Хипсистос бе открито на бул. «Г. Димитров« и «Цар» Симеон.

Известни ни са вече и няколко сердикийски църкви от раннохристиянската епоха. При строежа на Партийния дом се откри една църква от IV в., а до нея малка църквица с овален баптистерий, който вероятно е бил използван при масовите покръствания на сердикийските жители. По-късно, през V в., на тяхно място е била изградена голяма трикорабна базилика. Апсидата на друга базилика се откри при изкоп за топлопровод на на бул. «Г. Димитров» близо до «Н. Цанов». Освен тези четири църкви и превърнатите в църкви две сгради в двора на хотел «Балкан», от тази епоха е и Св. София, която се е издигала извън стените сред некропола на града. Преди няколко години на ул. «Д. х. Коцев» бе разкрита част от голяма раннохристиянска църква. Предполага се, че тук именно е заседавал прочутият Сердикийски вселенски събор през 343 г.

Споменатите нови открития попълват плана на римската Сердика. Стените на тези сгради учудват и днес със своя солиден градеж, с отлично изпечената тухла и здрав хоросан. Но те са оголени от своята великолепна украса. Мраморни облицовъчни плочи, капители с изящни акантови листа, архитрави с разнообразна украса, стройни колони са създавали красотата и блясъка на тези сгради. Колко много от тази богата украса е било безжалостно унищожено в турските варници, натрошено и изсипано в пълнежа на дебелите зидове на джамии и кервансараи! До нас достига като по чудо оцелялото, за да загатне за величието на «блестящия град на сердите».

Ако останките от архитектурата на града възкресяват неговия външен облик, хиляди дребни предмети, потънали в напластяванията на вековете, ни говорят за ежедневието му, за бита на неговите жители. При разкопките се намериха разнообразни глинени съдове — амфори и кани за вода, вино и дървено масло, късове от големи долиуми за зърнени храни, изящни чашки, късове от известната луксозна римска керамика със щампована украса, наречена terra sigillata, лампи. Повечето от намерените съдове са наверно работени тук. Днешните тухларници в кв. «Лозенец» се намират на същото място, където още преди векове са се произвеждали тухли, керемиди и съдове за нуждите на римския град. За някои местни производства говорят и находките на тежести за стан, прешлени за вретена, занаятчийски инструменти. На 6 м дълбочина до един зид бе намерена мистрия, на друго място — отвес, изпуснати от ръката на незнайни строители. Различни монети, между които и сечени в Сердика, помагат да се датират находките и говорят за оживено монетно обръщение тук.

Много по-оскъдни са останките от средновековния град, от времето, когато млад народ населил старата прославена Сердика, нарекъл я със славянското име Средец и я превърнал в здрава своя крепост срещу усилията на Византия да сломи българската държава. Но и за тази епоха, археологическите проучвания през последните години дадоха ценен материал. При новооткритата североизточна кула ясно личат поправките на стените, направени в българско време, когато крепостта е била защищавана от «едри мустакати» «веселяци» мъже, както ги нарича Лала Шахин. Караулните помещения край стената също са били използвани през това време. За това свидетелствуват късовете от характерни български съдове от IX—X вв. Тези прости домашни гърнета, на чието дъно често личи знакът на занаятчията, са първите следи от живота на нашите прадеди в този град.

Но с време Средец се превръща в голям икономически и културен център. Находките говорят вече за един по-изтънчен градски бит. Освен обикновените домашни гърнета от времето на Втората българска държава се откриха и художествени трапезни съдове. Изкусната ръка на българския грънчар е покрила простата глинена паница с тънко врязани орнаменти — птици и цветя, сложни геометрични комбинации, заляла ги е със цветни глечи. Техните пъстри цветове и майсторска рисунка и днес радват окото.

В средновековните пластове на София се откриха и останки от други производства — железни крици, които говорят за развито железодобиване и железарство, каменарски и дърводелски инструменти, земеделски сечива — лемежи, мотики, сърпове, които показват, че една част от градското население се е занимавало с обработване на земята. В развалините на една сграда се намери голямо количество овъглено жито. Интересни са и находките, свързани със златарството, което остава един от цветущите занаяти на София и през епохата на турското робство — четири еднакви сребърни гривни с гранулация и филигран и много други накитни предмети, почти за топене на скъпи метали, миниатюрни златарски везни и др.

Последните археологически открития помогнаха да се изяснят отделни страни от бита на средновековна София, но в градоустройствено отношение тя остава все още много слабо проучена. Има основания да се предполага, че някои от античните улици са били използвани до късно. Върху насипа на една такава улица бяха намерени 10 сребърни монети от Иван Александър. Край същата улица, в тази ѝ част, която е запазена в двора на хотел «Балкан», е изградено през средновековието жилище, единственото запазено в София от това време. Стените му са украсени с вградени антични колонки, малки ниши и фигури от тухли. От обществените сгради до днес съществува строената в края на XIV в. църква на ларгото — Св. Петка Самарджийска. Това е всичко, което ни е

Българската академия на науките

останало от времето, когато по думите на патриарх Евтимий градът е бил «един от славните и забележителни в европейските предели».

Много нови неща се установиха и за устройството и материалната култура на София през епохата на робството. При строежа на центъра бяха открити части от три големи турски хана — Чохаджийския, Безистена и Буюк хан. Чохаджийският хан се откри между бившата ул. «Търговска» и «Сердика». Тук са отсядали богати чуждоземни търговци. До една от стените бе открито съкровище от няколко килограма сребърни западноевропейски и турски монети. Безистенът се намираше от другата страна на бившата ул. «Търговска». Развалините на Буюк хан със засводени подземия се откриха при изкопите за ЦУМ. Около тези сгради са пръснати подземни правоъгълни помещения, в чиито яки стени са били укривани скъпи стоки.

Един гъсто застроен жилищен квартал от XVI—XVIII вв. се разкри в двора на хотел «Балкан». Къщите са били толкова близо една до друга, че между тях едва е имало място за минаване. До ю. з. ъгъл на Св. Георги се откриха основите на минарето, строено през XVI в., когато църквата е била обърната в джамия. Основите на цяла редица дюкянчета бяха проследени при изкопите за топлопровод на бул. «Г. Димитров», срещу ЦУМ. Близо до тях се откриха две малки църкви от време на робството. Едната още в турско време е била обърната в работилница. По стените на другата имаше добре запазени стенописи от XVI—XVII вв. Около двете църкви имаше некропол.

Между битовите материали от тази епоха голям интерес представляват находките от импортен източен фаянс от XVI—XVII вв. Върху късовете от блюда, кани и купи времето не е затъмнило мекия блясък на прозрачната глеч, под която в цветя и арабески с неподражаемо майсторство са съчетани кобалтово и тюркоазено синьо, виолетово и гълъбово.

Тези находки говорят същевременно за лукса, с който са се заобикаляли турските феодали в бейлербейската столица.

Наред с тях разкопките ни поднасят и голямо разнообразие от глинени съдове за домашните нужди на населението. Една от най-честите находки са глинените лули и филджаните, предмети неделими от турския бит. И за тази епоха археологическите материали дават сведения за някои занаяти — железарство, златарство, обущарство, шивачество и др.

Резултатите от археологическите разкопки през годините на социалистическото преустройство на София още не са публикувани. Задълбоченото проучване на получените данни ще разкрие нови страници от многовековния живот на града и ще подпомогне създаването на цялостна история на София. Паметниците на нейното минало, които ще останат да съществуват, са много малко. Толкова по-важна е задачата да се изследват грижливо всички терени, които предстои да се застроят. Защото основите на новите сгради често прорязват до дъно хилядолетните напластявания на града. Бетонът и асфалтът още веднаж ще се сключат над онова, което е оцеляло в земята, ще запечатат, а може би и ще унищожат следите на миналото. Народната власт предвидливо създаде законоположения, които осигуряват археологическите проучвания на обектите на строителството. Затова и новите неоценими по своята важност сведения за миналото на София идват именно успоредно с нейното социалистическо преустройство.

Самолетна снимка на София — поглед към център

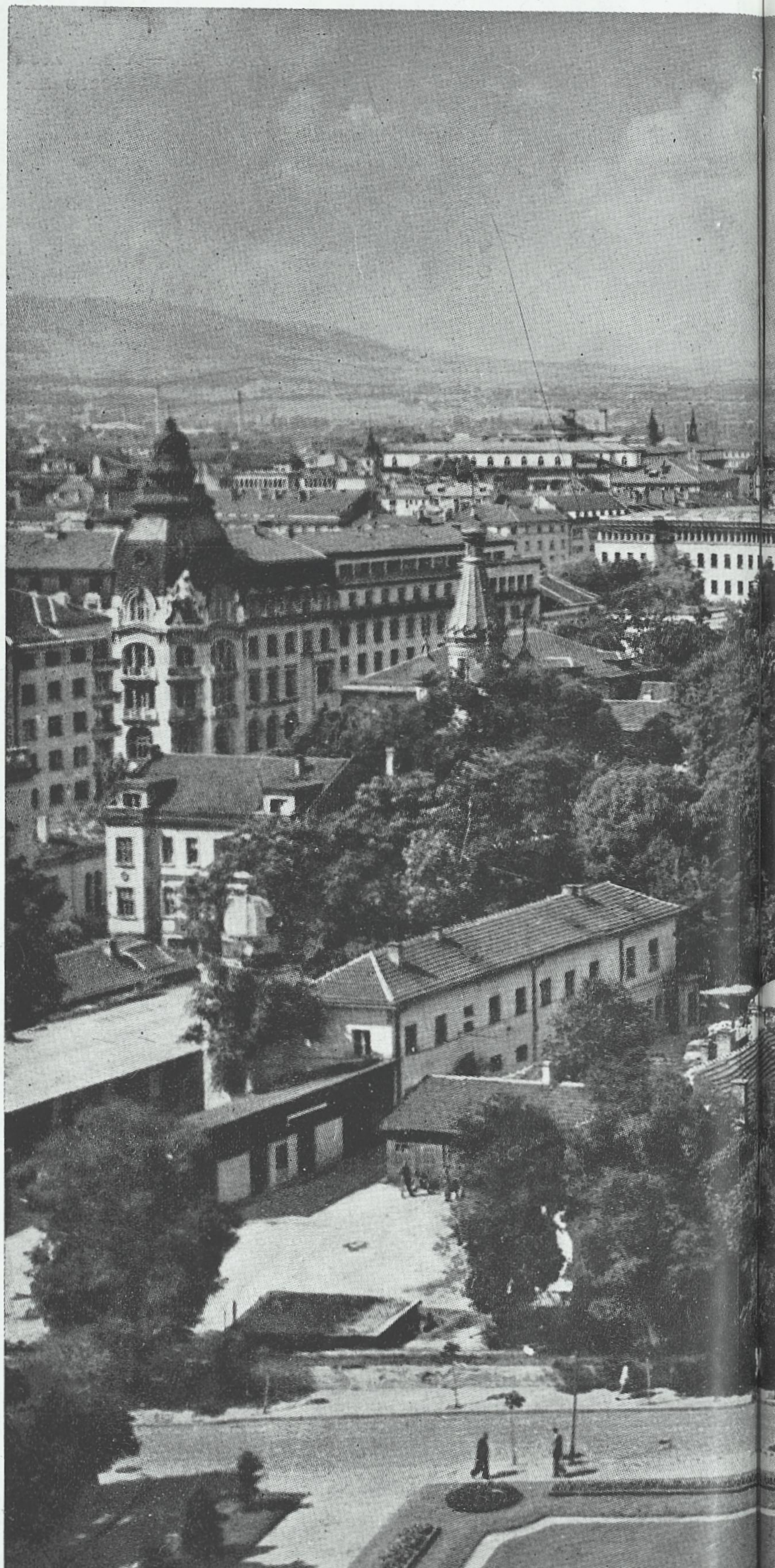

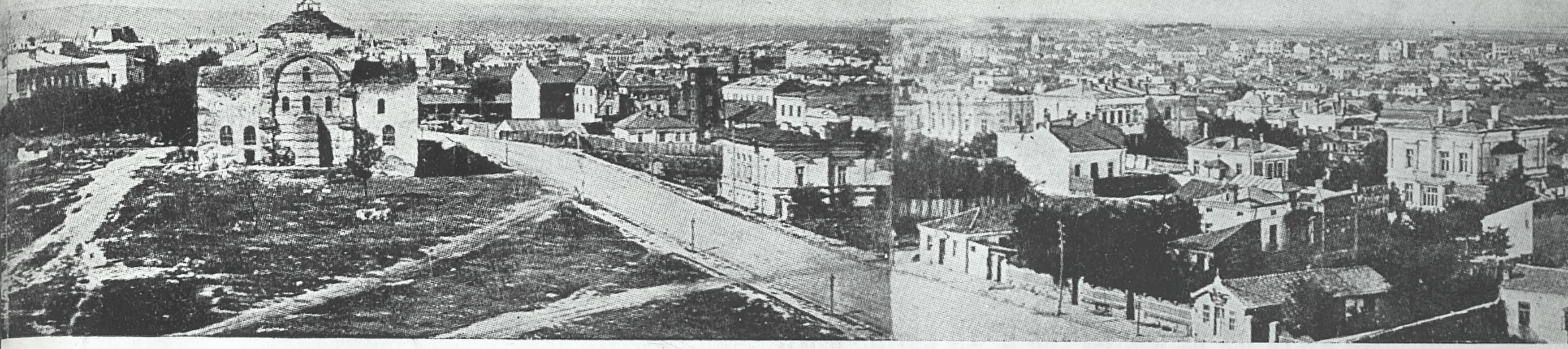

Стара София — поглед към църквата „Света София“

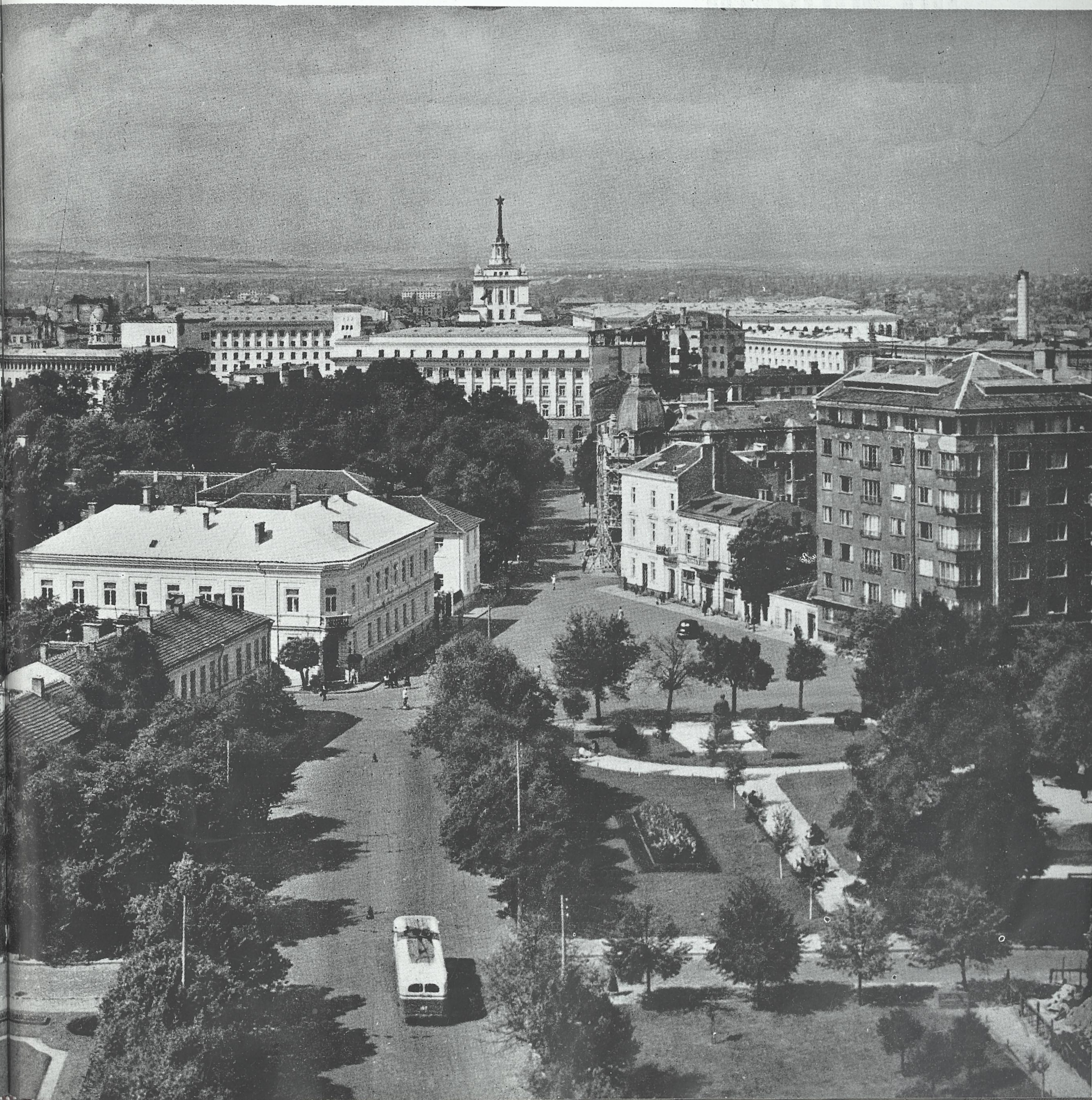

останало от времето, когато по думите на патриарх Евтимий градът е бил «един от славните и забележителни в европейските предели».

Много нови неща се установиха и за устройството и материалната култура на София през епохата на робството. При строежа на центъра бяха открити части от три големи турски хана — Чохаджийския, Безистена и Буюк хан. Чохаджийският хан се откри между бившата ул. «Търговска» и «Сердика». Тук са отсядали богати чуждоземни търговци. До една от стените бе открито съкровище от няколко килограма сребърни западноевропейски и турски монети. Безистенът се намираше от другата страна на бившата ул. «Търговска». Развалините на Буюк хан със засводени подземия се откриха при изкопите за ЦУМ. Около тези сгради са пръснати подземни правоъгълни помещения, в чиито яки стени са били укривани скъпи стоки.

Един гъсто застроен жилищен квартал от XVI—XVIII вв. се разкри в двора на хотел «Балкан». Къщите са били толкова близо една до друга, че между тях едва е имало място за минаване. До ю. з. ъгъл на Св. Георги се откриха основите на минарето, строено през XVI в., когато църквата е била обърната в джамия. Основите на цяла редица дюкянчета бяха проследени при изкопите за топлопровод на бул. «Г. Димитров», срещу ЦУМ. Близо до тях се откриха две малки църкви от време на робството. Едната още в турско време е била обърната в работилница. По стените на другата имаше добре запазени стенописи от XVI—XVII вв. Около двете църкви имаше некропол.

Между битовите материали от тази епоха голям интерес представляват находките от импортен източен фаянс от XVI—XVII вв. Върху късовете от блюда, кани и купи времето не е затъмнило мекия блясък на прозрачната глеч, под която в цветя и арабески с неподражаемо майсторство са съчетани кобалтово и тюркоазено синьо, виолетово и гълъбово.

Тези находки говорят същевременно за лукса, с който са се заобикаляли турските феодали в бейлербейската столица.

Наред с тях разкопките ни поднасят и голямо разнообразие от глинени съдове за домашните нужди на населението. Една от най-честите находки са глинените лули и филджаните, предмети неделими от турския бит. И за тази епоха археологическите материали дават сведения за някои занаяти — железарство, златарство, обущарство, шивачество и др.

Резултатите от археологическите разкопки през годините на социалистическото преустройство на София още не са публикувани. Задълбоченото проучване на получените данни ще разкрие нови страници от многовековния живот на града и ще подпомогне създаването на цялостна история на София. Паметниците на нейното минало, които ще останат да съществуват, са много малко. Толкова по-важна е задачата да се изследват грижливо всички терени, които предстои да се застроят. Защото основите на новите сгради често прорязват до дъно хилядолетните напластявания на града. Бетонът и асфалтът още веднаж ще се сключат над онова, което е оцеляло в земята, ще запечатат, а може би и ще унищожат следите на миналото. Народната власт предвидливо създаде законоположения, които осигуряват археологическите проучвания на обектите на строителството. Затова и новите неоценими по своята важност сведения за миналото на София идват именно успоредно с нейното социалистическо преустройство.

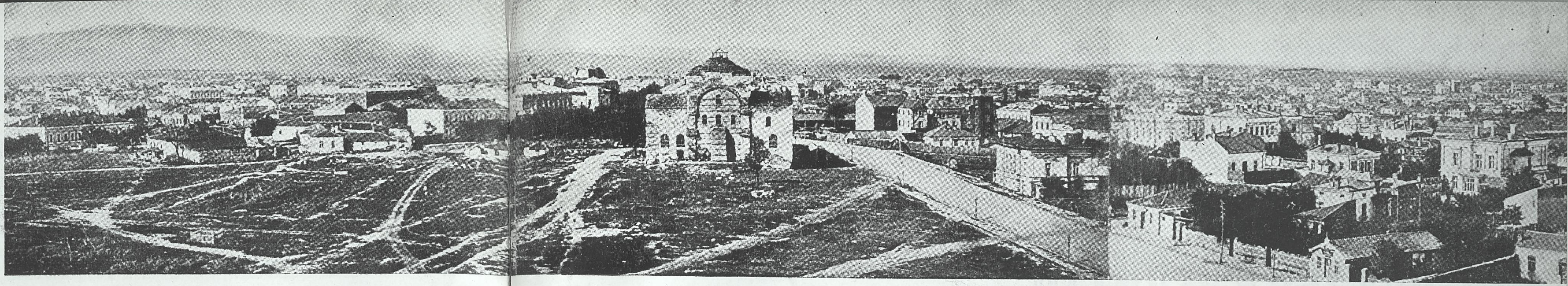

Стара София — поглед към църквата „Света София"

Самолетна снимка на София — поглед към център

ОСВОБОЖДЕНИЕТО НА СОФИЯ

Исторически очерк

СТЕФАН ДИЧЕВ

С падането на Плевен и пленяването на четиридесет хилядната османова армия, пред руското командуване се поставя с цялата си сложност въпросът : какво да се предприеме по-нататък. Защото положението наистина изисква хладнокръвно и прозорливо решение. От една страна започва зима, както се очертава — тежка и мразовита зима ; а за изтощените от продължителни походи армии няма нито зимно облекло, нито ботуши, нито продоволствие и боеприпаси. От друга страна Горчаковата дипломация все по-уверено донася, че отдавна търсеното от Англия споразумение с Австро-Унгария е на път да се осъществи ; военните приготовления и във двете заинтересовани държави били в пълен ход — в първите месеци на пролетта те щели да се намесят на страната на битата и агонизираща Турция.

При това положение на главното командуване става ясно, че всяко забавяне и отлагане може да донесе неподозирани усложнения. Войната трябва да се доведе до своя логически завършек още през зимата на 1877—78. Само така подозрителна и завистлива Европа ще бъде поставена пред свършен факт.

И ето че главното командуване изработва своя план — по-право инициативата за този план има началникът на западния отряд генерал-адютант Йосиф Владимирович Гурко, защото, както се вижда от донесенията, генерал Радецки се колебае и смята преминаването на планината зиме за рисковано, дори съмнително предприятие. Гурко напротив настоява това преминаване да стане час по-скоро. По тоя начин, макар и с величайши трудности, той иска да постигне три успеха : да осигури на руските войски решителен стратегически успех ; да избави войниците от продължително и мъчително бивакуване зиме в планината ; найсетне да спаси българското население отвъд Балкана от пожарищата и кървавите ужаси, на които го подлага освирепелият и фанатизиран от войната башибозук.

И така, планът е изработен. Използувайки превъзходството на силите, дошло от освободилите се при Плевен дивизии, руската армия ще форсира Балкана от Араба-конак до Шипка. Пръв ще премине отрядът на Гурко. При това, предполага се, че движението на неговите войски ще привлече турските сили към Пловдив и София, т. е. ще облекчи съпротивата по посока на главната цел : Шипка—Одрин. Втори етап в настъплението е оня, при който отрядите на Гурко и Радецки ще тръгнат към Одрин—Цариград ; но за него своевременно ще да се мисли.

*

Още докато агонизира Плевен, по съветите на своите английски приятели, турското командуване решава да превърне София в главна опора на своя нов, отбранителен план. Всички географски и стратегически изисквания са на лице. Обаче този път то няма да допусне грешките при Плевен. Командуването снабдява града със огромно количество муниции, със запаси от храни, облекло и гориво, които биха стигнали на защитниците му за цяла година. Сега отбраната не е разположена на крайградските редути, не, тук тя е изнесена километри далече, по заледените северни склонове на Балкана, дето четиридесет и пет пехотни табора и десетки оръдия превръщат единствения проход Арабаконак в непроходима и непревзимаема крепост. Други тридесет табора са съсредоточени в София и Софийско. И още шестдесет табора добре обучена и опитна в боевете войска иде със железницата от Цариград. За командир на тая огромна отбрана е назначен генерал Шакир паша. И какво съвпадение ! Защото не е ли тоя бързо пораснал в службата генерал Шакир-паша, оня същият майор Шакир-бей, който преди пет години осъди в София Левски на смърт ? Сега тази София не е само символ на диво господство и на жестока власт ; сега за турското командуване тя е последна надежда, несигурна измамна надежда, че руската лавина ще бъде задържана, че ще бъде спрян, или най-малкото — забавен ходът на историята.

*

Гурковият план за преминаване на Балкана е гениален по своята простота. Безсмислено е да се атакуват здраво укрепените арабаконашки позиции. Те трябва да бъдат обходени, ударени във фланг и тил. Само така може да се разчита на бърза победа ; и жертвите ще бъдат десетократно по-малобройни.

Да се обходи арабаконашката позиция !

Но по какви пътища ? Защото на съществуващите карти е обозначено само шосето от Арабаконак за София. Дни наред генерал Гурко лично обхожда позициите, а с него върви и цял щаб от специално подготвени офицери. Те събират от местното българско население сведения за проходимостта на планината, разучават разположението на противника. И ето, в резултат намерени са най-сетне търсените пътища ! Но може ли да бъдат наречени пътища тези кози пътеки !

Първата от тях (изследвана от генералщабния подполковник Пузиревски) започва недалеч от селото Врачеш. Открита за неприятеля поради голия склон, тя минава в тила на турската лютиковска позиция, вие се покрай леглото на малък ручей, после по остро завършваща височина, през гъста гора излиза на гол, лишен от растителност превал. Това е върхът Мургаш или Умургач, както го наричат тогава.Почвата до тук е камениста, наклонът необичайно крут, на места стигащ до 45°. Никакви значителни подобрения не могат да бъдат направени, още по-малко може да се помисли, че по тези сипеи и чуки ще мине артилерия или дори конница. Южният склон е също така непригоден, каменист. Две разклонения на пътеката извеждат в Жилява и Потоп, а оттам се ширва Софийското поле.

Вторият път (изследван от генералщабния подполковник Ставровски) също започва недалеч от с. Врачеш. Той се отклаӈя в дясно от Арабоконашкото шосе, и като дърварска пътека, все през гори и скатове, стига предела и от там се спуска към с. Чурек. Сравнен с първия път, той има предимството, че е скрит в гори, както и това, че почвата, макар и на места камениста, по-лесно може да бъде изравнена и пригодена за движението на войските. От друга страна обаче отвъдният, южен склон на планината, тук е много по-стръмен и това може да се окаже фатално, особено при извозването на оръдията.

Третият път (изследван от генералщабния капитан Протопопов) води от Етрополе през Баба-планина към с. Буново. Сравнен с първите два, той е най-удобният и не изисква предварителни подобрения. Едничкият му недостатък е, че Баба-планина е съвършено гола. При отсъствие на мъгли, от турските позиции на върха Шиндарник би се видяло всяко придвижване на руските войски, следователно те ще трябва да напредват под обстрела на десетки оръдия.

Съществува и четвърти път от Етрополе към Златица, но той е известен, заварден е от турците, а е и твърде настрани от главната цел на Гурковата стратегия — Софийското поле, София.

*

И така, по тези кози и дърварски пътеки, тук и там поразширени, подравнени от пионерите, трябва да минат гвардейските и пехотни дивизии — всичко 81 батальона, 48 ескадрона и стотни, 166 пехотни и конни оръдия. Една част от тях, под командуването на стария генерал лейтенант Криденер, със цел да заблуди и задържи Шакир-паша, остава да демонстрира срещу укрепленията при Араба-конак-Шиндарник ; другата, по-голямата част, разделена на три колони, се отправя в обходен марш към тила на турците. Действията ще се развият на една дължина от около 40—45 километра, т. е. между върха Мургаш и Златишкия проход.

Рано сутринта на 13 декември (ст. ст.) войските от авангарда на главната колона (авангардът се командува от енергичния генерал-майор Отон Егорович Раух) напускат селото Врачеш, дето е щабът на колоната, и по арабаконашкото шосе се отправят към оная дърварска пътека, която извежда при селото Чурек. След тях се проточва първият ешалон под командата на генерал-майор Курлов, и вторият ешалон на генерал-майор Философов. Общата команда на тая главна, централна колона е възложена на темпераментния и безстрашен генерал-лейтенант Василий Василиевич Каталей. С колоната е и командирът на отряда генерал-лейтенант Гурко, придружен от своя щаб.

Утрото е мразовито, мъгливо. Студът стига минус осемнадесет градуса. А в планината — двадесет, двадесет и два. Предният ден снегът се е размразил, но през нощта земята отново се е сковала. Сега склонът е заледен, блести като огледало. Войниците се плъзгат, падат, стават. В началото това предизвиква смях. Но отзад напират ротите, тясната пътека става все по-стръмна. В мъглата предметите изчезват, дървета и скали призрачно се изпречват. Бавно, мъчително се движи дългата верига от оръдия и сандъци със снаряди, раздават се ободрителни викове, коне пръхтят, дърпат се, падат ; някой стон, някой вик на струполил се в урвата войник. . . После пак се чува : раз, два, три — тегли ! — и хората напират колкото могат, но се хлъзгат, падат и оръдието едва се придвижва метър напред. Заедно с воя на вятъра и цвиленето на конете, тихо, монотонно се носи подхванатата от хиляди гърла руска песен — меланхолична или уверена, или бавна, или весела — песен, в която е диханието на народната душа ; която и в Русия, и сред тия диви балкански чуки съпътствуват трудностите, страданията, победите на руския човек.

Между това времето минава. Става обяд. Хората премръзнали, гладни, изтощени. Иде заповед да спрат. Но огън е забранено да се пали.Няма чай. А и да седнеш, да легнеш, — все на сняг, на студено. Потта по гърба замръзва. По-добре да се стои прав, или да се върви. Да, да се върви е най-добре. Слава богу, че иде заповед ! . . . И ротите, батальоните, полковете пак тръгват. Размърдват се оръдията, сандъците със снаряди, хората се впрягат наред с животните. Раз, два, три — тегли ! . . . И пак се подхваща ритмичната песен, прекъсвана само от заповедта на някой адютант или от острия вик на войник, който се свлича в урвата. . .

*

В диспозицията, която Гурко издава в надвечерието на похода, се казва, че командуваният от генерал Раух авангард ще излезе сутринта на 13 декември от Врачеш, и като превали билото на Балкана, същия ден вечерта ще стигне селото Чурек. Следователно, предполага се, че преходът през планината ще трае само един ден и че още един ден ще е достатъчен да се излезе на Софийското шосе и да се отреже пътя на Шакировия отряд за отстъпление към София.

Ала ето вече втори ден, а преображенци, измайловци, козловци и казаците от Кавказката бригада са все още на северния склон ! Поледицата, и към нея мъглата, студът, вятърът, урвите — всичко се е сдружило в едно страховито и мъчително препятствие, така че едва вечерта на 14 декември двете предни оръдия с две роти от Козловския полк успяват да достигнат най-сетне превала. Но какво ги очаква тук — още по-големи изпитания, още по-героични страдания ! Вятърът се е превърнал в

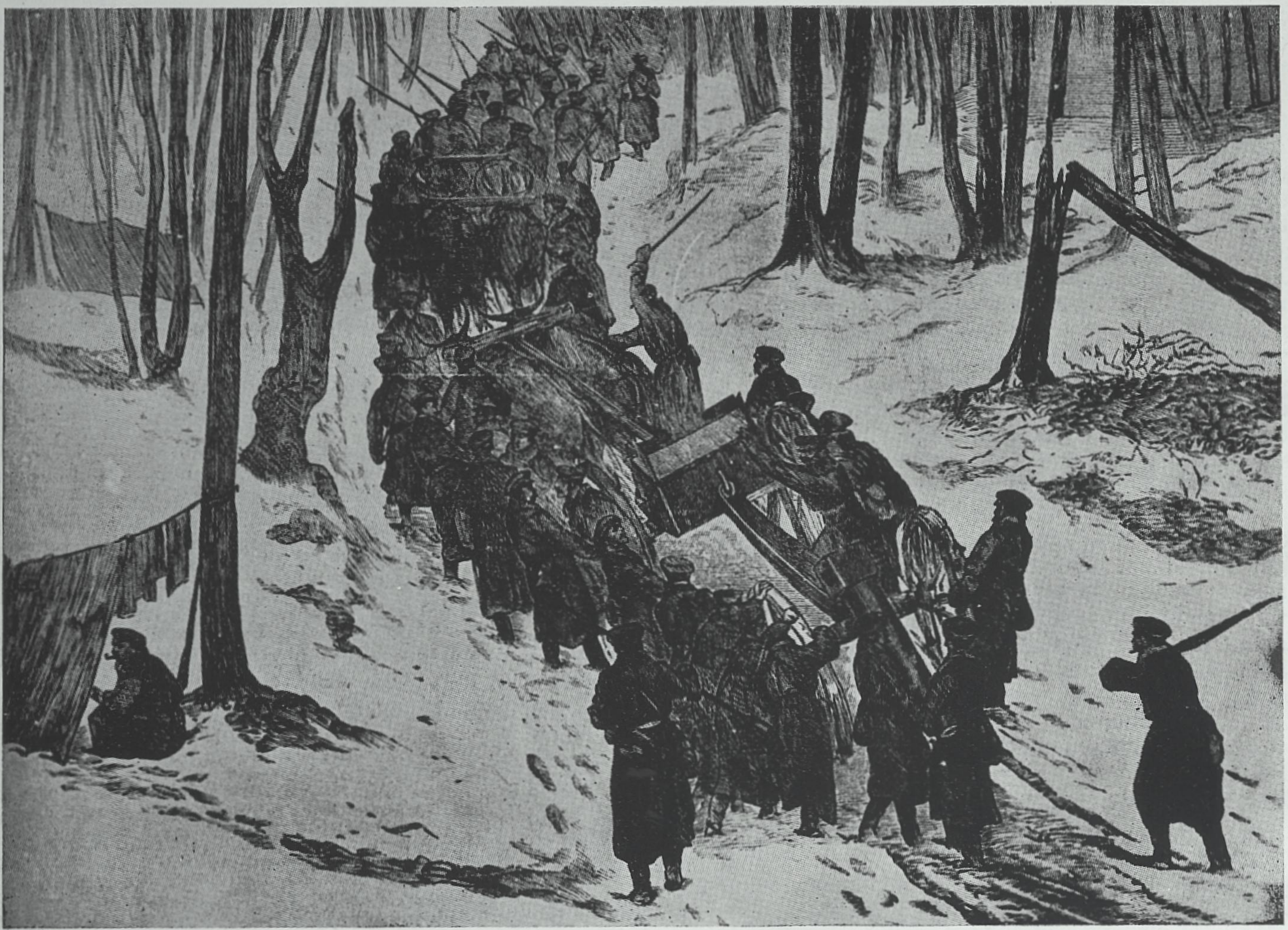

Руски войски преминават през Балкана — гравюра

ужасна виелица ; дребен сняг шиба лицата и прониква в отворите на дрехите. Плещите се огъват от тежестта на оръжието, нозете горят от пътя, гладът е мъчение. . А при това предстои най-трудния, най-опасния дял от целия поход : смъкването на оръдията. Защото склонът на юг е така стръмен и заледен, че е невъзможно да се мисли за коне или биволи. Войниците вземат тежките оръдия на ръце. Крачка по крачка, бавно те се свличат надолу. Пръстите премръзват, нозете се огъват, виелицата зашеметява. Падналите биват заменени от други, по-бодри. Скалите служат за опора, редките крайпътни стволове за спирачки. Но ето че идат места, дето няма ни издатини, ни скали, ни пънове. Гол, стръмен скат, покрит със ледена кора. Тук едничка опора си остават хората — впрегнати във въжета и ремъци ; и достатъчно е да загубят за миг сили или някое от колелетата да хлътне в преспа, и тогава целия товар се устремява надолу, оръдието лети и се търкаля, повлича след себе си хората или пък помита ония, които не успяват да отскочат встрани. . .

Но както всичко и това има край. След толкова премеждия, най-предните части се свличат в селото Чурек. С тях е Гурко, скоро пристига и Раух. Те разузнават дефилето. То все повече се разширява на юг. На дясно са селата Потоп и Елешница. На там ще се отправи козловският полк. Кавказката казашка бригада ще се насочи към Горно-Комарци, със задача да пресече пътя на Шакировото отстъпление. А най-старият и най-славният от руските гвардейски полкове, Преображенският, ще се насочи право към шосето за София.

*

И тъй, авангардът на главната колона преминава незабелязано Врачешко-Чурешкия проход, а след него преминават и главните сили под командуването на Каталей. Подобна е съдбата и на дясната колона, която под началството на генерал Веляминов се движи по пътеката, що извива край лютиковските позиции и през Мургаш слиза в Софийското поле. Но какво става с колоната на Дандевил ? Защо не се задава и тя ? Защо не прекъсва пътя на панически отстъпващата от Арабаконак Шакирова армия ?

Син на французин, останал след войната през 1812 г. да живее в Русия, генерал-майор Виктор Дезидериевич Дандевил е способен и деятелен командир. Той предвижда трудностите, с които има да се срещне повереният му не особено многоброен отряд (малко повече от пет хиляди човека), и за това своевременно потърсва съдействието на местното население. За тая цел в Етрополе е издадена прокламация :

«Българи ! На нас ни предстои да направим последен напън срещу турците и да преминем балканите, дето те не ще могат да се задържат. Вие трябва да ни помогнете да превозим оръдията, да пренесем снарядите и сухарите през планината. Ще бъде заплатено на всички — но главната ваша награда ще бъде избавлението ви навеки от турците. За вас сега е трудно, но за русите е още по-трудно ;

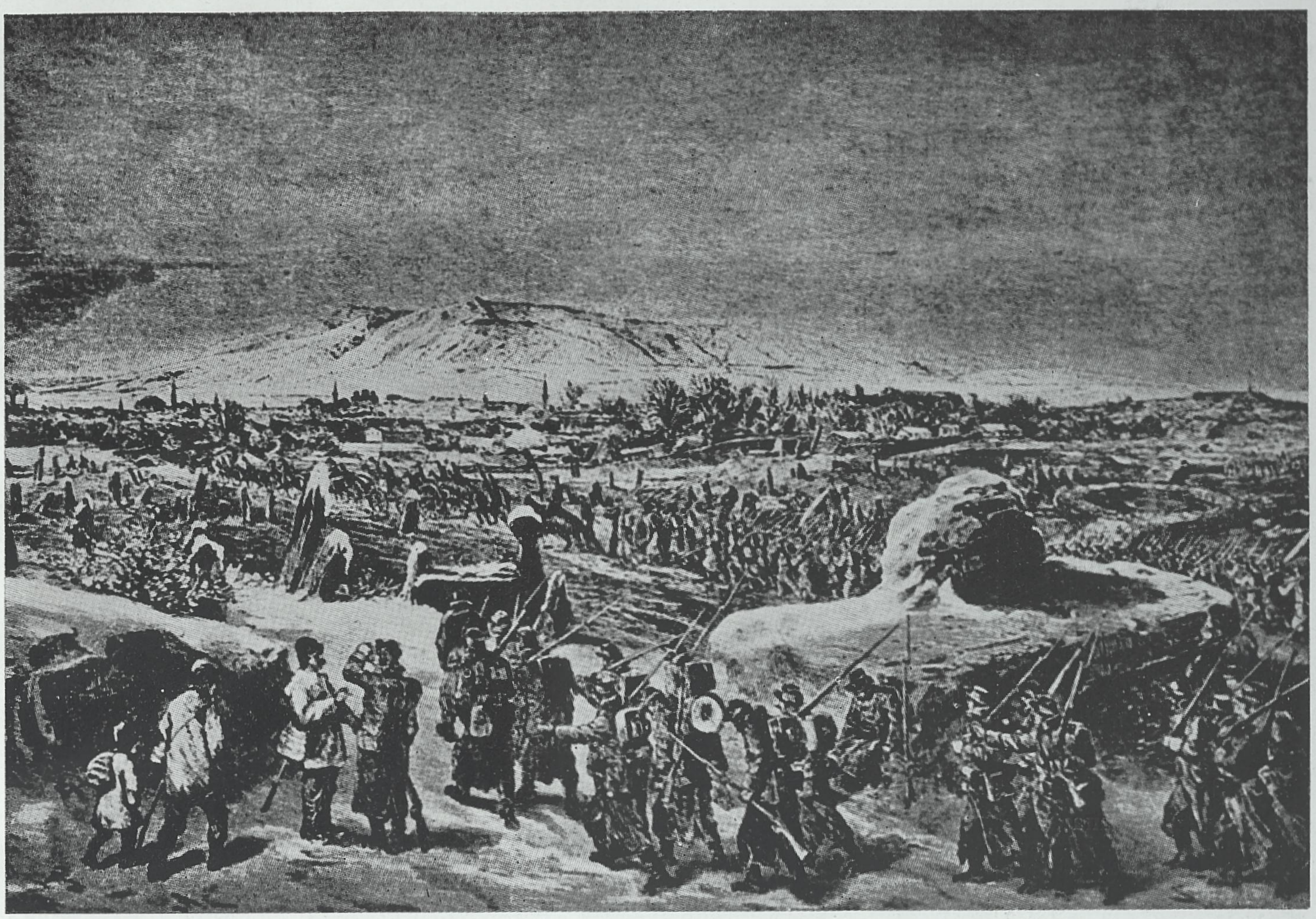

Войските на ген. Гурко на път за София — гравюра

те за ваша полза страдат, а вие — за собствена. Ще мине тежкото време и ще бъдете благодарни на бога!»

Тая прокламация дава обилни резултати. Само във два дни се събират 720 българи с лопати и мотики ; също така, поставени са на разположение на руснаците дванадесет чифта волове, впрегнати в шейни, и още четиридесет издръжливи планински коне, снабдени със самари. Всичко това показва по-добра организация, отколкото при другите две колони ; то предвещава и по-леко преминаване.

Но колко немощни са човешките усилия във сравнение със стихиите на природата ! Само три дни по-късно, достигнала превала, колоната на Дандевил бива налетяна от такава снежна буря, каквато вероятно само очевидецът-участник в похода може да си представи. За нас е додстатъчно да прочетем записките, които командирът на Псковския полк изпраща една след друга на Дандевил, за да почувствуваме ужаса на оная величава трагедия, която се разиграва под развилнялото се небе на връх Баба. «В поверения ми полк, пише полковник Зубатов, вън от строя са вече 520 души ; от тях 170 са замръзнали. Числото им расте, а бурята не престава». Няколко часа по-късно Зубатов пише : «Във всяка рота на поверения ми полк остават не повече от по двадесетина човека. Всички замръзнали умряха. Ако до вечерта полкът не бъде оттеглен, то няма да остане никой жив».

Незапомнената снежна буря на връх Баба разстройва и възпира колоната на Дандевил. С това отстъпващата Шакирова армия се спасява от плен. Но не и от преследване. Защото предводителствуваните от Каталей войски са по петите ѝ. Едно ожесточено и образцово сражение при Ташкисен (Саранци) проваля и последния опит на Шакир паша да се задържи в Софийското поле. Армията му побягва по пътя за Пазарджик, като не пропуска, разбира се, да опожари селата, през които минава, и да избие тамошното българско население. Вижда се вече краят на балканската кампания, победата е близка, когато неочаквано руската армия претърпява нова голяма загуба : командирът на главната колона генерал-лейтенант Василий Василиевич Каталей и помощникът му генерал-майор Димитрий Александрович Философов биват убити двамата заедно из засада недалеч от селото Мирково. Разбира се, това не възпира преследването. За тая цел Гурко веднага назначава смъкналия се от Арабаконак заедно с войските си генерал Криденер. Но загубата е колкото голяма, толкова неочаквана, и тя само още повече разпалва желанието на войските да преследват неприятеля ако трябва и до Цариград.

В същото време колоната на Веляминов, подсилена от войските на генерал Раух, се отправя на запад. Там е и Гурко. Сега вече само някакви петнадесетина хиляди зле обучени и изплашени низами препречват пътя към София. Едно сражение при Горни Богров, друго при Враждебна — и тая последна преграда е разпръсната. След нечовешки усилия и героични страдания, пред победоносните Гуркови войски най-сетне стои града, към който те вече толкова дни се стремят, и който от толкова векове ги чака.

*

През това време българите в София изживяват кошмарни часове. Комендантът Осман Нури паша е хвърлил стотици хора в трите градски тъмници. Сред площадите «Куручешме», «Свети Крал» и «Баня-баши» чернеят бесилки. Нощем неосветените улици кънтят от гърмежи и писъци.

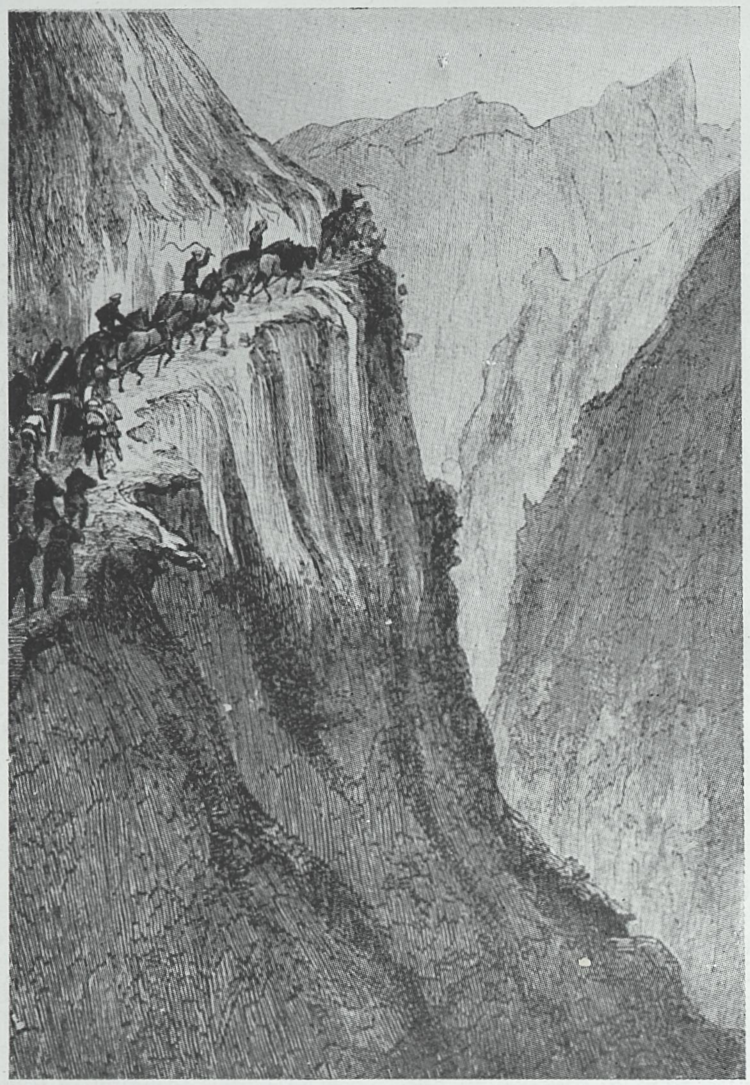

Поход на артилерийците през Балкана — гравюра

Няма ли край това страдание? Но ето: цели кервани с държавно имущество изведнъж започват да се източват по пътя за Дупница. . . Сред ужасите, с които замръкват и осъмват, в очите на българите затрептява надежда: близко са, значи, братята освободители!

Внезапно по всички чаршии и по всички домове се разнася нов тревожен слух: Осман Нури паша иска от чуждите консули да напуснат града, защото е дал заповед да бъде запален. Френският консул Леандър Леге и италианският консул Вито Позитано протестират възмутени: какво ще прави този народ без покрив, сред такава ледена зима? Не, те не ще изнесат консулствата си ; нека Осман Нури изгори и тях; Леге и Позитано ще направят достояние на целия свят дивата жестокост на турците !

Комендантът маха с ръка. Е, все едно, той и да отмени заповедта, вече не ще има сили да спре освирепелите башибозушки тълпи.

*

Пада нощ — тревожната, страховита нощ на 22 срещу 23 декември (ст. ст.). Огромни огнени кълба се вдигат от запад ; други, още по-високи от юг зачервяват небето. Българите са премалели, спотайват се, ужасът им расте — не се надмогва тъй лесно робският страх. . Но ето, някой е преминал през турските редути, някой тича от къща на къща, удря по вратите и вика : Русите са пред София ! Русите са пред София ! Утре ще влязат в града !

Тоя вик изведнъж събужда дързост и сила във всички сърца ; хората се втурват навън, събират се на тълпи, тичат в нощта, нахвърлят се върху стражата на турските военни складове, въоръжават се. . . Започва ожесточена, дива, последна кървава борба. . . Башибозуците са прогонени, пожарите загасени. Градът е спасен. . .

На другия ден, 23 декември 1877 г. (ст. ст.) или по нов стил 5 януари 1878 г, дългоочакваните руски авангардни части начело с генерал Раух влизат в София. Към три часа се задава и генерал Гурко с главното ядро на своята армия. Нетърпеливи от радост, софиянци са наизлезли далече по Орханийския път. Те здрависват своите освободители, канят ги в домовете си, и с вълнение, с опиянение, за което няма думи, тръгват с тях към града. Там, на края, на същото онова място, дето преди пет години за същата тая сладка, многожадувана свобода загина великият Левски, е издигната тържествена арка. На висок бял кон, свалил фуражката, под нея минава генерал Гурко, след него идат преминалите през нечовешки изпитания руски воини. Народът наоколо се е привел в дълбок поклон, от очите се стичат сълзи на умиление и на безгранична радост : вечно ще ти бъдем благодарни, велики руски народе ! . . .

«С ПРЕВЗЕМАНЕТО НА СОФИЯ СЕ СВЪРШИ ТОЗИ БЛЯСКАВ ПЕРИОД НА СЕГАШНАТА ВОЙНА, ПРЕМИНАВАНЕТО НА БАЛКАНА, В КОЕТО ЧОВЕК НЕ ЗНАЕ, НА КОЕ ПОВЕЧЕ ДА СЕ ЧУДИ: НА ХРАБРОСТТА ЛИ ИЛИ НА ЮНАЧЕСТВОТО ВИ В СРАЖЕНИЯТА С НЕПРИЯТЕЛЯ, ИЛИ НА ПОСТОЯНСТВОТО И ТЪРПЕНИЕТО, С КОИТО ПОНАСЯХТЕ ТЕЖКИТЕ ТРУДНОСТИ В БОРБАТА С ВИСОЧИНИТЕ, СТУДОВЕТЕ И ДЪЛБОКИТЕ СНЕГОВЕ.»

(Из заповедта на генерал Гурко до руските войници-освободители на София)

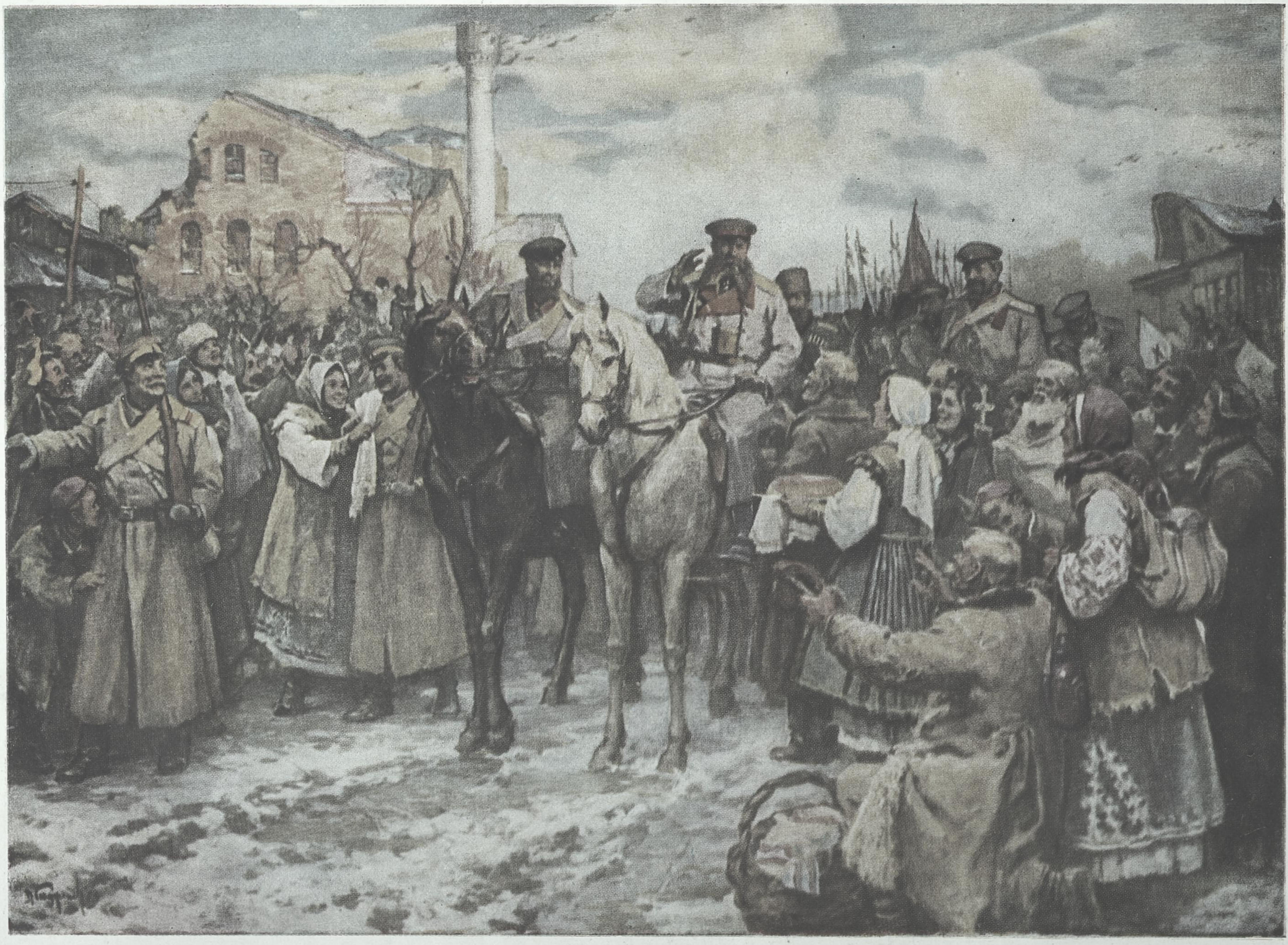

Посрещането на ген. Гурко в София — 1877 г.

Димитър Гюдженов — **1953 г.**

Стихотворения

МОЯТ ГРАД / БОЖИДАР БОЖИЛОВ

1.

Моят град се изрязва в небето
пред сребристата сянка на Витоша.
Аз съм негов с кръвта и сърцето си,
аз за него живея и пиша.

Бил съм в столици с блясък неонен,
с исторически стари площади,
с незаглъхващ шум, с вик милионен.
Но не срещнах там своята младост.

Тя е жива в града с име София,
в пролетта му тя пак разцъфтява.
Аз му давам лирически строфи,
своят въздух града ми отдава,

своите вечери, своите градини,
своите птици балкони и тайни,
своито съмване с блясъци сини,
и небето си с бездни безкрайни,

сред които звездите са мои,
както всичко в града ми обичан.
В него аз съм щастлив и спокоен.
и до мене е моито момиче.

2.

Най-хубавото във живота
е да имаш другари и близки,
да завършва деня ти работен
сред смеха им щастлив. Да се плиска

във очите ти синята вечер
пълна с близост и сладка умора.
Да те срещат със поздрав сърдечен
в твойта улица къщи и хора.

3.

В моят град са другарите живи.
Но и мъртвите също са тука.
Ако ние сме днеска щастливи
и четем стихове и наука,

ако имаме нежни любими,
свои стаи и радости свои,—
на другарите незабравими
го дължим. Те загинаха в боя,

в тайни входове, в тъмни пресечки
те оставиха своята младост.
Пистолета направи засечка.
Но живее пак тяхната радост,

но живее пак тяхната вяра,
че ще бъдеме всички щастливи. . .
В кръв те паднаха на тротоара.
Те умряха. И все пак са живи.

4.

Не зная нищо по-красиво
от пролетта над тебе, град,
когато пъпките развиват
зеленият си нежен цвят,

когато в небесата бледи
се стрелват птици и лъчи
и дългочакана победа
в сърца и погледи звучи,

когато даже и трамвая
лети по-весел и по-млад.
Не, аз не мога да изтрая
на твоя мощен ритъм, град,

не мога да вървя спокоен,
усилвам лекия си ход,
защото всичко в тебе е мое
под пролетния небосвод,

защото мои са цветята,
дърветата и пролетта,
и синия априлски вятър
развял тревите над пръстта.

А и пръстта във теб живее,
от радост диша и трепти
и влюбено се вглеждат в нея
дори далечните звезди.

5.

Моят град хубавее и расне,
всяка пролет сияй по-красив.
А за мене е мил и прекрасен
и бетонния блок с блясък сив.

И на рози за мене мирише
хоросана от пясък и вар.
Сред строежите радостно дишам,
гледам своя напрегнат другар,

който с двете си длани издига
красота от умора и пот
и чете неписана книга
под априлския тих небосвод.

В тази книга са дните, които
ще разсъмнат над наште деца.
Там просторите греят разкрити
над усмихнати млади лица.

Там града е огромен и светъл
и с градини изпълнен е той.
Всички хора са в него поети.
Този град е завинаги мой.

НИКОЛАЙ СТАЙКОВ / ЗЛАТНИ ДУМИ

Щом Осман Нури паша офейка
в зимната мъгла,
нощен скреж накичи всяка вейка
с рохкави свесла.

Той накичи не една бесилка
и увиснал труп,
недостъпен за целебна билка
в стегнатия клуп.

И прозорците накичи скрежът
с шарки и лъчи.
Но не щяха да ги забележат
детските очи.

Без да смеят да преглътнат глътка,
тая нощ в града
майките притискаха в прегръдка
своите чеда.

Като рой от гарвани, щом слезе
над къщята здрач,
налетяха банди от черкези
и избухна плач.

От пожарищата, като арки
лумнали в нощта,
грееха прозоречните шарки
с дива красота.

До зори с оръжие в ръцете
млади храбреци
гневно гонеха от домовете
банди и крадци.

Най-подир, като от мях разпален,
изгрев блесна пак.
Заискря, като жарава ален,
витошкият сняг.

Музика и радостна, и звънка
екна в утринта.
Сякаш изведнъж нахлу от вънка
с изгрева и тя.

Сякаш буйни пролетни капчуци
рукнаха отвред
с тия весели, призивни звуци
на тръби от мед.

След виелиците на Балкана
с леден щик в ръка
идеше очаквана, желана
руската войска.

Спусна се от старата чаршия
бедният еснаф,
който свето вярваше в Русия
и излезе прав.

И посрещна с хляб и сол и песен
своя руски брат
там, където той видя обесен
Левски смъртнобляд.

С поглед, който вижда надалече,
трогнат, вдъхновен,
златни думи от сърце изрече
Гурко тоя ден:

«Знайте, че очите на Русия
и над вас ще бдят
и в беда все тъй търсете вие
своя старши брат»

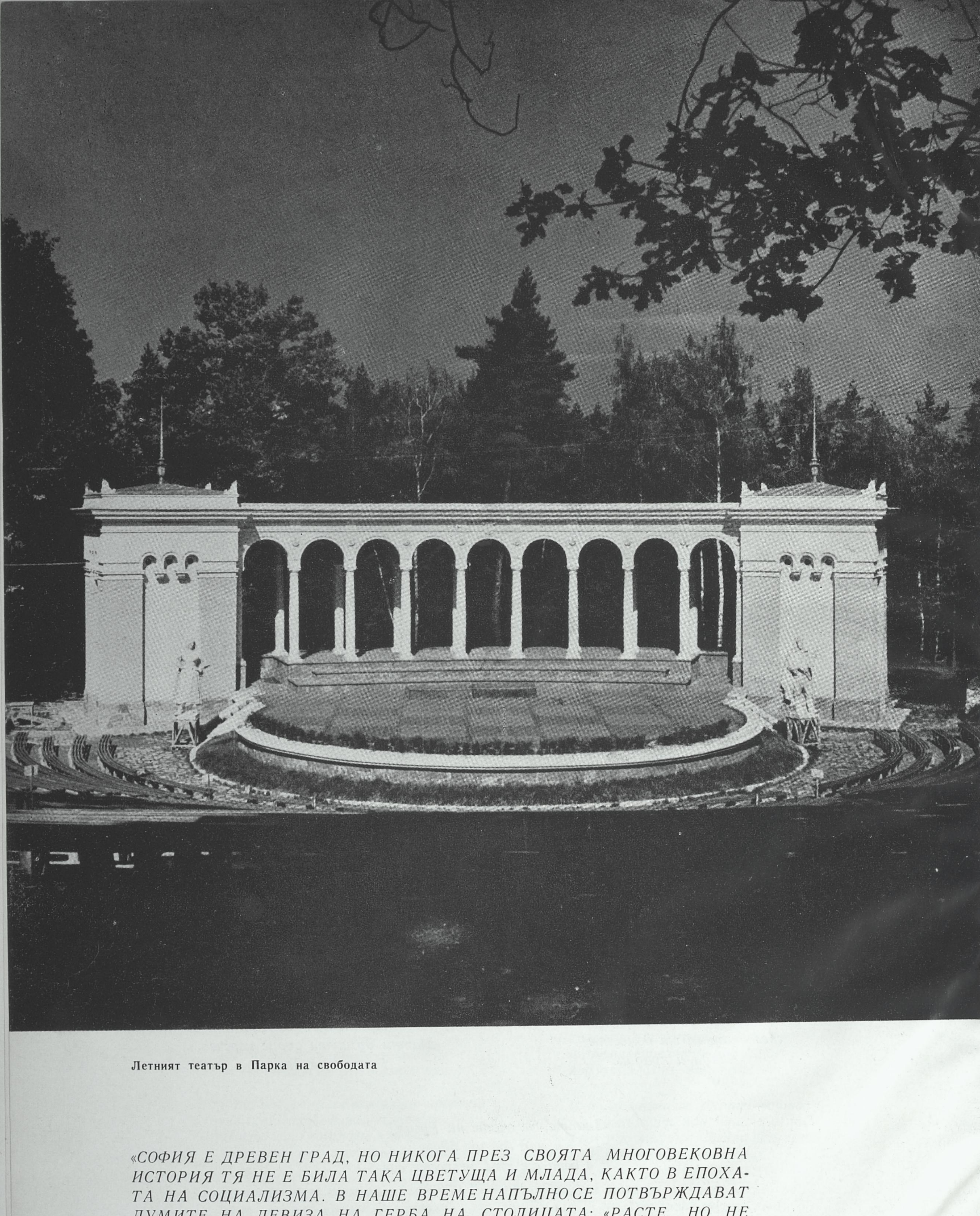

Летният театър в Парка на свободата

«СОФИЯ Е ДРЕВЕН ГРАД, НО НИКОГА ПРЕЗ СВОЯТА МНОГОВЕКОВНА ИСТОРИЯ ТЯ НЕ Е БИЛА ТАКА ЦВЕТУЩА И МЛАДА, КАКТО В ЕПОХАТА НА СОЦИАЛИЗМА. В НАШЕ ВРЕМЕ НАПЪЛНО СЕ ПОТВЪРЖДАВАТ ДУМИТЕ НА ДЕВИЗА НА ГЕРБА НА СТОЛИЦАТА: «РАСТЕ, НО НЕ СТАРЕЕ»

В-к «Московская правда» — 1958 г.

«ПОД ГРИЖИТЕ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНИСТИЧЕСКА ПАРТИЯ И ПРАВИТЕЛСТВОТО СЛЕД 9 СЕПТЕМВРИ 1944 ГОДИНА СЕ ОСЪЩЕСТВИХА РЕДИЦА МЕРОПРИЯТИЯ ЗА БЛАГОУСТРОЯВАНЕТО И ИЗГРАЖДАНЕТО НА СТОЛИЦАТА НИ. ИЗВЪРШИ СЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКА РЕКОНСТРУКЦИЯ НА СЪЩЕСТВУВАЩАТА ПРОМИШЛЕНОСТ, ИЗГРАДИХА СЕ НОВИ ПРОМИШЛЕНИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА БАЗАТА НА НАЙ-НОВАТА ТЕХНИКА. НЕПРЕКЪСНАТО СЕ УВЕЛИЧАВА ОБЕМЪТ НА ЖИЛИЩНОТО СТРОИТЕЛСТВО, ПОДОБРЯВАТ СЕ КУЛТУРНО-БИТОВОТО ОБСЛУЖВАНЕ, ТРАНСПОРТ, ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО; ИЗРАСНАХА МНОГО МОНУМЕНТАЛНИ ОБЩЕСТВЕНИ И КУЛТУРНИ СГРАДИ.»

(Из постановлението на Министерския съвет и ЦК на БКП относно директивите за изработването на генерален план за реконструкцията на София и крайградския район)

Народният театър „Кръстьо Сарафов“

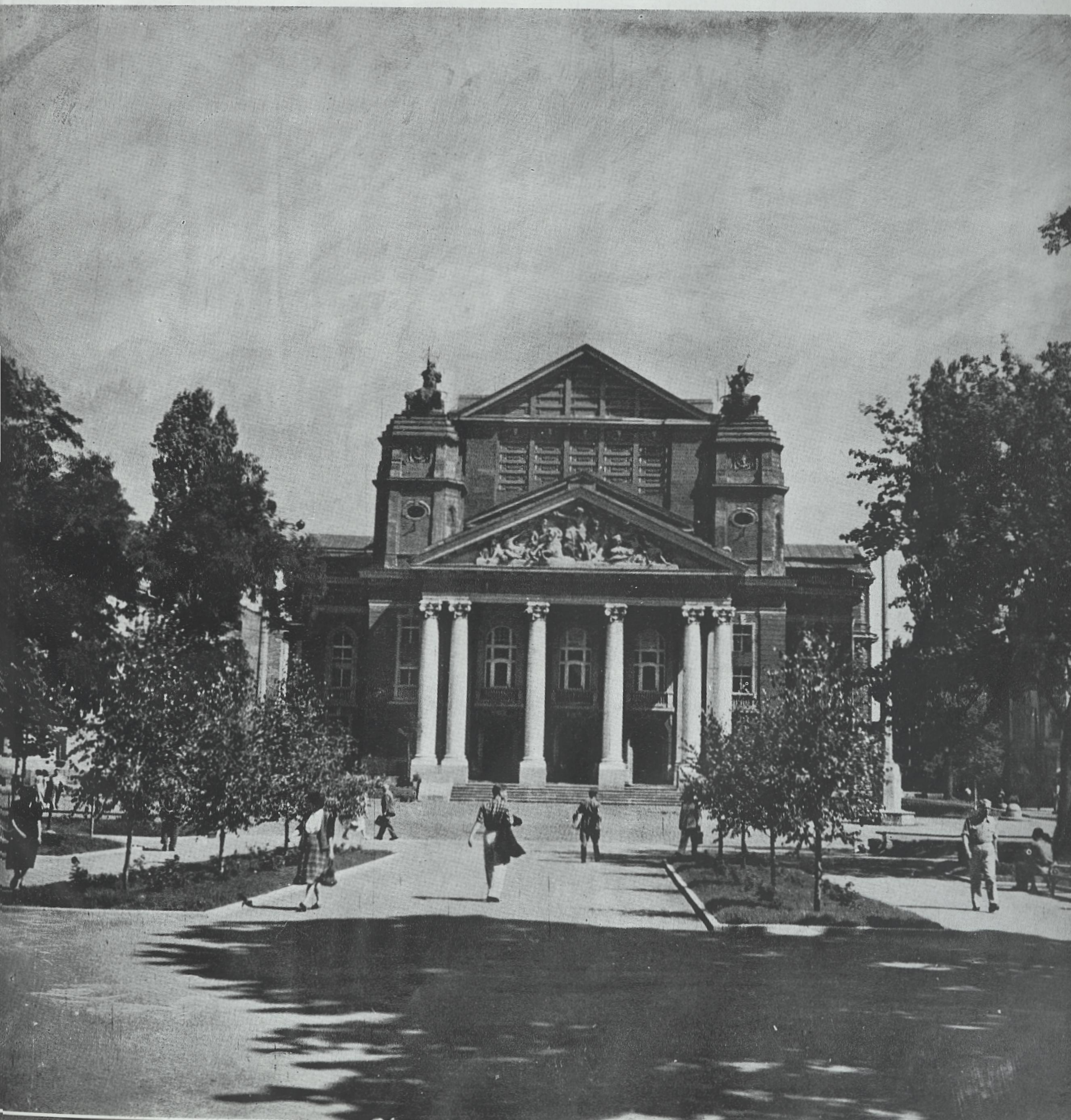

НАРОДОНАСЕЛЕНИЕ

ПРОФ. ЛЮБОМИР ДИНЕВ

Населението на град София за 80 годишен период е претърпяло значителни промени. Те могат да се проследят не само по достигнатия брой, но и по другите демографски показатели. Съществени, качествени изменения настъпиха след 9. IX. 1944 г. в резултат на установяване социалистическия начин на производство.

По време на първото официално преброяване на населението на България, станало на 31. XII. 1880 год., София е имала само 20,501 души и е отстъпвала по броя на населението си на Пловдив и дори на Варна По-късно населението на София, като столица на българската държава, в която се концентрира не само политическия, културен, но и икономически живот на страната, започва бързо да нараства. Това нарасване е пряка последица от засилващия се капитализъм и свързаното с него разслоение на населението. Не естественият прираст, а непрекъснатото прииждане на население (в по-голямата си част пролетаризирано и полупролетаризирано) от близки и далечни селища, увеличи бързо броя на населението на София. И докато през 1880 год. родените в София съставляват 55.6%), то през 1900 год. те намаляват бързо на 38.5%, през 1920 год. — на 34.1 %, а през 1946 год. — на 34 %. Това до голяма степен се дължи и на придошлия голям брой бежанци от Македония, Тракия, Добруджа и Западните покрайнини след Междусъюзническата (1913) и Първата световна война (1915—1918).

Брой на населението на София за периода 1880—1956 год.

Години	1880	1900	1910	1920	1926	1946	1956
София общо	51,063	111,537	160,280	223,428	297,533	530.168	725,756
в т. ч. само град София	20,501	67,789	102,812	154,025	213,002	366,801	591,685
% на населението на гр. Ссфия от населението на България . . .	1·0	1·8	2·4	3·1	3·8	5·2	7·8

След 9. IX. 1944 год. социалистическият начин на производство и социалистическата индустриализация доведоха до ново голямо нарасване броя на населението на София. За твърде кратко време в града навлезе огромен поток от хора не само от селищата на окръга, но и от цялата страна. Изселването на част от населението на някои народностни групи, като евреи, арменци , руси и др. не оказа почти никакво влияние върху общите тенденции в бързото увеличение на абсолютния брой на населението на града.

Нарасването на населението на града стои във връзка с неговото бързо териториално разширение, което води в кратки срокове до поглъщането на съседните села, до включването им към София и до причисляването и на тяхното население към това на града. Докато при първото преброяване към София е било броено само населението на града, то през 1893 год. със София е било слято село Подуяне, а по-късно (1938, 1947, 1953, 1955 и 1956 год.) чрез законодателни актове към София се присъединяват и голям брой други селища. При това, докато присъединените към София до 1953 год. села са свързани тясно чрез своите землища с територията на София и разрасването на самия град е обхванало по-голяма или по-малка част от тях, то ония присъединени след това, нямат такава обвързаност с града, но се числят административно към него, респективно към неговите шест района. Това обстоятелство се явява твърде голяма пречка за уточняване броят на градското и на селското население, а приетото тълкуване да се смята за градско населението на града заедно с това на всички присъединени селища до 1953 год. вкл., а за селско това — на тези, присъединени след тази година, е доста произволно.

Абсолютно и процентно нарасване на населението на София по периоди между 1880 и 1956 год.

Периоди	1880—1900	1900—1910	1910—1920	1920—1926	1926—1946	1946—1956
София — общо	60,474	48,743	63,148	14,105	232,635	195,588
% ср. годишно	5·9	4·4	3·9	5·5	3·9	3·7
в т. ч. само гр. София	47,288	35,023	51,213	58,977	153,799	224.884
% ср. годишно	11·5	5·2	5·0	6·4	3·6	6·1
България	,,	1·6	,,	2·1	1·4	0·8

От данните за броя на населението на град София по години на отделни преброявания, проличава ясно неговото бързо нарастване. Проличава добре и нарастващата концентрация на населението в столичния град. Докато през 1880 год. неговото население съставлява само 1 % от населението на страната (тогава Северна България), през 1956 год. е вече близо 8 %, като непрекъснатата тенденция на увеличаване е съвсем очевидна (вж. таблицата).

---

[1] От това население се пада на Сталински район — 13·7%, на Коларовски район — 19·0%, на Димитровски район — 20·1%, на Благоевски район — 15·5%, на Левски район — 19·3% и на Кирковски район — 12·4%.

Вляво — Ски-лифтът на Витоша при хижа „Алеко“

Библиотеката при завода предлага разнообразно четиво

В магазините за текстил има богат избор на тъкани

Темповете в нарасване броят на населението на София се виждат още по-добре, когато се сравнява средногодишното процентно нарасване на града през различните периоди с този на цялата страна. То е по-високо от това на града (заедно с присъединените села) и много по-високо от средното годишно процентно нарасване на цялата страна.

Народностен състав на населението на София (по главни групи) — брой и проценти от общия брой на населението на града

Народности	1880 г.		1920 г.		1946 г.			
					София — града		София със селата	
	Брой	%	Брой	%	Брой	%	Брой	%
Българи	13,195	64·4	126,737	82·3	323,573	88·2	390,218	89·4
Евреи	4,146	20·2	17,007	11·4	25,557	9·9	26,136	5·9
Цигани	778	3·8	2,664	1·7	4,634	1·2	5,232	1·1
Руси	2,072	0·32	1,591	1·0	3,031	0·7	3,571	0·8
Арменци	1,061	0·31	962	0·5	3,159	0·8	3,697	0·8
Турци и др.	535	2·6	829	0·5	1,580	0·4	1,786	0·4

По своя народностен състав София показва доста голяма хомогенност, която от освобождението на България до днес непрекъснато нараства (вж. таблицата). Още през първите години след Освобождението преобладаващ народностен елемент са българите. Непрекъснатият приток на българско население в града увеличава неговия брой и относителния му дял. То води на свой ред до процентно намаление на останалите народностни групи.

След българите в София по брой до 1946 год. следват евреите, след тях циганите, арменците и русите. Турците намаляват още през първите години след Освобождението. След 1946 год. процентното съотношение между отделните народности в София се коренно измени, поради значителното намаляване броя на евреите, арменците, русите, чехите, турците и др., които се изселиха съответно в Израел, Съветския съюз, Чехословакия и Турция. При това положение циганите излизат вече на второ място след българите. В София живеят и други народностни групи, но техният брой е съвсем малък.

През целия капиталистически период в състава на населението на София по пол се наблюдава значителен превес на мъжете, с ясно изразена тенденция към изравняване. Една от главните причини за това трябва да се търси в самия процес на увеличаване на населението на София. Икономическата пренаселеност в селата, съчетана с консервативните предразсъдъци по отношение на жената, е водило до заселване в София повече на пролетаризирано и полупролетаризирано мъжко население. С преодоляване на тези предрасъдици женският елемент значително се увеличава и през 1956 год. вече надминава абсолютния и относителния брой на мъжете. Това се дължи от една страна на равноправието, което жената получи по силата на Димитровската конституция и участието ѝ в редица промишлени производства, създадени в резултат на социалистическата индустриализация, и от друга страна — във връзка с навлизането ѝ нашироко в обществения и стопанския сектор.

Революционните обществено-икономически пре-

Работният ден е приключил и трудещите се отиват у дома си

Трудещите се благоустрояват местата, където живеят

Благоустрояването на крайните квартали се извършва с усилено темпо; прокарват се улици, мостове, паваж и т. н.

Софийските минерални бани задоволяват голяма част от нуждите на столичани за къпане и водолечение

Процентно съотношение на населението на София (града) по възрасти за 1934 и 1956 год.

Възрасти	До 16 г.	17—19 г.	20—24 г.	24—29 г.	30—34 г.	35—39 г.	40—44 г.	45—49 г.	50 —54 г.	55—59 г.	Над 60 г.
1934 г.	26·3	6·6	12·4	11·1	9·4	8·2	6·2	5·6	4·5	3·2	6·5
1956 г.	24·5	6·0	8·7	9·9	11·7	7·6	6·7	6·7	5·2	4·2	8·4

образувания след 9. IX. 1944 год. оказаха отражение и върху разпределението на населението на София по възрасти.

Характерното натрупване на населението на градовете при възрастови групи — между 12 и 25 год. — при капитализма, в резултат от приииждането на пролетаризирано и полупролетаризирано мъжко население (вкл. и юноши), е типично проявено и в София. Това явление не се наблюдава след 9. IX. 1944 год., което характеризира ясно качествено различните причини, които обуславят големия механичен прираст на населението на град София в интервала 1946 — 1956 год. Въпреки че естественият прираст при народната власт значително нарасна в сравнение с този от преди 9. IX. 1944 год., все пак възрастовата група до 16 год. през 1956 год. показва по-малък процент от тази през 1934 год. Като отзвук от още неизживяното минало възрастовата група 30—34 год. (1956 г.) се отличава с висок процент. Общо взето разпределението на възрастовите групи през 1956 год. е много по-равномерно, отколкото това през 1934 год. Характерно е това, че в София сега живеят повече стари хора (над 60 год.), отколкото преди 9. IX. 1944 г. Освен това, поради причините, които вече изтъкнахме, процентът на трудоспособното население (мъже от 16—59 год., а жени от 16—54 год.) на София (града) през капиталистическия период е бил малко по-голям от сегашния брой на трудоспособното му население (вж. таблицата). Това до известна степен се дължи и на наложените ограничения за придобиване на софийско жителство.

В професионалния състав на населението в София след 9. IX. 1944 год. са настъпили съществени изменения, които стоят в тясна връзка с настъпилите обществено-икономически промени (срв. таблицата). Преди всичко в резултат от социалистическата индустриализация процентът (39.21%) на активно заетите лица в промишлеността и строителството през 1956 год. заедно с членове на прехра-

Брой на трудоспособното населенне на София за 1934 и 1956 год.

Години	Население на град София	В т. ч. работоспособно		Всичко	% на работоспособните
		мъже 16—59 г.	жени 16—55 г.		
1934	287,095	100,918	87,479	188,397	65·6
1956	608,160[1]	203,990	190,870	394,860	64·9

---

[1] Населението на гр. София по репрезантативната сводка

Новото за социалистическата търговия в София е магазинът без продавач, където трудещите се сами се обслужват

Гастроном № 1 — един от многобройните луксозни търговски магазини за местни продукти

на към тях, е значително нараснал в сравнение с 1934 год (30.74 %) и дори спрямо 1946 година (31.61 %). Като се прибавят и тези от транспорта, става ясно, че в столицата работническата класа достига вече почти половината от общия брой на населението и по този начин София вече придобива характер на работнически център. Това е покатегорично подчертано при анализа на активно заетите лица. В 1934 година заетите в промишлеността, строителството и транспорта съставляват 36.45%, а през 1956 год. те достигат 51.50 %, или повече от половината.

Промени, доколкото може да се направи сравнение ,има в търговията, кредита и снабдяването, като последица от национализацията и утвърждаването на нови форми на работа. Увеличил се е процентът на заетите в науката и образованието твърде чувствително. Наблюдава се също нарастването на процента на работещите в държавни учреждения, като последица от ликвидирането до голяма степен на частния сектор и масовото постъпване на работа в държавни и административни учреждения и други ведомства. Процентът на заетите в селското стопанство показва също малко увеличение, но то стои във връзка с присъединяването към града на голям брой селски селища, чието население се занимава със селскостопанска дейност. Особено характерна и чувствителна промяна е настъпила в състава на активното население. Докато преди 9. IX. 1944 год. в почти всички отрасли (с изключение на домашните и лични услуги), участието на мъжете е много по-голямо, то в годините на народната власт участието на жените бързо нараства и през 1956 год. то е характерно за всички производства, освен за строителството.

В резултат на социалистическия начин на производство и постепенното ликвидиране на частния сектор в София, измени се бързо и качествено и формата на собственост на заведенията, в които работи населението на София. Това допринесе за създаване на нов социален облик на града.

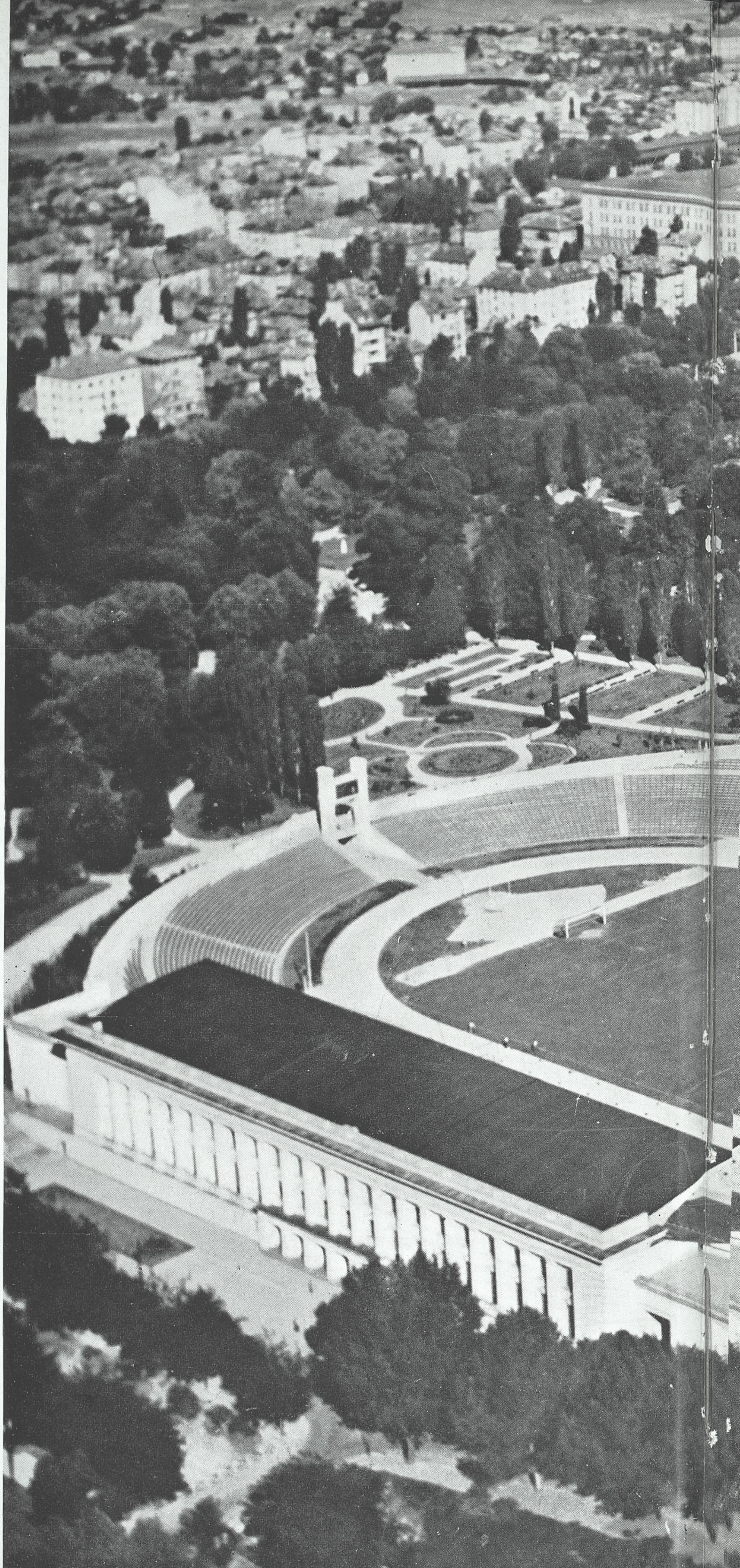

Вдясно:
Спортният стадион «Васил Левски»

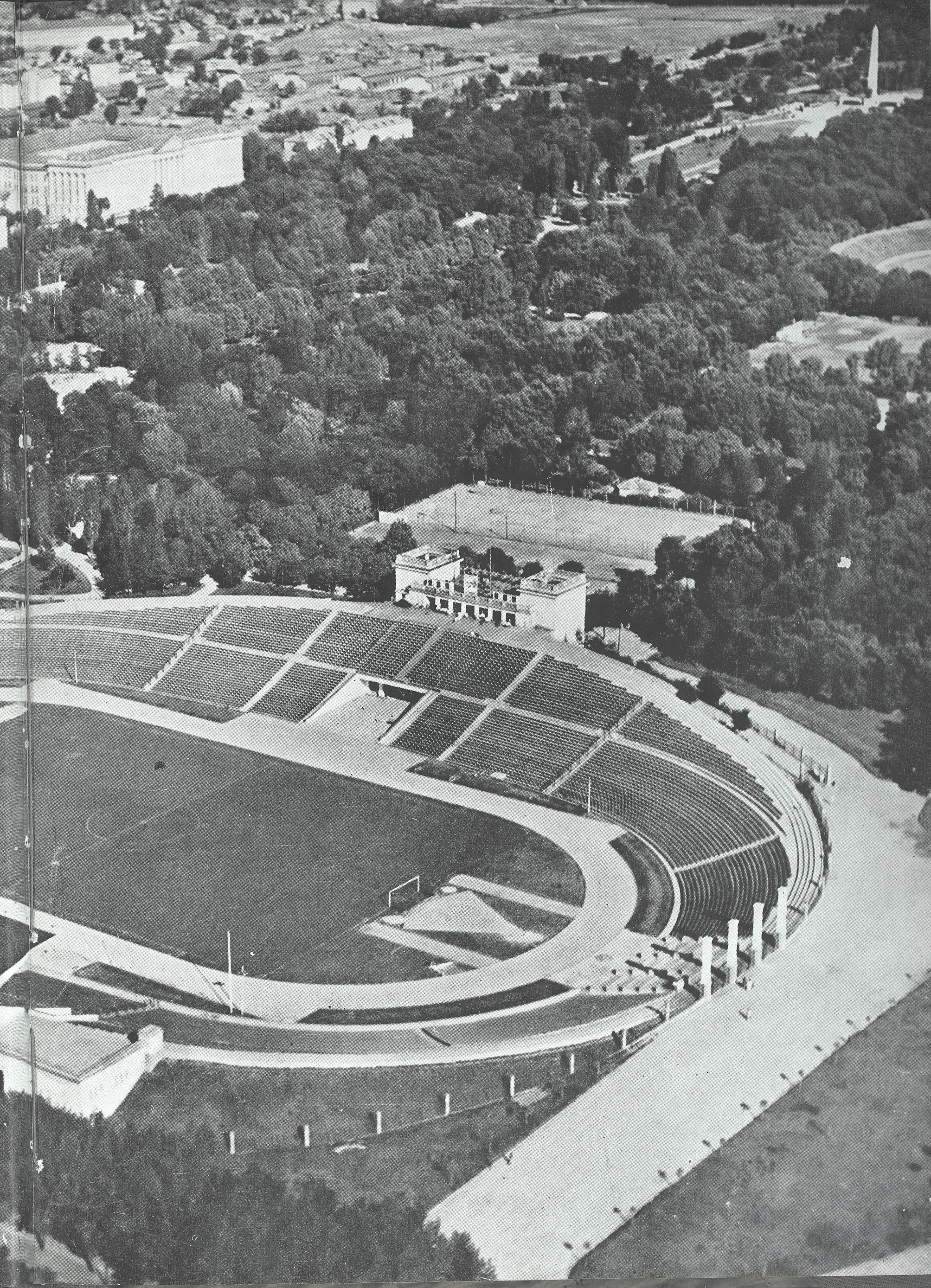

на към тях, е значително нараснал в сравнение с 1934 год (30.74 %) и дори спрямо 1946 година (31.61 %). Като се прибавят и тези от транспорта, става ясно, че в столицата работническата класа достига вече почти половината от общия брой на населението и по този начин София вече придобива характер на работнически център. Това е покатегорично подчертано при анализа на активно заетите лица. В 1934 година заетите в промишлеността, строителството и транспорта съставляват 36.45%, а през 1956 год. те достигат 51.50 %, или повече от половината.

Промени, доколкото може да се направи сравнение ,има в търговията, кредита и снабдяването, като последица от национализацията и утвърждаването на нови форми на работа. Увеличил се е процентът на заетите в науката и образованието твърде чувствително. Наблюдава се също нарастването на процента на работещите в държавни учреждения, като последица от ликвидирането до голяма степен на частния сектор и масовото постъпване на работа в държавни и административни учреждения и други ведомства. Процентът на заетите в селското стопанство показва също малко увеличение, но то стои във връзка с присъединяването към града на голям брой селски селища, чието население се занимава със селскостопанска дейност. Особено характерна и чувствителна промяна е настъпила в състава на активното население. Докато преди 9. IX. 1944 год. в почти всички отрасли (с изключение на домашните и лични услуги), участието на мъжете е много поголямо, то в годините на народната власт участието на жените бързо нараства и през 1956 год. то е характерно за всички производства, освен за строителството.

В резултат на социалистическия начин на производство и постепенното ликвидиране на частния сектор в София, измени се бързо и качествено и формата на собственост на заведенията, в които работи населението на София. Това допринесе за създаване на нов социален облик на града.

Вдясно:
Спортният стадион «Васил Левски»

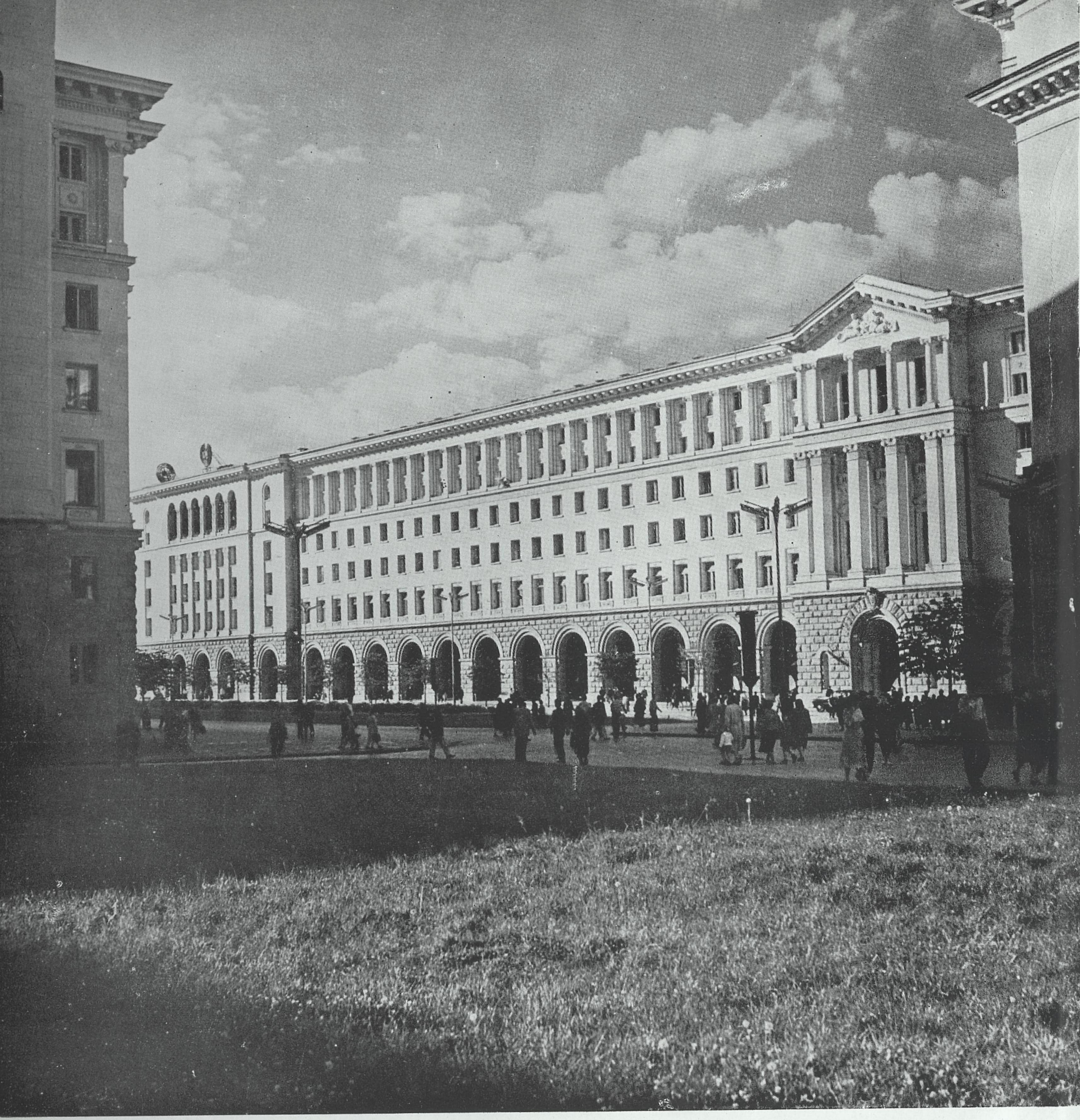

Изглед от центъра: **Министерството на електрификацията**

Храм — паметник „Александър Невски“, издигнат в памет на загиналите руски войски

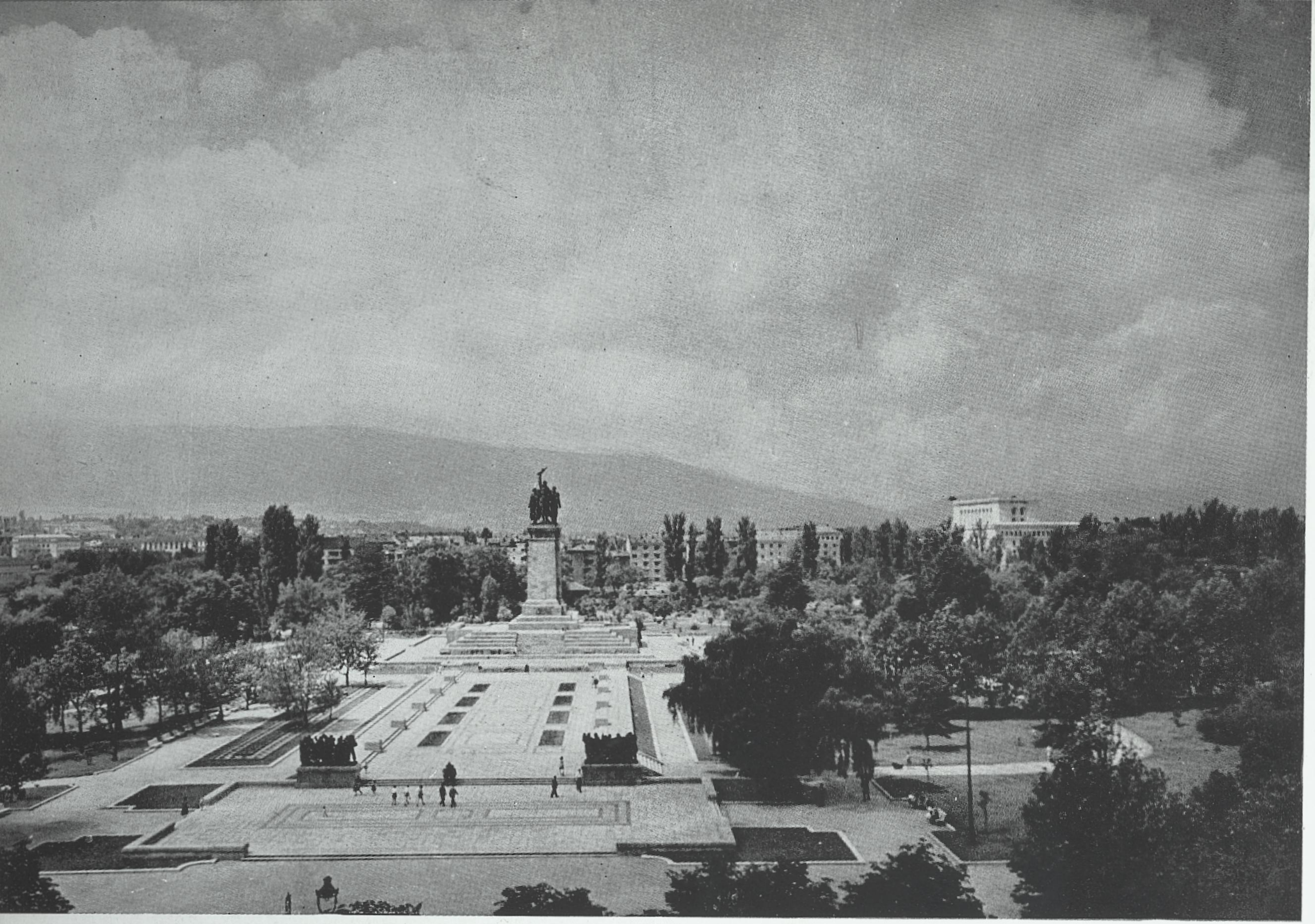

Паметникът на съветската армия — освободителка на България

Културният дом на съветските граждани

Вдясно — полагане венец пред Паметника на освободителите

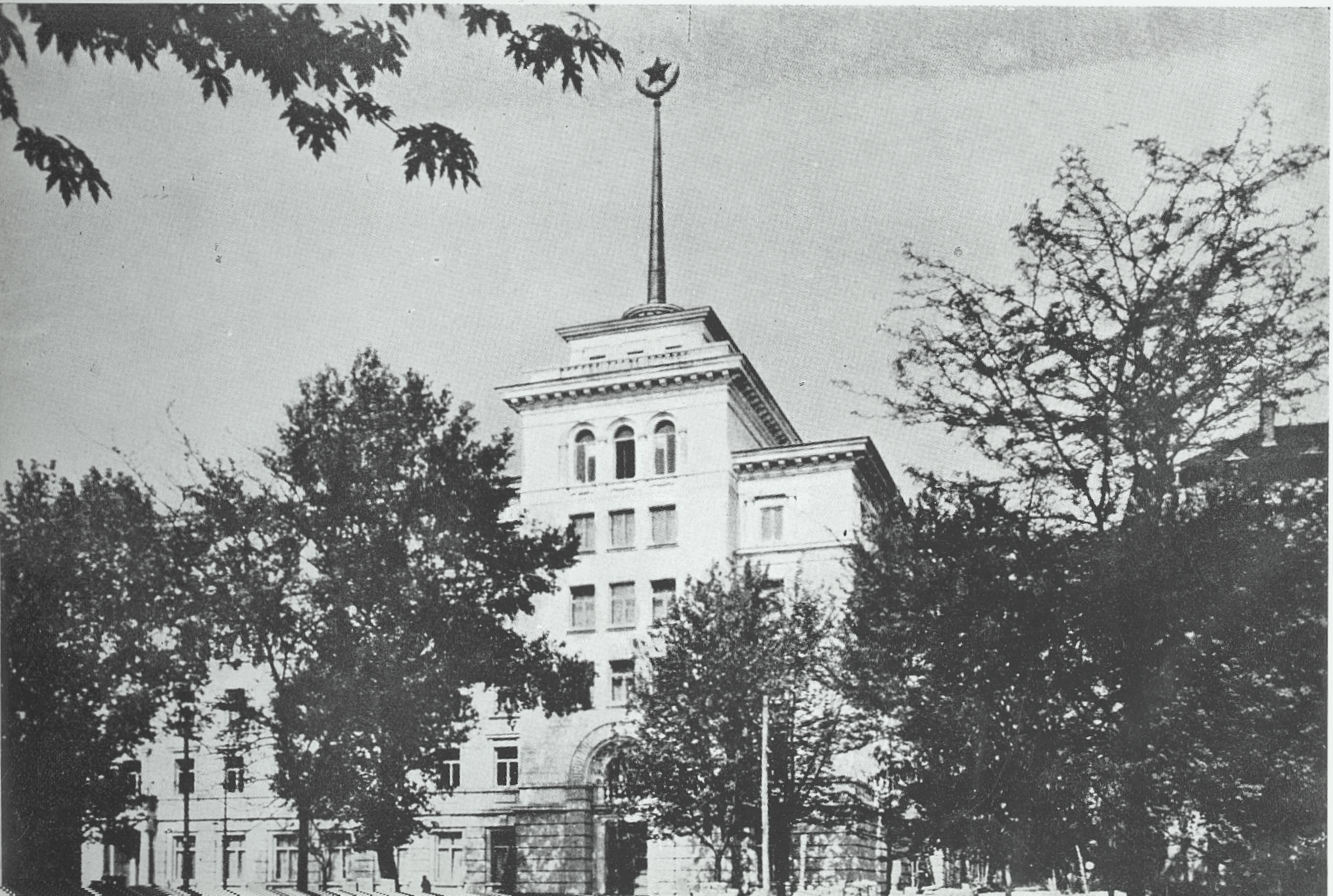

ОСВОБОДИТЕЛИ
БЪЛГАРИЯ

«ГОДИНИ ЩЕ ИЗМИНАТ И НАШИТЕ ПОТОМЦИ, КАТО ПОСЕТЯТ ТЕЗИ ПЛАНИНИ, С ГОРДОСТ И ТЪРЖЕСТВО ЩЕ КАЖАТ: «ТУК СА МИНАЛИ РУСКИ ВОЙСКИ И СА ВЪЗВИСИЛИ СЛАВАТА НА СУВОРОВСКИТЕ И РУМЯНЦЕВСКИТЕ ЧУДО — ЮНАЦИ»

ИЗ ЗАПОВЕДТА НА ГЕН. ГУРКО ДО РУСКИТЕ ВОЙНИЦИ — ОСВОБОДИТЕЛИ НА СОФИЯ

ЮБИЛЕЙНА КНИГА ЗА СОФИЯ
УРЕДНИК: АТАНАС СТАНЕВ,
КОРЕКТОР: НИКОЛА МИТЕВ,
ЗАГЛАВКИ: МИЛА ПЕЙКОВА,
СНИМКИ: ДЪРЖАВЕН ФОТО-АРХИВ, ФОТО-ДОКУМЕНТАЦИЯ ПРИ СГНС, ПРЕС-ФОТО.
ЦВЕТНА СНИМКА НА КОРИЦАТА: АНГЕЛ АНГЕЛОВ
ТИРАЖ 2500
ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА
«ГЕОРГИ ДИМИТРОВ»
ПОРЪЧКА 237/1958